

**Arap Harfli Moğolca Sözlüklerde Türkçe Üzerinden
Moğolcaya Geçen Arapça ve Farsça Sözcükler**

Sefa ÇİÇEK

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir, 2024

**ARAP HARFLİ MOĞOLCA SÖZLÜKLERDE TÜRKÇE
ÜZERİNDEN MOĞOLCAYA GEÇEN ARAPÇA VE
FARSÇA SÖZCÜKLER**

Sefa ÇİÇEK

**T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Dili Bilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Eskişehir, 2024

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ
ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ

Sefa ÇİÇEK tarafından hazırlanan “Arap Harfli Moğolca Sözlüklerde Türkçe Üzerinden Moğolcaya Geçen Arapça ve Moğolca Sözcükler” başlıklı bu çalışma 19.04.2024 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/Türk Dili Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Ferruh AĞCA

Üye Prof. Dr. Bülent GÜL

(Danışman)

Üye Doç. Dr. Emrah BOZOK

ONAY

.../... /2024

Prof. Dr. Oytun
MEÇİK

Enstitü Müdürü

19/04/2024

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Sefa ÇİÇEK

ÖZ

ARAP HARFLİ MOĞOLCA SÖZLÜKLERDE TÜRKÇE ÜZERİNDEN MOĞOLCAYA GEÇEN ARAPÇA VE FARŞÇA SÖZCÜKLER

ÇİÇEK, Sefa

Yüksek Lisans, 2024

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Bülent GÜL

Diller arasında gerçekleşen etkileşim ve temasın birçok etki ve sonuçları vardır. Diller arasındaki yakınlaşma bu durumun büyük ölçüdeki etki alanını oluşturur. Söz konusu alanla ilgilenen Toplumdilbilim ve Etkileşimdilbilim bireylerdeki çokdilli/ikidilli durumunu ele alan ve inceleyen bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuşurların dilsel etkileşimleri diller içerisindeki farklılaşmayı ve değişimi sağlayarak bireylerin birden fazla dili bilmesi ya da öğrenmesini sağlamıştır. Yapılan çalışmada da bu durum ele alınarak Arap harfli Moğolca sözlüklerde ödünçlenen Arapça ve Farsça yapıların incelenmesi ve aynı zamanda bu diller arasındaki ilişkisel bağın ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular dahilinde diller arasındaki temasın ve yakınlaşmanın coğrafik yakınlaşmanın bir sonucu olduğu ve ödünçlenen her yapının kendi içerisinde bir sürecin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma dahilinde kopyalanan yapıların kullanım sıklığı üzerinde durularak incelenmiş ve literatüre katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Harfli Sözlükler, Dil İlişkileri, Toplumdilbilim, Etkileşimdilbilim, Dil Ödünçlemeleri, Kod Kopyalama, Türkçe, Moğolca, Arapça, Farsça

ABSTRACT

ARABIC AND PERSIAN WORDS BORROWED INTO MONGOLIAN THROUGH TURKISH IN ARABIC-SCRIPTED MONGOLIAN DICTIONARIES

ÇİÇEK, Sefa

Master Degree, 2024

Department of Turkish Language and Literature

Advisor: Prof. Dr. Bülent GÜL

The interaction and contact between languages has many effects and consequences. The rapprochement between languages constitutes the major impact of this situation. Sociolinguistics and Interactionlinguistics, which are interested in the field in question, appear as a field that deals with and examines the multilingual/bilingual situation in individuals. Linguistic interactions of speakers have enabled individuals to know or learn more than one language by providing differentiation and change within languages. By addressing this situation, the study aimed to examine the Arabic and Persian structures borrowed in Mongolian dictionaries with Arabic letters and at the same time to reveal the relational bond between these languages. Within the findings obtained, it appears that the contact and rapprochement between languages is a result of geographical rapprochement and that each borrowed structure is the result of a process within itself. Within the scope of the study, the frequency of use of the copied structures was examined and a contribution to the literature was made.

Keywords: Arabic Letter Dictionaries, Language Relations, Sociolinguistics, interaction linguistics, Language Loans, Code Copy, Mongolian, Arabic, Persian.

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	iii
ÖZ.....	vi
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
ÖN SÖZ	xiii
GİRİŞ.....	1
Çalışmanın Konusu ve Kapsamı.....	1
Çalışmanın Problemi ve Amacı	1
Çalışmanın Metodu	1
Korpus	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	3
1. Toplumdilbilim.....	3
2. Dillerarası Etkileşim ve Etkileşim Dilbilimi (Contact Linguistics).....	5
3. İkidillilik	8
3.1. İkidilliliğin Temel Boyutları.....	11
3.1.1. Bireysel İkidillilik	11
3.1.2. Toplumsal İkidillilik.....	11
3.2. İkidilliliğin Türleri.....	12
3.2.1. Edinim Koşullarına Göre İkidillilik.....	12
3.2.2. Dilsel Ölçütlere Göre İkidillilik.....	13

3.2.3. Yeterlilik Düzeyine Göre İkidillilik.....	14
3.2.4. Psikodilsel Ölçütlere Göre İkidillilik.....	14
3.2.5. Sosyodilsel Ölçütlere Göre İkidillilik.....	15
3.3. İkidilli Bireylerde Dil Seçimi.....	15
4. Kod.....	15
5. Ödünçleme.....	16
6. Dil ilişkileri.....	18
6.1. Dil ilişkilerinde Sosyal Etkenler.....	21
6.1.1. İlişki Yoğunluğu	21
6.1.2. Bireysel Tutum.....	23
6.2. Dil ilişkilerinde Yapısal Etkenler.....	24
6.2.1. Kod Kopyalama Modeli.....	24
6.2.1.1.Genel Kopyalar.....	25
6.2.1.2.Seçilmiş Kopyalar.....	27
6.2.1.3.Karışık Kopyalar.....	30
6.3. Yapısal Etkenlerin Rolü.....	31
6.3.1. Önerilen Sınırlamalar.....	31
6.3.2. Dayanıklılık Skalaları.....	32
6.3.3. Çekicilik.....	35
6.3.4. Görece Çekicilik	40
6.3.5. Yapılılık.....	41
6.3.6. Diller Arasındaki Farklar.....	43
6.3.7. Köklü Etki.....	44
İKİNCİ BÖLÜM.....	46

2.1. Toplumdilbilim Açısından Batı Orta Moğolca	46
2.2. Batı Orta Moğolca Dönemine Ait Arap Harfli Moğolca Sözlükler.....	50
2.2.1. Mukaddimetü'l –Edeb.....	50
2.2.2. İbni Mühennâ Lügati.....	51
2.2.3. Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî (Lieden Nüshası).....	52
2.2.4. The King's Dictionary: Rasûlid Hexaglot (Resulî Sözlüğü)	53
2.2.5. Şâmil el-Lüga (İstanbul Sözlüğü)	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	55
3.1. Moğolca – Türkçe - Arapça – Farsça Dil İlişkileri.....	55
3.2. Arap Harfli Moğolca Sözlüklerdeki Kopyaların Sınıflandırılması.....	55
3.2.1. Günlük Hayat İle İlgili Kopyalar.....	56
3.2.2. Din İle İlgili Kopyalar.....	98
3.2.3. Yiyecek ve İçecek İle İlgili Kopyalar.....	124
3.2.4. Devlet ve Askeri İle İlgili Kopyalar.....	131
3.2.5. Tabiat (Bitki ve Hayvan) İle İlgili Kopyalar.....	139
3.2.6. Organ İle İlgili Kopyalar.....	144
3.2.7. Giyim İle İlgili Kopyalar.....	144
3.2.8. Özel İsimler İle İlgili Kopyalar.....	146
3.2.9. Yön Kopyaları.....	148
3.2.10. Dilbilgisel Kopyalar.....	149
3.2.11. Ünlem Kopyaları.....	150
3.3. Kopyaların İstatistiği.....	152
3.3.1. Arapça Verilerin Kullanım Sıklığı Sıralaması.....	152
3.3.2. Farsça Verilerin Kullanım Sıklığı Sıralaması.....	152

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	165
KAYNAKÇA.....	172

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1. Günlük Hayat ile İlgili Arapça Kopyaların İstatistiği.....	57
Tablo 2. Günlük Hayat ile İlgili Farsça Kopyaların İstatistiği	85
Tablo 3. Din ile İlgili Arapça Kopyaların İstatistiği.....	99
Tablo 4. Din ile İlgili Farsça Kopyaların İstatistiği	118
Tablo 5. Yiyecek ve İçecek ile İlgili Arapça Kopyaların İstatistiği	125
Tablo 6. Yiyecek ve İçecek ile İlgili Farsça Kopyaların İstatistiği	126
Tablo 7. Devlet ve Askeri ile İlgili Arapça Kopyaların İstatistiği	132
Tablo 8. Devlet ve Askeri ile İlgili Farsça Kopyaların İstatistiği	135
Tablo 9. Tabiat (Bitki ve Hayvan) ile İlgili Arapça Kopyaların İstatistiği	139
Tablo 10. Tabiat (Bitki ve Hayvan) ile İlgili Farsça Kopyaların İstatistiği	140
Tablo 11. Giyim ile İlgili Arapça Kopyaların İstatistiği	139
Tablo 12. Özel İsimler ile İlgili Arapça Kopyaların İstatistiği	147
Tablo 13. Özel İsimler ile İlgili Farsça Kopyaların İstatistiği	147
Tablo 14. Arapça Dilbilgisel Kopyaların İstatistiği	149
Tablo 15. Farsça Dilbilgisel Kopyaların İstatistiği	150
Şekil 1. Diller arasında gerçekleşen kod kopyalama/ ödünçleme (borrowing) süreci.....	4
Şekil 2. Çokdillilik ve etkileşim dilbilimin ilişkili olduğu dilbilim dalları.....	6
Şekil 3. İkidillilik türleri.....	12
Şekil 4. İkidillilik türlerinin alt başlıklarının şematik diyagramı.....	14
Şekil 5. Şçerbak'ın alıntı kelimelerin tespit edilmesinin yolları ve ölçütleri diyagramı.....	17

Şekil 6. Thomason ve Kaufman'ın Dil İlişkilerinde Yoğunluk Dereceleri Skalası.....	22
Şekil 7. Johanson'un genel ve seçilmiş kopya diyagramı	30
Şekil 8. Karışık kopyaların durumu.....	35
Şekil 9. Dayanıklılık Skalası	51
Şekil 10. Mukaddimetü'l Edeb Szölüğünün Bölümleri	53
Şekil 11. Sınıflandırılan kopyaların dağılımı.....	145
Şekil 12. Kopyaların Yüzdelik Oranı.....	168

KISALTMALAR DİZİNİ

ME: Poppe, N.N.(Haz.), Kaçalın, S. Mustafa (Çev.) (2017), *Mukaddimetü'l-Edeb: Moğolca- Çağatayca Çevirinin Sözlüğü* . Ankara, TDK Yayınları.

ŞL: Kaçalın, S. Mustafa (1997), *Hüseyinoğlu Hasan'ın Dört Dilli Sözlüğü: Şamilü'l-Luga*. Türk Dilleri Araştırmaları, C7:55-122.

KS: Golden vd. (2000), *The King's Dictionary The Rasûlid Hexaglot*. Lieden-Boston-Köln: Brill.

İM: Gül, Bülent (2016). *Moğolca İbni Mühennâ Lügati*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü,

LN: Saitô Y. [Ter] (2006) *Kitâb Majmû' Turjumân Turkî wa-'ajamî wa-Muğalî: Text and Index*. Kyôto.

ÖN SÖZ

Arap harfli Moğolca sözlükler Moğol dili için her zaman çok önemli olmuşlardır. Moğol dili araştırmalarının birincil kaynakları niteliğinde olan bu sözlükler aynı zamanda Türk dili için de önem taşımış her iki dilin dilsel ilişkilerini ve etkileşim biçimlerini ortaya koymaları alanyazında mühim olmayı başarabilmiştir. Söz konusu sözlükler dilsel veri bakımından zengindir. Bu zenginlik de onları yapılan araştırmalara dahil olmaları açısından önemli kılmaktadır. Dünya üzerindeki tüm dillerin etkileşim ve ilişkisel bir sonucu olan kod kopyalama ya da ödünçleneme denilen sonuç dil ilişkileri içerisinde kaçınılmaz olan bir sonuçtur.

Tez kapsamında diller arasında gerçekleşen etkileşim ve bu etkileşimin sonucu olan kod kopyalama ya da ödünçleme yolları incelenmeye çalışılmıştır. Bu yollar Moğol ve Türk dillerinin birbiriyle olan ilişkisini de etkilediğini ve bu etkinin yüzyıllar öncesinde de var olduğunu bizlere sunmaktadır. Söz konusu veriler sosyal ve yapısal etkenler dahilinde incelenip, dillerarası etkileşim dilbilim çerçevesinde açıklanmaya gayret edilip kopyaların sıklık dereceleri üzerinde durulmuştur. Tez kapsamında ele alınan eserlerin çokdilli bir ortamda ortaya çıkması dolayısıyla kod kopyalama modelinin dahil edilmesinin yolunu açmıştır. Başta yüksek lisans dönemim ve tez yazım sürecimde bana kapılarını sonuna kadar açan yalnızca tez danışmanım olmayıp her türlü desteğini ve gücünü hissettiren danışmanım Prof. Dr. Bülent Gül'e, bilgi ve çok değerli bir bilim insanı olan birikimini hiçbir zaman esirgemeyen Prof. Dr. Ferruh Ağca'ya ve bu süreçte daima yanımda olup bana sonsuz desteklerini hissettiren yüksek lisans döneminin güzel hediyeleri arkadaşlarım Burak, Banu ve Mehmet'e, tez yazım sürecinde beni daima sabırla ve bekleyen tüm arkadaşlarıma, canım kardeşim Gül'e ve tabi maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen bana güç kaynağı olan aileme sonsuz teşekkürler.

Sefa ÇİÇEK

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Arap harfli Moğolca sözlükler üzerine yapılan çalışmalar genel manada çok olsa da ele alınan sözlükler dahilinde kopyalar üzerine yapılan çalışmaların azlığı göze çarpmaktadır. Bu sebepten literatürde çok fazla ele alınmayan bu konuya dikkat çekilmek istenmiştir. Arapça, Farsça ve Moğolca dilleri arasında gerçekleşen kelime alışverişleri ve dilsel etkileşim bu tezin kapsamını ve konusunu oluşturmaktadır. Batı Orta Moğolca dönemi şartları sebebiyle çok fazla dille münasebet içerisinde olması ve sosyal, siyasi, ekonomi gibi pek çok etkenin de beraberinde dilsel alıntılarının olması söz konusudur.

Çalışmanın Problemi ve Amacı

Moğolca Türk dilleri için her zaman önemli konuma sahiptir. Dil araştırmalarında ve kültür araştırmalarında uğranılması gereken bir güzerhgap olan Moğolca tarihsel süreç boyunca dil ilişkileri bağlamında Türk dilinden etkilenmiştir. Bu etki ve gelişim çift yönlüdür. Bu etkileşimin en iyi göstergeleri her zaman sözlükler olmuştur. Söz konusu Arap harfli Moğolca sözlükler önemli derecede veri barındırmasından dolayı incelenmek istenmiştir. Arapça, Farsça ve Moğolca dillerinin etkileşimlerini ve ilişki düzeylerini kod kopyalama çerçevesinde ele almak ve incelemek asıl hedeftir. Söz konusu çalışma dahilinde Moğolcaya kopyalanan bu yapılar hangi doğrultuda tercih edildiği ve günlük yaşamda kullanılan unsur olup olmadığını sorgulamayı amaçlanmaktadır.

Çalışmanın Metodu

Batı Orta Moğolcası dönemdeki hareketli yerleşim ve yaşantıdan dolayı farklı dillerin etkisi altında kalmıştır. Moğolca verilerin değerlendirilmesinde Arapça ve Farsça dillerinin etkilerini ortaya koymak oldukça önemlidir. Çalışmamızın teorik kısmını Lars Johanson'un Türk dilleri çerçevesinde hazırlamış olduğu ve literatüre sunduğu kod kopyalama modeli oluşturmaktadır.

Korpus

Söz konusu kopyalar, sözlüklerdeki biçime dikkat edilerek alınmış ve kullanılan sözlüklerin kısaltmaları aşağıda verilmiştir:

ME Poppe, N.N.(Haz.), Kaçalın, S. Mustafa (Çev.) (2017), *Mukaddimetü'l-Edeb: Moğolca- Çağatayca Çevirinin Sözlüğü* . Ankara, TDK Yayınları.

ŞL Kaçalın, S. Mustafa (1997), *Hüseyinoğlu Hasan'ın Dört Dilli Sözlüğü: Şamilü'l-Luga*. Türk Dilleri Araştırmaları, C7:55-122.

KS Golden vd. (2000), *The King's Dictionary The Rasûlid Hexaglot*. Lieden-Boston-Köln: Brill.

İM Gül, Bülent (2016). *Moğolca İbni Mühennâ Lügati*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü,

LN Saitô Y. [Ter] (2006) *Kitâb Majmû' Turjumân Turkî wa-'ajamî wa-Muğalî: Text and Index*. Kyôto.

BİRİNCİ BÖLÜM

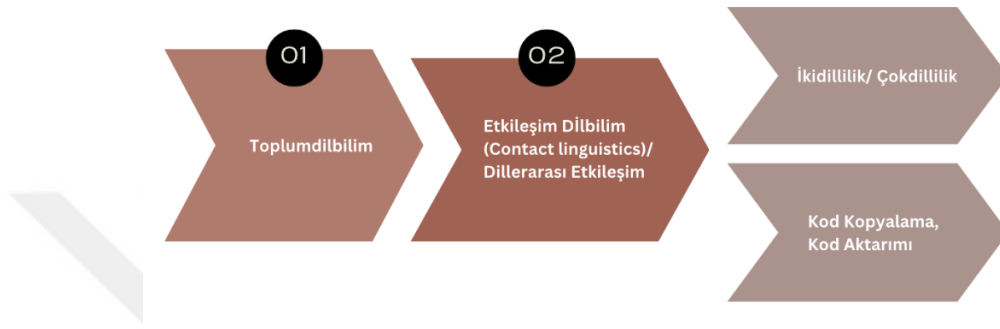
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Arap harfli Moğolca sözlüklerde tespit edilen Arapça ve Farsça kopyalara değinmeden önce çalışmamızın da kapsamını oluşturan temel unsurlar üzerinde durulmasının ve açıklanmasının yerinde olacağını düşünmekteyiz. Dil ilişkileri bağlamında değinilmesi ve üzerinde durulması gereken öncelikli konu dillerin birbiriyle olan temas ve etkileşimin oluşma sürecidir. Söz konusu diller daima istemli ya da istemsiz bir şekilde etkileşim içerisindedir. Bunun nedeni dönem dönem değışse de çoğu zaman insan ve insan ilişkileriyle yakından ilgilidir. Bu yüzden insanın daima iletişim becerisini kullanma ve diğer insanlarla olan etkileşimi sayesinde birbirinden farklı birçok dil bazen coğrafi yakınlık bazen de sosyal açıdan baskınlık dolayısıyla etki altında bırakabilmektedir. Söz konusu bu etkileşimin bir sonucu olan kopyalama işlemini Arap harfli Moğolca sözlüklerde de görmekteyiz. Bu sözlükler aynı topraklarda hayat süren farklı dil konuşucularına hitap etmektedir. Ele alınacak dönem çerçevesinde sözlükleri kullanan konuşurların birçok dili bildiğini ya da birden fazla dili öğrenme girişimi olduğunu Arap harfli Moğolca sözlüklerin çok dilli olmasından anlayabilmekteyiz. Söz konusu ortamda dil çeşitliliğinin sonucunda meydana gelen ve oluşması muhtemel olan bazı durumlar vardır. Bınlardan yalnızca biri kod kopyalama işlemidir. Yapmayı amaçladığımız çalışmamızda da bu sonuç üzerinde durarak kod kopyalama işeminin aşamaları ve sürecin işleyişi üzerinde durularak insan bilişindeki ikidillilik ve bu iki farklı dile sahip olan insanın etkileşim süreci ele alınacaktır.

1. Toplumdilbilim

Yüzyıllar boyunca insan nereye giderse gitsin yanında götürdüğü bir unsur olarak dil, bireyle bütünleşmiş bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Birbirinden farklı dil sistematğine sahip olan bireyler pek çok neden ve durum sonucunda bir araya gelmektedir. Söz konusu bu gibi durumlarda dillerin birbiriyle etkilşim halinde olması olağandır. Günümüzde bu durumun izleri, etki ve sebepleri oldukça fazla görülmektedir. Bu duruma yakın tarihten örnek olarak Türkiye'ye göç eden Suriyeli göçmenler ya da Almaya'ya göç eden Türkler verebilebilir.

Dijitalleşen dünyayla beraber iletişimin kolaylaşması ve farklı dillerden birçok bireyin kolayca iletişime geçebilir olması diller arasındaki etkileşimin fark edilir düzeyde ilişki ağını güçlendirdiği söylenebilir. Bunun yanında tarihsel süreç boyunca bu gibi dilsel etkileşim yollarını çok kez görebilmekteyiz. Siyasi ya da sosyal açıdan baskın olan toplumların dilleri diğer toplumlarda konuşulan dillere etki etmesi durumu yine diller arasındaki etkileşimin bir sonucudur. Bu etki düzeyi toplumdan topluma değişse de karşılıklı (ya da karşılıklı olmayan) bir etkileşim söz konusudur.

Şekil 1. Diller arasında gerçekleşen kod kopyalama/ ödünçleme (borrowing) süreci

Yukarıdaki şekilde de gösterildiği gibi diller arasındaki kod kopyalama/ödünçleme (borrowing) süreci birçok dilbilim alanıyla yakından ilişki ağı kuran toplumdilbilim şemsiyesi altında gerçekleşmektedir. Diller arasında gerçekleşen etkileşim ve ilişki sonucunda farklılaşan dilin önemli etkenleri olarak bireyler yer almaktadır. Dilsel etkileşim sürecinde bireylerin ikidilli/çokdilli olması etkileşimi hızlandırması adına önemliken bu etkileşim bazen de coğrafi yakınlık sebebiyle de gerçekleşir durumdadır.

Bu çalışma kapsamında incelenen coğrafi bölgeye ve zamana bakıldığında hem kültürel hem de dilsel çeşitliliğin söz konusu olduğu sonucu çıkmaktadır. İki ya da daha fazla dilin bir araya gelmesi halinde kaçınılmayan dil temasları gerçekleşmektedir. Bu kontakt sayesinde kod kopyalama/ödünçleme (borrowing), ikidillilik/çokdillilik ve düzenek değiştirimi (code switching) gibi görüngüler ortaya çıkabilmektedir.

Dil ve dil etkileşimi bağlamında ele alınması ve üzerinde durulması gereken ilk durak “Toplumdilbilim” alanı olmaktadır. Toplumdilbilim, adından da anlaşılacağı

üzere belli bir toplumu ve bu toplumun konuştuğu dili yakından incelemeyi ayrıca bu dilin konuşanlarının var olan özelliklerini araştırmayı amaçlar. Burada konuşanların özellikleri olarak atfedilen şey kültür ve toplumun tamamına mal olmuş norm ve kurallar bütünüdür. Söz konusu bu dış ve hatta iç etkenler dahilinde dildeki değişim ve dönüşüm işleyişinin tamamı bu disiplinin araştırma alanına girmektedir. Disiplinlerarası bir alan olan toplumdilbilim birçok branştan beslendiği gibi birçok branşı da beslemektedir. Oldukça geniş bir çalışma alanına sahip olan toplumdilbilim, incelemeye alınan toplumlardaki cinsiyet, toplumsal sınıf, bireylerin eğitim düzeyleri ve yaş gibi özelliklere dikkat çekerek konuşurların tüm yönlerini ele alıp bu özellikler dahilinde ilişkisel verilere ulaşmayı sağlamaktadır.

Güncel çalışmalara bakıldığında toplumdilbilim yukarıda da söylendiği gibi birçok branşa hizmet etmektedir. Bu manada önemli bir bilim dalı olmaktadır. Söz konusu çalışma alanı için toplumların ve konuşurların dil kullanımları, dile karşı tutumları, ölçünlü olmayan dil biçimleri, dil değişkenleri, kırma dil ve ikidillilik/çokdillilik gibi konular üzerinde durulan bir disiplindir (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2013: 247).

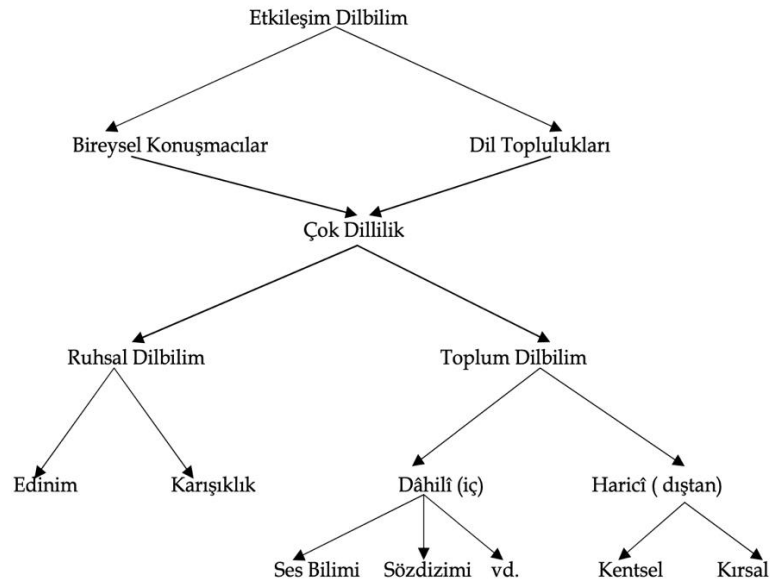
2. Dillerarası Etkileşim ve Etkileşim Dilbilim (Contact Linguistics)

Etkileşim dilbilim, bazı araştırmacılar tarafından toplumdilbilim alanı içerisinde değerlendirilirken bazı araştırmacılar tarafından ise tamamen ayrı bir dilbilim alanı olarak kabul edilmektedir. Söz konusu iki seçenekte de ortak olan dilsel etkileşimin yanı sıra toplumların da birbiriyle olan etkileşiminin ortaya çıkardığı sonuçlardır.

Etkileşim dilbilimi toplumlar arasındaki etkilenmeyi algılama ve saptama süreci olarak tanımlayan Balcı (2019: 47) bu alanın her ne kadar toplumdilbilimle ortak paydada buluşmuş olduğuna dikkat çekse de söz konusu her iki alanın da kendine özgü inceleme ve araştırma yollarının olduğunu belirtmektedir. Söz konusu alanın iki ya da ikiden fazla dillerin bulunduğu ve dillerden herhamgi birinin iletişim esnasında değiştiği durumlar görülebilmektedir. Söz konusu değişimler yalnızca dilbilimsel faktörlere bağlı olmayıp değişim sosyal dillerle de açıklanabilir konumdadır. Bunun sebebi olarak sadece dilleri ilgilendiren bir bir temas olmayıp toplumları ve kültürleri

de ilgilendiren ve etkileyen bir durum olduğu söylenebilir. Toplumların birbiriyle kurmuş olduğu ağlar sayesinde çok dilli davranışın sonuçlarını bir bütün olarak ele almak daha doğru bir tercih olacaktır. Dünyanın her toplumuna dağılmış olan çokdilli bireyler sayesinde gerçekleşen etkileşimlerin araştırılmaya başlanması 1970’li yıllara dayanmaktadır. Bu tarihlerde etkileşim dilbilim alanı bağımsız bir bilim dalı olarak değerlendirilmesiyle dil ve çokdilliliğin ve arasındaki ilişkinin incelenmesini ve araştırılmasını sağlamıştır. Söz konusu “etkileşim dilbilim” alanı 1979 yılından bu zamana kadar dilbilim alanının içerisinde yer almaktadır. Bireylerin dil davranışlarını tespit edilmesi adına geliştirilen ilkeler aracılığıyla konuşurların kurallara (normlara) karşı özverisi ve iletişim durumunda (partner odaklı) dilsel tercihlerin biçimi ile ilgili bir durumdur (Balcı, 2019: 47). Etkileşim dilbilimin dilbilimsel bir disiplin olmasında önemli bir isim olan Weinreich ilk olarak girişim (interferenz) konu başlığı üzerinde durmuş temas durumlarındaki karşılıklı etkileşimden dolayı gerçekleşen etkilere değinmiştir (Aktr: Balcı, 2019: 47).

Nelde ve Weber (2000: 185) çokdillilik ve etkileşim dilbilimin ilişkili olduğu dilbilim dallarını şu şekilde göstermektedir:

Şekil 2: Çokdillilik ve etkileşim dilbilimin ilişkili olduğu dilbilim dalları

Yukarıda gösterilen şemaya göre toplumlar ya da bireyler arasında gerçekleşen etkileşim sonrasında bireysel ve dil topluluklarının ortak paydası çokdillilik olmuştur. Bu dilsel ilişkilerde etkileşimin getirmiş olduğu bir nevi zorunlu sonuçtur. Farklı birçok kültür ve toplumlardan oluşan gruplar birbirleriyle en temelde anlaşmak amacıyla etkileşim içerisine girmektedirler. Bu etkileşim aracılığıyla birbirlerini dilsel, sosyal ve politik açıdan etkileyebilmektedirler. İnsanın geliştirmiş olduğu dilsel yetinin de bir sonucu olan çokdillilik bu aşamada oldukça önemlidir. Bu sayede din, kültür, ekonomi, siyasi ve birçok konuda kendilerinde olan birçok unsuru karşısındaki bireye ya da topluma öğretmek ve aktarmak istemektedir. Tez kapsamında çalışmayı amaçladığımız kod kopyalama ve ödünçleme işlemleri de dönemdeki birey ve toplumlar bu anlamda birbirlerini etkilediğini belirtebiliriz. Söz konusu dönem ve toplumlar Moğol hareketi merkezinde birçok sebep ve olgu dolayısıyla etkileşime girmiş ve değişime uğramışlardır. Bu durumun kaçınılmaz sonuçlarından yalnızca birisi dilsel etkileşimi bu çerçevede inceleme ve araştırmayı amaçlayarak eski dönemlerde de istemli ya da istemsiz çokdillili ortamların var olduğunu görebilmekteyiz.

Etkileşim dilbilim yalnızca toplumdilbilim ve ruhsal dilbilimle ilgilenmeyip ayrıca antropoloji, nörolinguistik (sinir dilbilimi) diyalektoloji gibi farklı alanlarla da ilişki içerisindedir. Birçok disiplinle çalışma alanı oluşturan etkileşim dilbilimi dil ve dil konuşurlarıyla ilgili çoğu alana yakın temasta bulunmaktadır. Bu dilbilim alanının dış faktörleri ise dil toplulukları, dil engelleri, göç vb. unsurlar inceleme ve araştırma alanına girmektedir. Söz konusu dilbilim alanında önemli kavramlar olarak ikidillilik, ağız, linguafranca, kod değiştirme, yarı dillilik, yapma dil gibi terimler önemli rol oynamaktadır. Bu kavramlar sayesinde dil konuşucusunun yapılandırılması incelenebilir hale gelmektedir. Çalışma alanının önemli etkiye sahip olan göçmenler, misafir işçiler, mülteciler gibi var olan topluma sonradan dahil olan konuşurları kapsayan merkezinde sosyal gruplar için yapılacak olan çalışmaları politik ve kültürel konularla da bağlantılı şekilde inceleyerek araştırma ve incelemeye açıklık getirmeyi hedefleyen bir dilbilim alanıdır. Tüm bu hedef ve çalışma alanlarına bakıldığında dil topluluklarının sosyal açıdan etkileşimini sağlayan tüm alanlar söz konusu etkileşim dilbilim alanında önemli rol oynamaktadır (Balcı, 2019: 48-49).

Çalışma kapsamında incelenecek olan kod kopyalama/ödüncleme (borrowing) gibi veriler dillerin birbiriyle etkileşim (contact) halinde olmasıyla açıklanmaktadır. Diller arası etkileşimi yakından inceleyen bir alan olarak “Etkileşim Dilbilim” elde edilecek verilerin oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Söz konusu dilbilim dalı için literatürde “Dillerarası Etkileşim” ya da “Etkileşim Dilbilim (Contact Linguistics)” adı verilmektedir. Etkileşim dilbilim (contact linguistics), toplumdilbilim alanıyla yakından ilişki içerisinde olup toplumdilbilim ana başlığı altında yer alan etkileşim dilbilim tıpkı toplumdilbilimde olduğu gibi dil ve toplumla ilgilenen, dilin konuşanlarını esas alan ve bu dili konuşanların dili nasıl ve hangi tercihler doğrultusunda kullandığıyla yakından ilgilenir.

Dillerarası etkileşim dilbilim alanı için esas olan dillerin birbiriyle olan temas ve yakınlaşmaları sonucunda ortaya çıkan birçok sonuçla ve oluşan değişim ya da gelişim ile yakından ilgilidir. Glovacki-Bernardi ve Jernej (Aktaran: Atasoy ve Ercan, 2022: 569) dillerarası etkileşim kavramını şu şekilde açıklar: “bir dil dizgesi üzerinde başka bir dil dizgesinden kaynaklı olarak meydana gelen etki”ye gönderimde bulunmaktadır. Hem dillerin birbiriyle etkileşim halinde bulunduğu süreçler hem de bir dilin diğeri üzerindeki etkisinin meydana getirdiği sonuçlar dillerarası etkileşim teriminin kapsamındadır.

Yapacağımız çalışma kapsamı dahilinde Arap harfli Moğolca sözlüklerde elde edilen Moğolcaya kopyalanmış Arapça ve Farsça verilerin etrafında şekillenecek olan çalışmamızda toplumdilbilim ve etkileşim dilbilimin sonucu olan ikidillilik ve kod kopyalama/ödüncleme (borrowing) başlıkları üzerinde durulacaktır.

3. İkidillilik

Bloomfield (1984: 56) “İki dili de birbirine yakın seviyede olacak şekilde anadil gibi etkin bir şekilde kullanabilmek” şeklinde tanımladığı ikidillilik durumunu Weinreich ise “ideal ikidilli”den bahseder ve konuşucu iki dili de etkin ve tam anlamıyla eksiksiz şekilde konuştuğunu belirtir (Aktaran: Seidlitz, 2003: 40).Yapılan tanımlar ışığında ikidillilik bireylerin iki dili de aynı düzeyde konuşması ya da eksiksiz ve tam edinim sağlamış olması beklenmektedir.

İkιδillilğin sınırları çizilirken araştırmacılar tarafından çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Araştırmacılar için ikidilli bireylerin tam anlamıyla “ikidilli” sınıflandırılması yapılabilmesi için belli kriterlerin olması gerektiği kabul edilmiştir.

Barker ve Jones (1998: 2) söz konusu sınırlandırma için ikidilli bireylerin ne derecede hangi yetkinliklere sahip olması gerektiğiyle ilgili belli başlı sorular ortaya atarak dikkat çekmek istemişlerdir:

- Söz konusu bireylerde iki dil hangi ölçüde akıcı olmalıdır?
- Yalnızca iki dilde etkinlik sağlamış bireyle mi ikidilli sayılabilmektedir?
- Söz konusu bireyler için kullanım mı yoksa yeterlilik mi önemlidir?
- İkιδilli birey kategorisinde değerlendirmek için benlik algısı ve benlik kategorisi göz önüne alınmalı mıdır?
- Zaman ve şartlara göre değişebilen ikidillilik kategorisinin farklı seviyeleri var mıdır?
- İkιδillilik çerçevesinde iki dili de üst düzeyde anlayabilen fakat konuşamayan bireylere ne denebilir? İkinci dili konuşan ama okuyamayan bireylere ne denilmelidir? Söz konusu bireyler konuşma ve anlama becerisine sahip değilken okuma ve yazma becerisine sahip olması durumunda hangi sınıflandırmada değerlendirilmelidir?

İkιδilliliği eksiksiz ve tam edinim sağlamış bireyler olarak tanımlayan Bloommfield (1984: 15) gibi kuramcıların karşısında yer alan Hoffmann (2014: 15) ikidilli bireyleri şu şekilde tanımlamaktadır:

- Ebeveynlerinden herhangi biriyle bir dili (D1) bir diğer ebeveynle de diğer dili (D2) konuşan iki yaşındaki bir çocuk,
- On bir yıldır Fransızca öğrenen genç mezunun anadili konumundaki Bengalce dilinin yanında bir süredir İngilizce oyun grubuna katılmış olan dört yaşındaki çocuk,
- Yaşamının büyük bölümünü lehçe yazılı eski metin ve kaynaklar üzerinde çalışarak geçiren altmış yaşındaki bilim insanı,

- ABD’de yaşamın olan hem evde hem de dışarıdaki sosyal hayatında İngilizceyi daha çok kullanan fakat büyük akrabalarının yanında sadece İtalyanca konuşan göçmen İtalyan aileden olan okul çocuğu,
- Teknik tercüman,
- Alanında İngilizce yapılan uzman çalışmaları okuyabilen Portekizli kimyager,
- Mesleki hayatı boyunca İngilizce kullanan Japon havayolu pilotu,
- Almanya’ya göç etmiş evde ve arkadaş çevresinde Türkçeyi kullanan bunun yanında yönetici ve resmi olan makamlarda sözlü ve yazılı olarak Almanca kullanabilen Türk göçmen veya,
- Türk göçmen bir bireyin alışveriş esnasında Almancayı kullanıp okuma ve yazma becerisi kazanmamış eşi,
- Yeni Zelanda’da yaşam süren bir bireyin son kırk yıl Danca ile bağlarını kesen Danimarkalı göçmen

İkidilli olarak kabul edilen bireylerin (ikinci dili) farklı seviyede/düzeyde kullandığı ve sınıflandırılmadığı görülmektedir. Aksan (2005: 26) ikidilliliği birden fazla dili edinmesi, anadile yakın seviyede konuşup aktarabilir durumda olma olarak tanımlar. Karaağaç’a göre (2011: 222) bir kişide bir meslekte ya da bir toplulukta görülen iki dili bir arada kullanma ve tercih durumu “ikidillilik” olarak tanımlamaktadır.

Grosjean (2010) herhangi bir nedenden dolayı (eğitim, göç, evlilik gibi) belli bir dile maruz kalan yetişkinlerin ikidilli olabileceğini söylemektedir. Macnamara, dört temel beceriden (okuma, yazma, dinleme ve konuşma) herhangi birini kullanabilir düzeyde ise bu kişinin ikidilli olabileceğini söylemektedir (Aktaran: Oruç, 2016: 285). Demircan (1990: 20) ise ikidilli bireyleri hayatının herhangi zaman diliminde edindiği anadil haricinde ikinci dili belli sınırlar dahilinde kullanması olarak açıklanmaktadır.

Yukarıda yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere araştırmacılar ikidilliliği/ikidilli bireyleri belli bir sınırlandırma içerisine dahil etme konusunda birbirinden ayrılmaktadır. Bazı araştırmacılar “ikidilli” olarak tanımlanabilecek bireylerin anadili derecesinde hakim olması beklenirken baz araştırmacılar tarafından

ise belli bir düzeyin üzerinde kullanılan ikinci dilin bireyin ikidilli olmasını sağladığını savunmaktadır.

3.1. İkidilliliğin Temel Boyutları

İkidillilik seviyesi ve statüsü siyasi ve sosyolojik sebep ve nedenlerle yakından ilişkili olması dolayısıyla oldukça geniş ve sınırları pek belirgin değildir. Bundan dolayı iki ayrı çerçevede değerlendirmek ve bu geniş alanı belli kısımlar dahilinde ele almak daha verimli ve anlaşılır kılmaktadır. Bireysel ve toplumsal sınırlar içerisinde irdelenmesi ikidilliliğin tanımlanması adına önemli ve gereklidir.

3.1.1. Bireysel İkidillilik

Söz konusu ikidilliliğin bireysel boyutu tamamen kişinin kendi isteği ve bulunulan ye da edinilen çevre vasıtasıyla anadil haricinde söz konusu ikinci dile sahip olmasıdır. Göç, savaş, farklı kökenlere ait bireylerin evlilikleri gibi farklı nedenlerle anadili dışında ikinci dil öğrenimi gerçekleşir. Bu durumda kişi kendi isteğinden çok ihtiyacını gidermek ve bulunduğu ortama uyumlanmak için dil edinme/öğrenme gereksinimi duyar. Söz konusu durumdan farklı olarak bireyler tamamen kendi isteği ve çabasıyla öğrendiği ikinci dili statü, iletişim kurma, okul ya da çalıştığı işyeri için gerekli olması dolayısıyla anadil haricinde ikinci bir dil edinme/öğrenme ihtiyacı hissederek bireysel bir gelişim gösterir.

3.1.2. Toplumsal İkidillilik

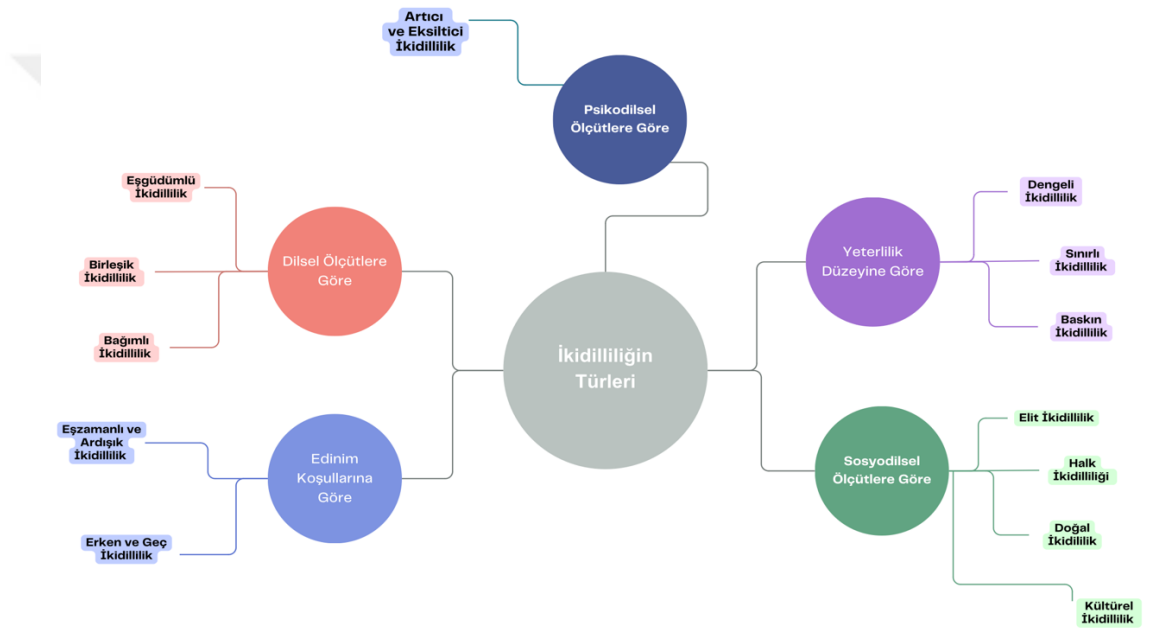
İkidilliliğin bu boyutunda ise topluluk olarak iki dilin kullanılması durumudur. Hamers ve Blanc'a göre söz konusu ikidillilik ile bağlantılı olarak dış (davranışsal, tarihsel, sosyal ve eğitim gib) etkenlerin oluşturduğu boyuttur (Aktaran: Bican, 2017: 357).

Söz edilen toplumsal ikidillilik boyutu dilin dışında gelişen olaylar ve durumlarla ilgilidir. Siyasi ya da sosyal açıdan baskınlık sağlayan toplumlar ya da kavimler baskısı/etkisi altına aldığı dilin etkilenmesinde birincil etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Tezde alınacak olan yapılar da bu durumun bir çıktısı niteliğindedir. Bunun nedeni ise ele alınan sözlüklerdir. Sözlüklerde yer alan kopyalar/alıntılar bireysel ikidillilik değil toplumsal ikidillilik olduğunun bir

göstergesidir. Özellikle etki alanı din gibi güçlü etkin sebepler her alanda olduğu gibi dil alanında da toplumda farklılaşmayı beraberinde getirebilmektedir.

3.2. İkidilliliğin Türleri

İkidilliliğin tanımı ve sınırlandırmasında araştırmacılar tarafından belli bir genel çerçevenin oluşturulamaması ve belirlemiş oldukları sınır kurallarının farklılık göstermesi bu durumun belli alanlara/alt sınıflandırmalara ayrılmasına sebep olmuştur. İkidilliliğin türleri üzerine çalışan Bölükbaşı Kaya vd. (2019: 101-105) ve Yılmaz'ın (2014: 1645-1646) vermiş olduğu tür sınıflandırması şu şekildedir:

Şekil 3: İkidillilik Türleri (Bölükbaş Kaya, vd. 2019; Yılmaz, Mehmet Y. 2014)

3.2.1. Edinim Koşullarına Göre İkidillilik

Bireyin doğduğu andan itibaren eşzamanlı olarak iki farklı dili aynı anda edinmesine eşzamanlı (simultaneous bilingualism) denilmektedir. Bu edinim yoluna göre birey aynı ev içerisinde iki farklı kodla yetişen bir çocuk eşzamanlı ikidilli konumundadır.

Bu durumdan farklı olarak eğer ikinci dili anadilini edindikten sonra (belli bir seviyeye geldiğinde) ediniyorsa ardışık ikidillilik (sequential bilingualism) kategorisine girmektedir.

Edinim koşulunda önemli olan bir diğer nokta ise dillerin edinildiği zaman dilimidir. Buna göre erken çocukluk döneminde edinilen ikinci dilin “erken” veya “çocukluk” ikidillilik kategorisinde değerlendirirken ikinci dilin edinildiği zaman dilimi ergenlikte olduğunda ise “geç” veya “yetişkin” ikidillilik olarak kabul edilmektedir (Hoffman, 1991: 18).

3.2.2. Dilsel Ölçütlere Göre İkidillilik

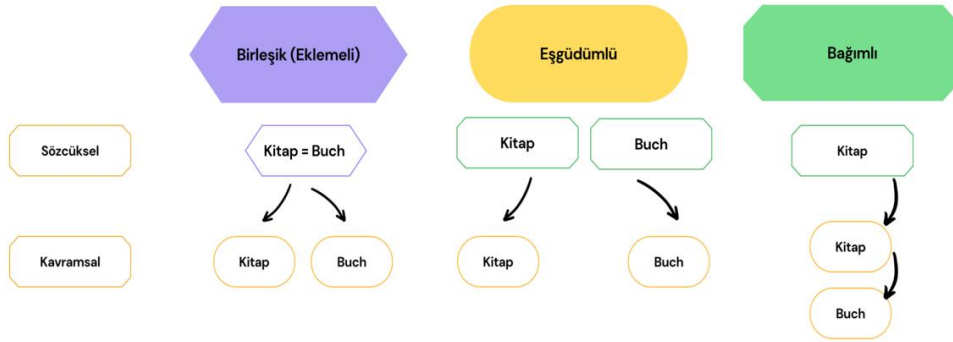
Bu kategoride ise değinilmesi gereken üç alt başlık bulunmaktadır: Eşgüdümlü, birleşik ve bağımlı olmak üzere üç farklı ikidillilik ölçütleri bulunmaktadır.

Eşgüdümlü ikidillilik (ordinate bilingualism) kategorisinde öne çıkan unsur bilinç ve farkındalıktır. Birey öğrendiği iki farklı dili zihninde iki farklı mekan ya da durumla özdeşleştirir. Öğrendiği iki farklı dili ve bu dillerin kullanım çevreleri ve durumlarının ayrılığını fark eder ve onu korur. Evde anadilde konuşan bir çocuk okulda ikinci dilde konuşur ve buradaki ayrımın farkındadır.

Birleşik İkidillilik (compound bilingualism) eşgüdümlü ikidillilikte olduğu gibi bir bilinç ve farkındalık hakimiyeti olmayan konuşucu öğrenilen her iki dili de birbiri yerine kullanması söz konusudur. Konuşurun zihninde yer alan iki dil de ayrı ayrı konumlanmış bir halde olmasının yanında anlamsal bakımdan tamamen bütünleşmiş bir haldedir. Konuşucu konuşma sırasında istemsiz/bilinçsiz şekilde iki dil arasında geçiş yapabilmektedir.

Bağımlı ikidillilik (subordinate bilingualism) eşgüdümlü ve birleşik ikidillilikten oldukça farklı olan bağımsız ikidillilikte öğrenilen ilk dil sonradan öğrenilen dile etki etmektedir. Yani öğrenilen birinci dilin izlerini öğrendiği ikinci dilde de görmek mümkündür. Eşzamanlı bir öğrenme ortamının söz konusu olmadığı bu durumda öğrenilen ikinci dil birinci dilin öncüllüğünde öğrenilmektedir.

Yukarıda sayılan ikidilliliğin alt başlıkları Heredia ve Cieslicka tarafından şu şekilde gösterilmiştir (Aktaran: Kaya vd. 2019: 104).

Şekil 4: İkidillilik Türlerinin Alt Başlıklarının Şematik Diyagramı

3.2.3. Yeterlilik Düzeyine Göre İkidillilik

Dengeli ikidillilik doğru ve etkili biçimde edinim süreci geçirmiş bireylerin öğrendiği her iki dili de eşit nitelikte yetkinlik gösterip öğrenip kullanmasıdır (Uyar, 2012: 22).

Sınırlı ikidillilik (semilingualism), verimsiz edinim sürecinin ardından bilişsel tamamlama gerçekleşmemiştir. Bu durum dengeli ikidilliliğe zıt bir durumdur (Uyar, 2012: 22).

Baskın ikidillilik (dominant bilingualism), söz konusu türde konuşur iki dilden birinin diğerine göre daha baskın ve yeterlilik düzeyinin daha yüksek olmasını kapsamaktadır. Geç edinilen ikinci dilde bu durum söz konusudur.

3.2.4. Psikodilsel Ölçütlere Göre İkidillilik

Psikodilsel ölçütler ilk öğrenilen dilin yeterlilik düzeyi düşmeden öğrenilen ikinci dilin geliştirilmesi durumuna arttırıcı ikidillilik (additive bilingualism) denir. Bu ikidillilik ölçütünde olumlu etki ve gelişim söz konusudur.

Arttırıcı ikidilliliğin zıttı konumunda olan eksiltici ikidillilikte ise siyasi ve toplumsal baskınlık neticesinde küçük yaştan başlayarak yalnızca öğrenilen ikinci dil aktif bir şekilde kullanılması söz konusudur. Bu durumun sonucunda unutulmaya/ihmal edilmeye başlanılan anadil konumundaki dilin gelişimi

aksamaktadır. Bu durumun yanında konuşucu anadilin ihmal edilmesinin yanında ikinci dilde de beklenen düzeyde gelişim sağlayamamaya her iki dilde de hasar ve yetersizlik söz konusudur (Yılmaz, 2014: 1646).

3.2.5. Sosyodilsel Ölçütlere Göre İkidillilik

Elit ikidillilik, ölçütünde kazanılan ikinci dil eğitim yoluyla öğrenilmesi ve yüksek eğitim seviyesi söz konusudur (Skutnabb- Kangas, 1982: 97). Kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda öğrenim sağlayan elit ikidillilikte Skutnabb- Kangas, konuşurlarının aktif bir yurtdışı hayatının olduğuna vurgu yaparak üst ve orta sınıf çocukların, akademisyenlerin, diplomat düzeyindeki insanlar gibi daha üst düzey konumdaki insanları kapsadığını ve bu durumun gönüllü gerçekleştiğine değinir (1982: 75-76).

Halk ikidilliliğinde, konuşurlar ikinci dilin öğrenilmesinde önemli rol oynamaktadır. Buradaki ölçütte konuşurlar ikinci dilin asıl konuşanlarıyla temas içerisinde olarak öğrenim gerçekleşmektedir. Söz konusu bireyler halk ikidilliliğinde pratik temaslara maruz kalarak etkileşim içerisinde olurlar (Skutnabb- Kangas, 1982: 97).

Kültürel ikidillilik, okuldaki ikidilliliğe benzer olan bu ölçütte eğitim, seyahat gibi sebeplerle öğrenilen ve kullanan ikidilli bireyleri kapsamaktadır (Skutnabb- Kangas, 1982: 95-96).

3.3. İkidilli Bireylerde Dil Seçimi

Konuşurlarının iki ya da daha çok dil bilmesi durumunda toplumlarda bireylerin dil seçimi (language choice) bazı unsurlar doğrultusunda değişmektedir. Dil seçimini etkileyen pek çok unsur bulunmaktadır. Mesela ikidilli bir birey olan ve yurtdışında öğrenim görmeye giden bir öğrenci öğretmenleriyle konuştuğu dil ile anadilinde konuştuğu anne-babası bu duruma örnek niteliğindedir. Bireyler mekan, zaman, kişi gibi etkenler gözetilerek dil seçimini gerçekleştirir.

4. Kod

İnsanların anlaşılacak için kullandığı dile ve bu dillerin oluşturduğu sisteme kod denilmektedir. Genel çerçevede söz konusu her dil bir koda karşılık olarak kabul

edilmektedir. Bunun yanında her iletişim sırasında çeşitli kodların kullanılması da söz konusudur (İmer vd. 2011: 177).

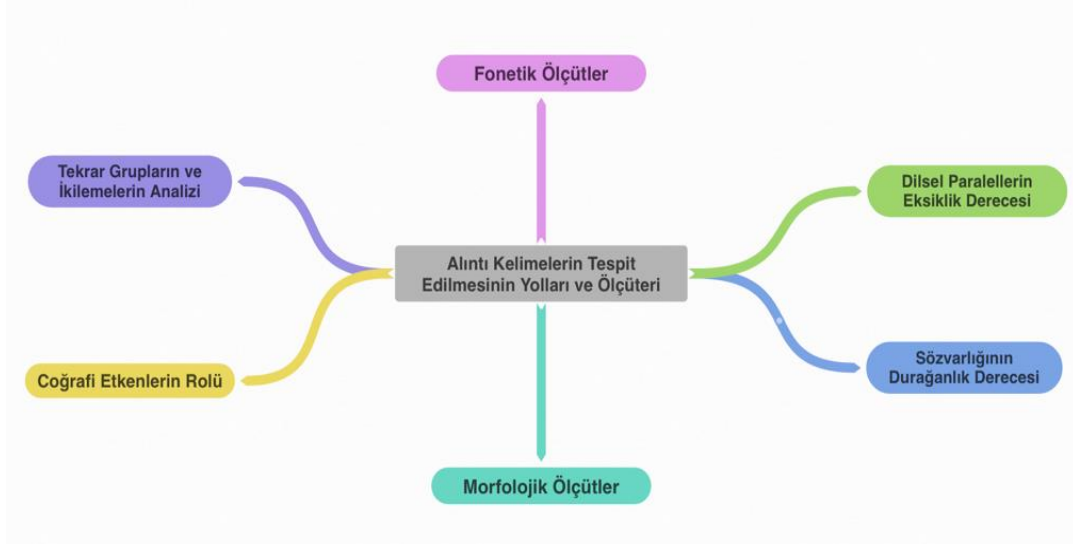
Kod hakkında yapılan tanımlara bakıldığında hakkında yapılan tanımlara bakıldığında Hudson (1996: 53) bazı koşullar öncülüğünde birçok dil konuşabilen bireyler konuşurken belli bir dil kodunu seçmesi ya da tercih etmesi durumudur. Söz konusu kodun seçimi bağlamların farklılaşmasıyla doğru orantılıdır. Yani ailesiyle farklı okuldaki öğretmenleriyle farklı dil ve kodda konuşan herhangi bir öğrenci bu duruma örnektir.

5. Ödünçleme

Grosjean ödünçlemeyle ilgili iki farklı dilin alternatiflerinin kullanımını içeren kod aktarımının tersine söz konusu alıntılanan sözcüğün (D2) alınan dile (1) uyumlanması olduğunu vurgulamaktadır (Aktaran: Záhová, 2011: 14). Söz konusu ödünçlemenin alınana dile göre morfolojik ve fonolojik uyum sağlaması önemli bir unsurdur.

Ödünçlenme çerçevesinde önemli olan bir diğer nokta ise Poplack'ın ortaya attığı tek seferlik ödünçleme (nonce borrowing) terimidir. Bu terimle kod aktarımı esnasında gerçekleşen konuşmacı ve duruma bağlı olarak ortaya çıkan kelimeler kast edilir. Yalnızca ikidilli birey tarafından kullanılan ve alıcı dilin sözvarlığında bulunmayan dilsel verilerdir (Aktaran: Riehl, 2004: 21). Araştırmacılar tarafından dil konuşurları ödünçleme işlemi ile birey ya da toplumun kazanmış olduğu ikidillilik/ çokdillilik özelliklerinin birbirine paralel olarak ilerlediğini en azından bu özelliğe sahip bireylerin ödünçleme yapma eğiliminin daha fazla olacağını belirtirler.

Şçerbak Türkçe ve Moğolca dil ilişkileri bağlamında üzerinde durduğu alıntıların tespit edilmesindeki ölçütlerin ve yolların başta fonetik ve morfolojik olmak üzere farklı kategoriler dahilinde incelenebileceğini belirtmiştir (2019: 30). Şçerbak tarafından öne sürülen bu kategoriler tarafımızca hazırlanan şekilde gösterilmiştir:

Şekil 5: Şçerbak'ın Alıntı Kelimelerin Tespit Edilmesinin Yolları ve Ölçütleri Diyagramı

Öncelikle fonetik ölçütler üzerinde duran Şçerbak, ilk olarak ön ses özelliklerine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Türkçe ve Moğolca kapsamında önerdiği ön seste ikincil olmayan m ve n ünsüzleri barındıran kelimelerin aslen Türkçe olamayacağını mana- “korumak, (gece) bekçilik yapmak”, mergen “keskin, isabetli” gibi örnekler vererek bu yapıların bariz şekilde Moğolca olduğunu vurgular. Morfolojik göstergelerin kökeni ve başta hangi dile ait olduğunun tespiti ve bu unsurları farklı dil ailelerine göre karşılaştırmalı incelenmesi önemli dayanak noktalarından birisidir. Tekrar gruplarının alıntılarının tespitinde analiz edilmesi önemli bir yardımcı koldur. bir dilin aslî söz varlığıyla alıntılarını ayırmanın bir başka ölçütü dilsel paralellerin eksiklik derecesidir. Bu duruma örnek olarak Şçerbak Clauson'un öne attığı Eski Türkçede Moğolca unsurların olmadığı 13. yüzyıla kadar alıntılama sürecinin tek taraflı olması durumunu verir. Alıntılarının belirlenmesinde söz varlığının durağanlık derecesinin tespitinin de önemli olduğunu belirtir. Bu durumu ise merkez ve taşra kavramlarının netlik ve kesinliği tartışmalı olmasına rağmen farklı söz varlığı katmanlarının geçirgenliği birbirinden farklıdır. Mesela ilk ona kadar tam sayılar genelde alıntılanmaz ve bu yüzden alıntılarının şeklen açık veya gizli benzerliği dilsel akrabalığın en önemli teşhis kriteri niteliğinde olduğu şeklinde açıklamaktadır. En büyük role sahip olan coğrafi etkeni ise Şçerbak üzerinde durduğu Türkçe ve Moğolca dillerinin taşıyıcılarının karşılıklı sıkı ve uzun süreli temasların yaşandığı bir bölgede gerçekleştiğini belirtmektedir. Söz konusu duruma Sibiry ve Altay'daki Türk

dillerinden olan ve fazlaca Moğolca unsuru bünyesinde barındıran Yakutçayı örnek olarak verir. Ayrıca Evenklerin yerleşim alanlarına doğru göç sırasında dillerin Moğolcayla derin ve yoğun etkileşime girmelerine sebep olmuştur. Önemli bir diğer örnek ise fazlaca Moğolca unsuru bünyesinde barındıran Tuvaca'dır. Moğolların Tuvalılarla sürekli temas halinde olması aynı zamanda topraklarının da birbirine komşu olması ve ayrıca Tuva'nın birkaç yüzyıl Moğol feodallerinin yönetimi altında kalması bu teması daha da desteklemiştir (2019: 30-36).

Bu çalışma kapsamında ele aldığımız dönem ve coğrafya da benzer sebep-sonuçlar dilsel temas ve etkileşimin gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır. Moğol hareketiyle Anadolu'da birbirine karışan halklar arasında dilsel farklılaşmanın yolu açılmıştır. Bu konuya da değinen Şçerbak'ın (2019: 35) "Taşıyıcıların diğer etnik grup içerisinde "ada" şeklinde bulunmaları dolayısıyla bir dilin diğerinin yoğun etkisine maruz kalmasına örnek olarak 13.-14. yüzyılında Orta Asya'da Türkler tarafından Moğol boylarının asimilasyonunu gösterebiliriz. Bu süreç sonucu Zemahşeri'nin sözlüğünde yansıtılmış ve Moğolca olarak gösterilen söz varlığının neredeyse yarısı Türkçe kökenli isim ve fiillerden oluşur." biçimindeki açıklaması tarafımızca elde edilen bulguları da açıklar niteliktedir. Söz konusu bulguların büyük çoğunluğu ME'den elde edilmesi ve bu verilerin de yine büyük çoğunluğu Türkçe üzerinden Moğolcaya geçtiğini burada belirtebiliriz. Sonuç olarak coğrafi etken ve kelimelerin yayılım sınırlarının tespiti dilsel paralellerin doğasının ve kısmen alıntının kaynağının doğru olarak belirlenmesinde vazgeçilmez ön koşuldur.

6. Dil İlişkileri

Dillerin var olduğu zaman diliminden bu yana farklı toplumlarda farklı zamanlarda yaşayan insanların her anlamda etkileşimde ve iletişimde olmaları sonucunda dil ilişkileri süregelen zaruri bir süreç olmuştur. Dilsel temaslarda etkin bir şekilde rol oynayan dil dışı sebepler bu durumun ana etmenlerindendir. Siyasî, sosyal, ekonomik sebepler gibi birçok faktörden dolayı diller arasındaki etkileşimin, temasın ve ilişkinin uzun yıllar boyunca devam ettiğini bilmekteyiz. Dilsel ilişkilerin oluşum sağlaması için önemli olarak nitelendirilebilecek diğer etkenler ise zaman ve mekân olmuştur. Bulunulan coğrafyanın ve tarihsel zaman dilimin dilsel sonuçlarını, dönemin sonunda bırakılan eserlerde ve o dönemde kullanılan dilin hasılatı niteliğinde olan

sözlüklerde görmek ve tespit etmek mümkündür. Farklı toplumlardan etkilenmenin yanında aynı toplum içerisinde yer bulan çokdilli ya da ikidilli bireyler sayesinde dahi dilsel değişim ve gelişim söz konusudur.

İnsan tarafından ortaya konan veya yapılan her şeyin temel belirleyicisi olarak zaman ve mekân önemli düzeyde rol oynamaktadır. Bu düşüncenin bir başka deyişi ise tarih ve coğrafyanın her alanda üretilen ve ortaya konulan bilginin temel belirleyicisi konumunda olmasıdır. Var olmuş ve var olacak tüm toplumlar diğerlerinden farklı zaman ve mekânla olan ilgisiyle ve algısıyla yaşam gösterir. Ortaya çıkan zaman ve mekândaki farklılık algısı toplumlardaki farklı donanımı; bilgi, tecrübe ve sosyo-kültürel farklılıklar gibi algıları da beraberinde getirmektedir. İnsan sosyal bir varlık olması dolayısıyla ve devamlı bir dış etkenle olan ilişkisi insana farklı olanı öğrenme ve öğretme ihtiyacı hissettirmektedir. Bu etkileşimin bir diğer ağı olan diller, toplumlar arasında birbirlerine öğretilmesi ve öğrenilmesi durumuna neden olur. Bu güdüyle beraber diller arasındaki etkileşim sonucu diller arasındaki temasla dillerdeki alışverişin olması ve devam ettirilmesi durumu söz konusudur.

Dillerdeki çeşitli unsurların alınıp verilmesi diller arasındaki etkileşimden kaynaklanmaktadır. Dillerdeki bu alışverişin yönünü belirleyecek belli unsurlar ve kaideler vardır. Bu unsurlardan dil dışı ögeler alışverişin yönünü belirleyen en önemli unsurdur. Bu duruma göre siyasi, askeri ve ekonomik bakımdan güçlü olmak diller arasındaki etkileşim sırasında belirleyici bir etkiye sahipken, dilin daha köklü olması ya da daha eski olması gibi kaideler alışverişin yönünü belirleyemeyecek unsurlar haline gelmektedir. Söz konusu dillerin ya da toplumların, dil dışındaki ilişki ağları alışveriş sırasında verici dil konumuna gelmesinde önemli derecede etkiye sahiptir. Verici diller, temel olarak dil dışı ağlarının kuvvetli ve daha baskın bir güce sahip olması (ekonomik, siyasi, kültürel veya din vs.) sayesinde birçok alanda sağladığı bu baskınlık dil alışverişlerinde de verici olma konumuna iletmektedir. Bu baskınlık ve kuvvetli etkileri sayesinde merkezi konumda olan toplumlarda, bilgi ve teknoloji gibi yeniliklerin de merkezi haline gelmesi olağan bir süreç ve durumdur. Bu durum da yeni kavramların kaynağı olan dil olmayı beraberinde getirmektedir. Her insan düşüncesini, değerler dünyasını ve kavram dünyasını her alanda baskın olan bu dil vasıtasıyla gerçekleştirecektir. Kaynak dil konumunda olan bu diller vasıtasıyla

algılayıp düşünme eylemini gerçekleştiririz. Dilin bildirişim aracı olması dolayısıyla dille ilgili her bir olguyu “ihtiyaç duyma” eylemiyle yakından ilişkili olduğunu düşünmeliyiz. Ancak bazen bu durum farklılaşarak sosyo-psikolojik sebeplere, diller arasındaki ilişkilerde “moda ve özentî” gibi sebeplere dayanan etkileşimler olabilmektedir. Tüm bu sebep ve etkiler sonucunda diller arasında gerçekleşen alıntılar “moda ve özentî” alıntıları ve “ihtiyaç/bilgi” alıntıları olmak üzere iki biçimde ele alınabilir.

Dilin ihtiyacı doğrultusunda “bilgi alıntıları” yapılabilirken bunun sonucunda alıcı dilde yeni kavramların oluşması bu durumun bir sonucu niteliğindedir. Yapılan bu alıntılar baskın olmayan dilde kalıcı olarak yer ediniş uzun süre yaşaması söz konusudur. Bu tür bilgi alıntılarının karşısında yer alan “özentî ve moda” alıntıları ise ihtiyaçtan ve gereksinimden kaynaklanmadığı için kalıcı olma ihtimali ve uzun süre söz varlığı içerisinde bulunma ihtimali düşüktür. Ömrü daha kısa olan bu alıntılar, genellikle kısa bir zaman kullanıldıktan sonra kullanım sırasında tercih etme oranı düşerek unutulmaktadırlar.

Johanson’a göre dillrin içerdği yapıların kopyalanmasının sebebi politik ve ekonomik amaçlar doğrultusunda dil kullanımındaki davranışların aktarımında bilinçli ya da bilinçsiz dil dizgeleri açığa çıkmaktadır. Söz konusu bölgede sosyal açıdan politik, ekonomik, kültürel ve sayıca üstünlük gibi etmenler baskınlık açısından önem taşımaktadır. Sayılan etmenlerden birçoğuna sahip olan konuşurlar, sosyal açıdan zayıf olan dili ve konuşurları etkisi altına almaktadır. Belli bir düzenle ilerlemeyen baskınlık koşulları, sosyal açıdan güçlü olan B bloklarının etkisini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca yalnızca sosyal üstünlük gerekli ve yeterli bir etmen oluşturmayabilir. Johanson tarafından aktarılan Jakobson’un sadece sesle ilgili şu ifadesi, dilin diğer alanları için de geçerli olabilir: “Geçerli görüşün tersine, bir dilin başka bir dilin fonolojik yapısı üzerindeki etkisi, birinci dili konuşan milletin politik, sosyal ve kültürel bakımdan baskın olduğunu varsaymayı gerektirmez” (Johanson 2018: 26). Johanson tarafından yapılan bu açıklama, bu çalışmada ele alınacak olan Arapça ve Farsça kopyaların Moğolca üzerindeki etkisini de açıklar niteliktedir.

6.1 Dil İlişkilerinde Sosyal Etkenler

6.1.1. İlişki Yoğunluğu

Sosyal ve yapısal etkenlerin değişik ilişki durumlarındaki karşılıklı ilişkileri birçok çalışmada ele alınmıştır. Söz konusu karşılıklı biçimde gerçekleşen ilişki ve temasların genelleştirilmesi ve bu konudaki düzensizliklerin belli bir forma sokulması ve sınıflandırılması söz konusudur. Sınırlı sayıda sosyal kategori temelinde değerlendirilmeye çalışılan bu modelde söz konusu kopyalama işleminde sınır çizme amaçlanarak hareket edilmeye çalışılmıştır. Mesela Johanson'un aktarımıyla P. Kiparsky, sadece "bir sebebe bağlı ilişki" [casual contact] ve "geniş iki dillilik" arasında ayırım yapmıştır. Buna karşılık yine Johanson'un aktarımıyla Thomason ve Kaufman'ın yüksek sayıda sosyal ve yapısal etkenin birbiriyle ilişkilendirildiği ince skalalar ortaya koymayı denediğini belirtebiliriz. Johanson, Thomason ve Kaufman'ın dil ilişkilerinde çok sayıda yoğunluk derecelerini (1) arasıra ilişki, (2) biraz yoğun ilişki, (3) daha yoğun ilişki, (4) güçlü kültürel baskı, (5) çok güçlü kültürel baskı şeklinde beşe ayırdığını belirtmektedir (Johanson 2018: 59).

Yapılan birçok çalışmada sosyal ve yapısal olan etkenlerin değişen ilişki durumları karşılıklı olarak ele alınmış ve aktif biçimde iki taraflı olarak gerçekleşen etkileşim ve temasın genelleştirilip belli bir forma sokulup sınıflandırılması söz konusudur. Belli çerçevede sosyal kategori temelinde değerlendirilmeye çalışılan bu modelde kopyalama işlemi sırasında belli sınırlar çizilerek hareket edilmeye çalışılmıştır. Bu duruma Johanson'un P. Kiparsky'den yapmış olduğu aktarımla "belli sebebe bağlı ilişki" [casual contact] ve "geniş iki dillilik" şeklindeki sınırlandırma ve ayırımı örnek verebiliriz (Johanson 2018: 59).

Johanson'un (2018: 59) yapmış olduğu aktarımla Thomason ve Kaufman'ın sosyal ve yapısal etkenleri birbiriyle ilişkilendirerek ince sınırlandırmalar ve skalalar ortaya koymayı hedeflediklerini belirtebiliriz. Bu duruma da örnek olarak yine Thomason ve Kaufman'ın dil ilişkilerindeki yoğunluk derecelerinin sınıflandırmasını şu diyagramla gösterebiliriz:

Şekil 6. Thomason ve Kaufman'ın Dil İlişkilerinde Yoğunluk Dereceleri Skalası

Johanson, yukarıda gösterilen sınıflandırmanın ve ayrımın geçerliliğine şüpheyile yaklaşmıştır. Ampirik gözlemlerin genelleştirilmesinden hareketle karışık olmayan kurallar ve formüllerle bir ayrım ve sınıflandırma yapılmasını mümkün gören Johanson, “arasıra ilişki” sınıflandırmasını bu duruma örnek gösterir. Arasıra ilişki; B dilinin A konuşanlarının tamamı tarafından bilinmek zorunda olmadığı durumdur. Bu gibi ilişki durumlarında Johanson, sadece sözlüksel genel kopyalama ihtimalinin olduğunu özellikle belirtmektedir. Söz konusu olan arasıra ilişkinin zıttı konumunda olan yoğun ilişkide ise ortaya çıkacak olan sonuç iki dilliliğin tipine bağlı olduğunu söyler. Ayrıca Johanson, kapsamlı yapı kopyalamalarında söz konusu yapıların B dilinin akıcı konuşulduğu ve buna ek iletişim amacıyla da kullanan A konuşurları tarafından nitelikli, aktif ve uzun süreli iki dilliliğin gerektiğini belirtmektedir (Johanson 2018: 58-59).

Bu tez kapsamında ele alınacak olan Arap harfli Moğolca sözlüklerde yukarıda sayılan ilişki yoğunluğu skalasının ana etmeni olarak Anadolu'da konuşulan birden fazla dilin etkisini görmekteyiz. Johanson'un yapmış olduğu ilişki skalası düzeylerinden arasıra ilişki konumunda yer alan bu sözlükler temel dil öğrenimi hedefleyen sözlükler olması dolayısıyla dilde yerleşmiş ve temel ihtiyaçları karşılayan bir söz varlığını kapsamaktadır. Bu bakımdan konuşur kitlesi halktır. Dilde yerleşen ve herkesçe bilinen en azından bilinmesi gerektiği düşünülen yapıların yer aldığı bir söz varlığı oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Anadolu'daki çok dillilik durumu diller arasındaki ilişkilerin temasını ve etkileşimini sağlayan bir ortam oluşturmaktadır. B

bloklarının temsili niteliğinde olan Arapça ve Farsça dilleri A bloğu konumundaki Moğolca üzerinde din, kültür ve siyasi anlamda etkileri barındırmış ve nihai sonuç olarak bu diller arasında kopyalama eğiliminin önünü açmıştır. Toplum üzerinde sayıca üstünlük, ilişki bölgesinde yerleşiklik ve ekonomik açıdan baskınlık sağlayamayan B bloğu arasına ilişki sonucunda A bloğunu etkilemiş sözlüksel veriler olarak kopyalama gerçekleşmiştir. Öte yandan Arapça, Farsça ve Moğolca dillerinin etkileşimine ve dil temasına bakıldığında Arap harfli Moğolca sözlüklerin yazılış nedeni olarak topluma öğretilmek istenilen bir dilin ihtiyacı sonucunda yazıldığını ve bu gereksinimleri karşılaması için bir aracı konumuna koyulduğunu söyleyebiliriz. Bu etkileşimin ve temasın büyük rolünü üstlenen dil ise Türkçe olmuştur. Arapça, Farsça, Türkçe ve Moğolca dil temaslarında yukarıda ilişki yoğunluğu skalasını oluşturan bazı unsurları barındırmamasından dolayı bu dil temasının arasına ilişki yoğunluğu kategorisine girdiğini söyleyebiliriz.

6.1.2. Bireysel Tutum

İki dilin birbiriyle etkileşiminde yön, tür, derece ve derinlik faktörleri sosyal etkiler çerçevesinde belirlenmesi önemli bir adım olacaktır. Diller arasındaki etkileşim ve iletişimin derinliği sosyal etmenlerle karmaşık bir ilişki içerisinde olması ve bu paralellikte bir sonuç oluşması kaçınılmazdır. Johanson, Türkçe dil ilişkileriyle ilgili deneyimlerin bu duruma örnek niteliğinde olduğunu belirtmektedir. Geniş ve yaygın iki dillilikte A dilinin değişmesi ya da A'dan B'ye kapsamlı dil değişiminin oluşmasında yoğun B baskınlığı; politik, ekonomik, kültürel, sayıca üstünlük, ilişki bölgesinde baskınlık gibi etmenler ve etkiler sonucunda uzun zaman ilişki süreci, yüksek ilişki yoğunluğunu da beraberinde getirmektedir. Bu etkiler sonucunda yoğun ilişki süreci kaçınılmaz bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Buradaki tüm sosyal etki ve sonuçlar detaylandırılmalı ve derinlemesine incelenmelidir. Yoğun sosyal ilişki çerçevesinde Johanson bu duruma Boeschoten'ın açıklamasını tanık göstermektedir: “Gagavuzca, Karayca, Özbekçe ve Azericedeki özel gelişmelerin ilişkide bulundukları dillerin tipolojik karakteri veya dil psikolojisi mekanizmalarıyla açıklanamayacağı ortadadır.” (Johanson 2018: 58).

Dilin kendi içerisinde yer alan “sebeplere” bakarak “sosyal sebeplerin” daha yüzeysel olduğu görüşü bazı araştırmacılar tarafından kabul görülmektedir. Bu durumu bazı araştırmacılar sebeplerin değişime etki etmediği yalnızca dildeki yönelimlerin ortaya çıkmasında bir etken olduğunu belirtmektedirler. Johanson, Bickerton’dan yapmış olduğu aktarımda dillerde söz düzeyinde sosyal sebeplerin etkisinin olduğunu, dil düzeyindeki etkinin ise oldukça zor olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Johanson, yapısal gerçeklerin ve sosyal ilişkilerin dillerde meydana gelen değişimin sebepleri değil, destekleyici ya da engelleyici unsurlar olarak görmektedir (Johanson 2018: 59).

6.2. Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler

Dil ilişkilerinde yapısal ve sosyal etkenler önemli rol oynamaktadır. Yukarıda sosyal etkenlere değinirken burada da dil ilişkilerinde yapısal etkenlerin çizdiği çerçeve belirtilecektir. Lars Johanson’un *kod kopyalama* modeli ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

6.2.1. Kod Kopyalama Modeli

Tarihsel dönemlerde ve günümüzde birçok dil pek çok sebep (politik, ekonomik, kültürel, sayıca, üstünlük; ilişki bölgesinde yerleşiklik) dolayısıyla karşı karşıya gelmektedirler. Diller arasındaki mekânsal ve zamansal temasın sonucunda dil ilişkileri meydana gelmektedir. Söz konusu ilişkiler sosyolojik, psikolojik ve kültürel anlamda incelemeye alınmıştır. Diller üzerindeki bu temasın etkileri ve gelişimleri dil araştırmaları çerçevesinde de ele alınarak incelenmektedir. Dil üzerindeki etkisi dilbilimciler tarafından farklı ölçütler doğrultusunda incelenmeye çalışılmıştır. Bu ilişkiler sonucunda diller arasındaki etkilenmeyi ve gelişimi dil ödünçlemeleri (çalışmamızda kopya olarak adlandırılmaktadır) sayesinde açıklığa kavuşturmak mümkündür. Çalışmamızın da referans noktasını oluşturan Lars Johanson tarafından 1992 yılında yayımlanan “*Strukturelle Faktoren in türkischen Sprachkontakten*” adlı çalışmasında Türk dillerini baz alarak geliştirdiği ve dil ilişkilerinde kullanılabilen bir model ortaya koymuştur. Bu çalışmada da eserin 2018 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Türkçe çevirisi kaynak alınacaktır.

Johanson, söz konusu modelde ilk olarak kafa karıştıran terimler üzerinde durarak bu adlandırmaları eleştirmiştir. Dilbilimde dil ilişkilerini ifade eden *interferenz*, *transfer* ve *ödüncleme* gibi adlandırmaların kafa karıştıran mecaz kullanımlar olduğunu belirtmiştir. Johanson, bu kullanımların yanlış olduğunu belirterek eleştiride bulunmuş, hiçbir şey gerçek anlamda ödünç alınamayacağını kabul ederek ödünç sözcüğünü kullanmadığını, *transfer* teriminin “taciz etme, tecavüz” anlamlarına ve *interferenz* teriminin ise ihtiva ettiği olumsuzluk çağrışımları nedeniyle kullanmayı tercih etmediğini belirtmektedir. Buna ek olarak alıcı dil, verici dildekiyle aynı olabilecek hiçbir şeyi alamayacağını da belirtmektedir. Belirtilen sebeplerden dolayı en uygun adlandırmanın *kod kopyalama* (code copying) teriminin olacağını düşünmektedir (Johanson 2018: 28-29).

Söz konusu olan kod kopyalama modeli ise karşı karşıya gelen iki dil, etkileşimde ya da temasta bulunduğu, sosyal olarak baskın olan dil (B), sosyal olarak zayıf olan dile (A), dilin her alanından yapılar; ses, bitişme, anlam ve sıklık yönünden yapı özellikleri bütünü olarak kopyalanabilir olduğunu kabul etmektedir. Yapılan bu kopyalama aşamasında kopyalanan her unsur olduğu gibi alınırken aynı zamanda kopyalanan unsur A dilinin dil sistematığına uyarlayarak da alınabilmektedir. Bu kopyalamada söz konusu B dilinde görülen fonolojik, morfolojik, semantik ve sentaks özellikleri gerektiğinde A dilinde gereksiz görülerek geride bırakılıp dile uyarlama eğilimi gösterilir. Ayrıca gerektiğinde A diline kopyalanan unsurlarda eklemeler de yapılabilir. Bu tamamen alıcı dil konumundaki A dilinin sistematığına bağlı bir durumdur. Kopyalama işlemi *genel*, *seçilmiş* ve *karışık* olmak üzere üç farklı kopyalama türü bulunmaktadır.

6.2.1.1. Genel Kopyalar

Johanson, genel kopyada materyal (ses) yapısıyla birlikte kopyalanan orijinal, morfemik açıdan basit veya karmaşık, bağımsız veya bağımlı olabileceğini; bir veya daha fazla kelimeyi içine alabileceğini belirtmektedir. Bu duruma örnek olarak Osmanlıcadaki Arapçadan kopyalanmış *-āt* (*gidişat* kelimesindeki) ekini verir ve bağımlı kategorisinde değerlendirir. Bağımsız kopya olarak ele aldığımız Arap harfli

Moğolca sözlüklerden birisi olan Mukaddimetü'l Edeb adlı sözlükte geçen Farsça “*ferişte*” yapısını verebiliriz.

Ele alınan kopya modelinde genel kopya, cümle dizilimi için gerekli görev birliklerini, ögeleri bağlayan ve bunların cümle yapısındaki işlevleri gösteren bağlayıcıları kapsamaktadır. Bu sınırlandırma ve kopyalama dahilinde öntakılar ve sontakılar, bitişik olmayan bağlayıcılar ve diğer edatlar, hal ekleri, yüklemleştirici biçimindeki bağlayıcılar gibi unsurlar dilbilgisel ilişkilendiriciler olarak kabul edilmektedir. Bu modelde dikkat çeken bir özellik olarak genel kopyayla beraber dilbilgisel ilişkilendiricilerin de değişebileceğidir. Johanson bu duruma Özbekçeden kuzey Tacikçeye kopyalanan -ge, -de, -den hâl eklerini argüman olarak sunmaktadır.

Söz konusu kopyalama modelinde sosyal açıdan baskın olan B dillerinin kopyaları A dillerinde basit, karışık olmayan yapılar olarak algılanabilir. Bu da ek alan yapıların kök olarak kullanılabilir ve beraber kopyalanmış cümle dizilimini göstererek B dillerindeki yapıların A dillerinde fonksiyon açısından gereksiz ve işlevsiz algılanabilir olması muhtemeldir. Johanson bu duruma örnek olarak Arapçadan kopyalanmış fukara “fakirler” sözcüğünü sunmaktadır. Çokluk ekine sahip bir yapıyken Osmanlıcada çokluk yapısı fonksiyonsuz olarak algılanmış ve “fakir” olarak adlandırılmıştır. B dilinde çokluk barındıran “fukara” yapısı, çokluk barındırmayan A dilinde (Osmanlıcada) basitleştirilmiş yapı olarak kayda geçmiştir (Johanson 2018: 31).

B dillerinden alınan kopyaların A dillerindeki ses sistematğine uydurulduğu çeşitli ekleme ve değişimlerle yeni haline gelişim sağladığı durumlar da söz konusudur. Literatürde bu durum materyal değişiklikler olarak incelenmektedir. Alışılan ses ve fonotaktik uyumları ve morfolojik yapı değişikliklerini barındıran materyal değişikliklerde her dilin kendi ses sistematğine göre değişkenlik göstermesi olası bir durumdur. Johanson bu duruma Rusçanın yoğun etkisinde olan Altay Türkçesindeki “direk” anlamına gelen ostolmo yapısını argüman olarak sunmaktadır. Rusçada stolb yapısı, Altay Türkçesinde ostolmo biçimbirimine dönüşmesi söz konusudur (Johanson 2018: 31). Bu gibi örnekler B dillerinde yer alan biçimbirimlerin

A dillerindeki ses sistematığına dönüştürülerek materyal değişikliğine gidilmesini, A dillerinin kodlarına uyarlandığını göstermektedir.

Söz konusu modelde bir diğer değişim ve özdeşleştirme birleşme ve anlam kopyalarında gerçekleşmektedir. Burada B dillerinde yer alan ve A dillerinde de özdeşi ve eşdeğeri niteliğindeki yapılar arasında uyum sağlanacak mahiyette değişim yapılabilmektedir. Bahsi geçen uyum, bazen oldukça ilerleme kaydederek uyarlanan yapının eski anlamları için yeni ifade kanalları açılabilir. Bu sayede diller yeni ifade araçlarının oluşmasının yanında dayanıklı kavramlara da sahip olabilme imkanına erişebilirler (Johanson 2018: 32).

Ele alınan kod kopyalama modelinde bir diğer değişim ve özdeşleştirme stratejisi, morfolojik kanalda gerçekleşmektedir. Buradaki kopyalama modelinde morfosentaktik açıdan sınıflandırılıp A dillerindeki pozisyonlarına eklenerek A morfolojisini taşıyabilmesi istenmektedir. Johanson, bu işlemi geleneksel “morfolojik entegrasyon” terimiyle açıklamaktadır. Bunun sebebi işlem sırasında temel kod dahilinde eklemekle ilgili gelişmeleri kapsamı olduğunu belirtmektedir. A dillerinde yer alan morfolojik sınıflar ve çekim kalıpları ne kadar karmaşıkça kopyaların işleme stratejisi de bir o kadar geniş olmaktadır. Bu kopyalama stratejisinin taban tabana zıttı durumu ise A dilleri ve B dilleri arasındaki benzerlik (morfolojik) ne kadar yakınsa aralarında gerçekleşecek olan uyum ve değişim de bir o kadar kolaylaşmaktadır (Johanson 2018: 32).

6.2.1.2. Seçilmiş Kopyalar

Seçilmiş kopyalarda ise genel kopyalardan farklı olarak B dilinde var olan yalnızca bazı özellikler A dilinin koduna kopyalanmaktadır. Bu tür kopyalara Johanson seçilmiş kopyalar adını vermektedir. Bu sayede, diğer özellikler yanında fonolojik, semantik ve sentaktik etki ortaya çıkarmaktadır.

Kopyalama stratejesinde A dillerine seçilen B dillerinde kaynak konumunda olan materyal, birleşme, anlam ve sıklık biri ya da birkaçı kopyalanmaktadır. Johanson, bu duruma B dillerinde yer alan kopyanın sadece anlamsal özelliklerinin A dillerinde bu anlamın eşdeğeri olan yapıya kopyalandığını argüman olarak sunmaktadır. Bu gibi anlam kopyalarında genel çerçevede B dillerinde yer alan

yalnızca anlamsal yönün (mecazi gibi) eşanlamlısı olan A dillerindeki bir birliğe kopyalanması söz konusudur. Örnek olarak İngilizcedeki star sözcüğünü veren Johanson, sözcüğün “eğlence yıldızı” anlamı Türkiye Türkçesine kopyalanırken morfolojik ve fonetik hiçbir benzerlik olmamasının yanında anlamsal bir kopyanın gerçekleştirilmesi üzerinde durmaktadır (Johanson 2018: 33-34).

A dillerinde bulunan yapılar B dillerinde bulunan yapılarla birleşim özellikleri bakımından kopyalanabilir. Böylece kelime ve cümlelerin dış ve iç birleşme kalıplarının nitelikleri kopyalanmış olur. Bu durum “sentaksı ödünçlenmiş” sözcükler, sözcük öbekleri, öbekler (phrase) ve cümle türleri, cümle hiyerarşisi, istem, çatılar, söz edimi kalıpları, sentaktik açıdan belirlenmiş kelime sınıfları, kelime içerisinde eklerin düzeni, art arda sıralanma ve kaynaşma aşamasındaki ilişki, bitişken veya analitik yapılar arasındaki ilişkiler ve benzerlerinin yapısal biçimleriyle alakalıdır. B dillerinde yer alan birleşme ve anlam özellikleri sık sık A dillerinde yer alan birliklere kopyalanabilir (Johanson 2018: 34).

Kod kopyalama stratejisinde birleşme kopyaları münferit ve genelleşmiş biçimlerde ortaya çıkmaktadır. “Tam çeviri kelime” durumunu karşılayan münferit durumların yanında öbekler şeklinde de taklit edilebilir ve kopyalanabilir durumlar söz konusudur. Ele alınan belli bir B kompleksiyle A kompleksi çeviride paralel ve eşdeğer konumdaysa, B bloklarının bir kısmı (farklı metin ve yazınlarda kendisiyle eşdeğer olan) birleşme ve anlam özellikleri, A bloklarında kompleksin bir parçası olarak kullanılmak üzere bir A birliğine kopyalanması muhtemeldir. Johanson bu duruma coğrafik konum dolayısıyla ilişki içerisinde olan Rusça ve Kırım Tatarcasını örnek göstermektedir. Kırım Tatarcasındaki dikkat ayır- “dikkat etmek” ibaresinde Rusçadan kopyalanan belli yapıyı barındırması bu durum için örnek niteliğindedir. Rusçada eşdeğer nitelikte olan udelit “ayır-” fiilinin birleşimi, Rusça eşdeğeri olan udelit’vniamanie’nin yapısının etkisiyle *ayır- yapısına kopyalandığını belirtmektedir. Normal şartlarda ayır- yapısı yerine et- veya ber- fiilleri kullanılması gerekirken Rusçanın etkisi altında kalan Kırım Tatarcası, Rusçadaki bu skalaya uyan *ayır- yapısını kullanmıştır. Öte yandan anlam sentaksını taklit eden anlam ve birleşme kopyaları, kültürel nitelikte ödünç çeviriler olarak kabul edilir. B bloklarından alınan anlam sentaksı A bloklarında geleneksel ve kültürel birer unsur olarak görülerek

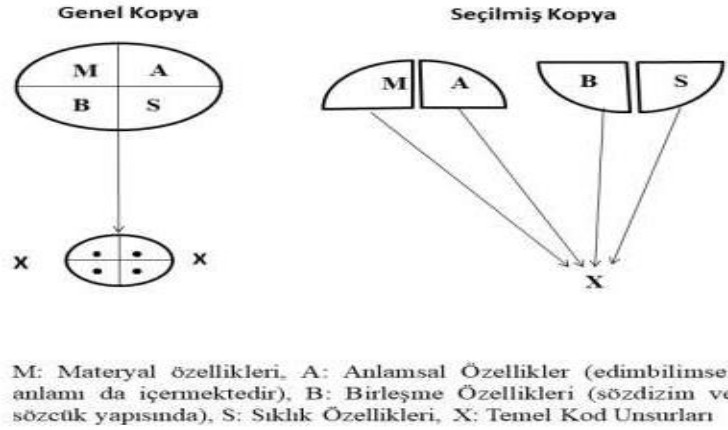
sözlük dışında ödünçlenen deyimler niteliğini kazanmaktadırlar. Johanson bu kopyalama biçimine Fransızcadan Türkiye Türkçesine kopyalanan “kraldan fazla kralcı” yapısını örnek olarak verir. Bu deyim Fransızca “plus royaliste que le roi” yapısından kopyalandığını belirtir ve buradaki gibi Türkiye Türkçesinde de deyim olarak kullanıldığını söyleyebiliriz (Johanson 2018: 34)

Yeni söz dizimi biçimleri oluşturmak için kopyalanan kelime ve cümle birleşme kalıpları kullanılabilir ve bu kullanımla söz dizimi biçimleri genişletilebilir. Johanson, Anadolu Yunancasındaki *poien émbre* “emretti” biçimini söz konusu duruma örnek mahiyetinde vermektedir. Bu yapı için Türkçeyle ilişki ve etkileşimde bulunan bazı dillerin isim + yardımcı fiil olan *et-* yapısını kopyalayarak farklılaştırıp isimden fiil biçimini kazandırdıklarını belirtmiştir. Sık sık B bloklarının tesiri altında olan istem, yönetme, hâl ekleri sentaksı (hâl ekleriyle öntakı ve sonrakilerin seçimi) da yine bu durumun bir sonucu niteliğindedir. Mesela Rusça’nın tesiri altında kalan bazı Türk dillerinde *min-* “binmek” veya *paydalan-* “faydalanmak” gibi örneklerden de anlaşılacağı üzere sırasıyla yönelme ve ayrılma hali isteyen filleri geçişli olarak kullanabilmektedir (Johanson 2018: 35).

Kopyalama modelinde sıklık örnekleri de kopyalanabilir mahiyettedir. Bu özellik dahilinde “ortak” olanın tercih edilmesi bir sonuçtur. Sıklık kopyalama stratejisinde anaförük birlikler¹, sayı morfemleri, bağlaçlar ve benzerlerinin kullanım sıklığı açısından fazla ya da sınırlı olabilir. Bu durumun sonucunda iki ve çokdilli bireyler tarafından seçilen bazı unsurların daha fazla kullanımı söz konusuysa bazı unsurların kullanımı ise daha az tercih edilerek sınırlı bir kullanımın görülmesi söz konusudur. Johanson bu duruma Hint-Avrupa tesirindeki Türk dillerini örnek olarak sunmaktadır. Bu tesirdeki bireylerin bağlaçları daha fazla tercih ettiğini, Almanya

¹ Sema Aslan Demir, “Türkçede Anaförük Zaman ifadeleri” adlı makalesinde anaförük sistemin dilbilimsel açıklamasını cümle ya da metinde yer alan bir dil unsurunun, başka bir unsurla ilişkilendirilmemesi, soyutlanmaması sonucunda anlam bakımından belli olmayıp eksik olan; anlamın yalnızca verilmesi şart olan bir öncül veya soncul görevdeki unsurlarla olan ilişkisinin sonucunda ortaya çıkacağını belirtmektedir (2013: 1099). Buradaki anaförük teriminin tanımından da anlaşılacağı üzere anaförük sistem ve bu sistemin kullanımı Türkçede var olan çoğu zamir görevindeki biçimbirimleri kapsadığını söyleyebiliriz. Türkçede işlevsel bakımdan zamir görevini üstlenen biçimbirimler münferit manada bir anlam alanına girmediği gibi bağlı olduğu unsurlar çerçevesinde belli bir anlam alanına girip görev ve fonksiyonlarını yerine getirmektedirler.

Türkleri arasında ve bağlacının Almanca ‘und’un etkisiyle daha fazla tercih edildiğinden bahseder. B bloğunda sık kullanılan yapılar seçilerek A bloğuna kopyalanması da seçilmiş kopyalara örnektir. Genel ve seçilmiş kopyalar Johanson (2008: 65) tarafından şu şekilde gösterilmektedir:

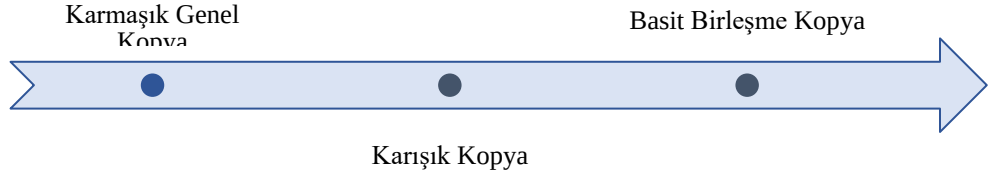

Şekil 7: Johanson'un genel ve seçilmiş kopya diyagramı

6.2.1.3. Karışık Kopyalar

Genel ve seçilmiş kopyalama modellerinin ikisini de kapsayan karışık kopyalama modelinde her iki kopyalar barınmaktadır. Johanson (2018: 36), bu türdeki kopyalar için Özb. yarimovtomat “yarı otomatik” yapısının Rusçadaki karşılığı poluavtomat yapısının sözlüksel karışık kopyalar gibi en azından bir genel kopya içeren birleşme kopyalarından oluştuğunu öne sürmektedir.

Karmaşık bir genel kopya ile basit bir birleşme kopyası arasında basamak görevi gören karışık kopyalar, karmaşık ve yaratıcı oluşumlar olarak sıkça karşılaşılabılır niteliktedir. Söz konusu karışık kopyalar, orijinal hallerinden (B dillerindeki hallerinden) değişik oranda farklılaşma özelliğine de sahiptirler. Hint-Avrupa dillerinden alınan bağlaç kopyaları Türkçeye kopyalandığı çoğu durumda farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir.

Şekil 8: Karışık Kopyaların Durumu

6.3. Yapısal Etkenlerin Rolü

6.3.1. Önerilen Sınırlamalar

Sözlüksel olmayan yapıların kopyalanma oranı oldukça azdır. Bu kopyalar alıcı dil tarafından ya hiç kopyalanmama ya da zor kopyalanma eğilimindedir. Gramatik yapıların eklenebilir olma özelliğine şüphe duyarak yaklaşan bazı dil araştırmacılarından birisi olan Okasaar, dilbilgisi paradigmaları, bağımlı morfeimler, söz dizimi ve benzerlerinin de genelleşmesine izin verecek aşık ar durumlar olmadığını belirtmektedir. Bir diğ er araştırmacı Givón, dillerin gramer yapılarının basit bir şekilde kopyalama eğiliminin olmadığını, morfosentaktik kalıpları bölmek yerine ‘evrensel gramer’e yöneldiklerini ifade etmiştir. Johanson bu açıklamalarının ardından söz konusu iddiaların Türkçe malzemelerle kolayca çürütülebileceğini de eklemektedir (Johanson 2018: 48).

Yapılan çalışmalar sonucunda araştırmacılar tarafından kopyalama modeli dahilinde konuşurlar tarafından yalnızca yüzeysel yapıları kopyalama eğiliminden bahsedilirken gramerin yani derin yapıların kopyalanma eğiliminin olmadığı ileri sürülmektedir. Bağımlı morfeimler için bugüne kadar sınırlandırmalar oluşturulmuştur. Sapir W. da dilsel ilişkilerin tümünde sadece yüzeysel morfolojik etkilerin bulunduğu görüşüne katılan araştırmacılar arasındadır. Ayrıca Poplacks’ın da ilgili konu bağımsız morfeimler hakkında öne sürdüğü ileri sınırlandırmalardan [“free morpheme constraint”] bahsedilmesi söz konusudur. Yapım ekleriyle birlikte transfer -kod kopyalama- diye bir durumu tanımayan Weinreich’in görüşünden de bahsedilmesi önemlidir. Öte yandan sentaktik modellerin kopyalamada “yok denecek kadar az” vadede tutunamayacağını söyleyen Lewandowski, bu kopyaların kalıcılıkları üzerinde durmaktadır. Johanson, bu iddiaları sunduktan sonra yapılan sınırlandırmaların kesintisiz bir tutar sağlayacağına şüphe duymuştur. Schuchardt gibi öncülerin fark

ettiği dillerdeki ilişkiye bağımlı olan değişimlerin, dildeki her yapıyla ilişkili olmasına dikkat çekmiş ve derin bir etkileşimin söz konusu olabileceğine değinmiştir. Özellikle de değişik türdeki fonolojik kurallar, aksan kalıpları, yapım ve çekim unsurları, cümle hiyerarşisinin görev birimleri gibi gramatik yapı özellikleri bu etkiyle kopyalanabilir (Johanson 2018: 48).

Söz konusu kopyalama modeli için içerimsel (anlamsal) olarak evrensel sınırlar da ileri sürülmüştür. Ortaya konulan bu strateji için “sözlüksel etki olmadan yapısal etki olmaz” ibaresi oldukça önemlidir. Kod kopyalama modeli dahilinde sözlüksel ve deyimsel olan genel kopyalar bulunmuyorken sözlüksel olmayan dolayısıyla bağımlı morfepler, ses, birleşme ve anlam özelliklerinin de kopyalanamayacağı ve olamayacağını savunan belli bir taraftar ve görüş çeşitliliği vardır. Burada savunulan düşünceye göre kopyalama işleminin üretken hale gelebilmesi için ödünç kelimelerle beraber kopyalanması söz konusu olmalıdır (Johanson 2018: 48).

Kopyalama modelinde bir diğer önemli hipotez ise yapısal etki ve sonuçlarıdır. Yapı benzerliğini ön şart olarak sunan bu varsayım hakkında Meillet dil ilişkilerinde gramatik ödünçleme sistemi birbirine çok benzeyen iki sistem arasında olmalıdır varsayımını savunmaktadır. Çok önemli farklar olduğu için Hint-Avrupa dilleri arasındaki etkileşimde cümle ve kelime yapısında daha az yapısal etki beklentisi bazı araştırmacılar tarafından savunulmuştur. Johanson, bu varsayıma şüpheyile yaklaşmış ve kabul etmemiştir. Akriba olmayan ve tipolojik açıdan farklı diller arasında da gramatik unsurların (dilbilgisi kategorileri de dahil olmak üzere) ödünçlenebilir olduğunu ve A eşdeğerine yapı bakımından çok yakın olmayan B unsurlarının da kopyalanabilir olduğunu savunmuştur. Johanson bu durum için Karaycada ve Anadolu’daki Yunan ağızlarında ortaya çıkan etki ve etkileşimi öne sürerek yukarıda diğer araştırmacılar tarafından savunulan görüşü ve sınırlandırmayı çürütmektedir (Johanson 2018: 49).

6.3.2. Dayanıklılık Skalaları

Dillerde var olan unsurlar sınırlı oranda dayanıklılığa yani etki ve değişime direnen özelliklere sahiptirler. Yapılan araştırmalar neticesinde bazı kodlar daha kolay ve erken kopyalanabilir nitelikte olabilirler. Dilin kategorileri arasındaki dayanıklılık

farkını belirleyen etkenlerin görüldüğünü erken tarihteki dil ilişkileri araştırmalarında bazı araştırmacılar tarafından kanıtlandığı düşünülmekteydi. Buna göre dayanıklılık skalasını belirleyen etken olarak bir ögenin kullanım sıklığı ya da metindeki geçen sıklık derecesi önem taşımaktadır. Dil içerisinde daha derinde yer alan bu ögeler etki altında çok kolay kalmamaktadır söz gelimi kullanım sıklığı ile etkilenme derecesi doğru orantıda ilerlemektedir (Johanson 2018: 49-50).

A dillerinde yer alan ve seyrek kullanılan bir unsur, oldukça dayanıksız davranışlar sergileyerek hızlı dilsel tavır karşısında A dilinin konuşurları tarafından konuşma sırasında zihinde zor hatırlanabilir. Bu sebeple B dillerinde yer alan ve aktif bir kullanımı olan eşdeğer yapılarla değiştirilebilir özellikte olabilirler. Bu görüşü Johanson desteklemektedir. Bu duruma göre A dilinde yer alan bir unsurun konuşurlar tarafından tanınma derecesi, metin ya da kullanımdaki sıklıkla paralel doğrultuda ilerlediği sonucuna varılabilir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir nokta olarak her sıklık derecesi söz konusu yapının mutlaka tanındığı ya da konuşurlar tarafından tanınırlılığını temsil etmediğini de belirtmek gerekmektedir. Johanson, bu gibi bir sınırlandırmayı sosyal ve yapısal sebeplerden dolayı ortaya çıktığının üzerinde durarak, yüksek veya düşük sıklık, dayanıklılık/dayanıksızlık gibi sonuçların dayanıklılığa teşvik eden etken ve etkilerle aynı sebeplerden dolayı olduğunu belirtmektedir (Johanson 2018: 50).

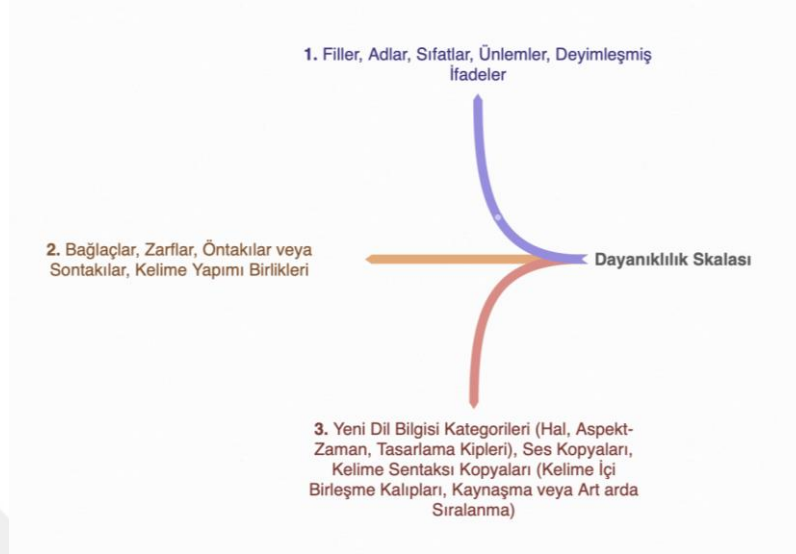
Bir diğer skala olan etkilenirlik skalasında edinilen bilgilere göre en tepede en erken ve kolay kopyalanılanlar bulunurken skalanın en dibinde zor ve geç kopyalanan unsurlar yer almaktadır. Yapılan bu değerlendirme için sıralamanın iki etki türünde de aynı olamayacağı belirtilmelidir. Ele alınan kopyalama modeli dahilinde kod kopyalama için geçerli olan skalalar karışma sırasında kolay ve erken karışan unsurlar genellikle hem geç hem de zor kopyalanabilir. Bu durumun taban tabana zıttı bir gelişimin yaşanması da muhtemeldir. Söz konusu karışma durumunda A dilinin konuşurları, A dilinde bulunan dayanıklı A unsurlarını koruma ve bunları B diline karıştırmaya meyillidir. Dolayısıyla dayanıklı olma özelliği yapıların kopyalanma aşamasında etkiyi engelleme işlevindeyken, karışma durumunda etkiyi teşvik etme işlevini üstlenmektedir (Johanson 2018: 50).

Tahmini skalalar oluşturmak için anlamlı kelimeler başlangıç noktası olarak belirlenip ileri derecedeki morfoentaktik etki de sınır kabul edilebilir. Bu şekilde belli tahmini skalaların oluşturulması mümkündür. Çoğunlukla kelime hazinesiyle ilişkili olan bütün durumlarda, iki dilli bireylerin çoğalmas ve yaygınlaşması olmadan da önce çok çabuk etki altında kalan en zayıf bölüm kabul edilmektedir (Johansson 2018: 50-51).

Diğer birliklerin ve unsurların sırası hakkında ortak bir görüş olmadığını belirten Johanson, bu konu üzerine öne atılan görüşleri vererek çoğu etkileşim dilbilimcilerinin fonolojiyi; diğer araştırmacılar ise morfolojiyi özellikle de çekim morfolojisini en dayanıklı yapılar olarak gördüğünü belirtmektedir.

Kod kopyalama modelindeki kopyalama işlemi çoğu araştırmalarda kolayca kopyalanan unsurların ünlem ve deyimleşmiş ifadeler olduğu kabul edilmektedir. Genel kopyalama işleminin özellikleri olarak az veya çok derecede değişimin söz konusu olduğu genel olarak kabul görülmektedir. Seçilmiş kopyalarda da aynı şekilde çoğunlukla skalanın üst kısmında yer alan bağımsız bazı gramatik fonksiyon birlikleri oldukça erken kopyalanabilir özelliktedir. Bu unsurlar bağlaçlar, zarflar, öntakılar veya sontakılar, edatlar, şahıs ve işaret zamirleri gibi bağımsız gramatik fonksiyon birliklerini kapsamaktadır. Bu durumda bağımlı birlikler genellikle önce karmaşık blokların bir parçası olma yolunda ilerler ve ardından beraber kopyalanırlar. Kelime yapımı birlikleri gramatik birliklerden önce kopyalanmaktadır. Bağımlı fonksiyon birlikleri işlek biçimde kullanılması daha geç gerçekleşir. Söz konusu birleşme kopyalama işleminde yeni fonotaktik özellikler ortaya çıkabilmektedir mesela değişikliğe uğramış hece yapısı gibi değişiklikler görülebilir. Aynı şekilde cümle sentaksında (söz dizimi, öge cümle tipleri) da değişiklikler oluşabilir. Yeni dilbilgisi kategorileri (hal, aspekt-zaman, tasarlama kipleri gibi) kopyaları, ses kopyaları, kelime sentaksı kopyaları (kelime içi birleşme kalıpları, kaynaşma veya art arda sıralanma eğilimleri vs.) çatı düzeninde köklü morfosentaktik değişimler, (genel kopyalanmış B dilinin ekleriyle) bütün gramatikal paradigmaların kopyaları ve temel kelime hazinesinden kopyalanan kodlar skalanın oldukça aşağılarında yer almaktadır (Johanson 2018: 51). Dayanıklılık skalası hakkında verilen tüm bu bilgiler ışığında “en

kolay kopya edilen unsurlardan en zor kopya edilen unsurlara” doğru ilerleyen şu diyagram oldukça yararlı olacaktır:

Şekil 9: Dayanıklılık Skalası Diyagramı

Johanson yapılan bu sınırlandırmalar üzerinde dursa da verilen sınırlandırmalara yine de şüpheyle yaklaşılması gerektiğini de belirtmektedir. Türkçenin pek çok ilişkisi için de geçerli olan deneysel bulguların yukarıdaki gibi genişletilmesi hareket noktası olarak belirlenerek elle tutulur bir değere sahip olma ihtimalini de barındırmaktadır. Söz konusu sınırlandırmaları ve skalaları diğer yapısal etkenleri ve sosyal ilişkileri göz önünde bulundurmada daha evrensel bir çerçevede vermek pek de mümkün değildir. Bu sınırlandırmalar yanıltıcı ve belirsiz olduğunu belirten Johanson, bu unsurların sınırlı güvenliklerinden de emin olamadığını belirtmektedir (Johanson 2018: 51-52).

6.3.3. Çekicilik

B bloklarından kopyalanan bazı unsurlar diğerlerine göre daha kolay ödünçlenmesi konusunda Johanson, dile ait bazı niteliklerin kendiliğinden etkiyi teşvik etme ya da engelleyeceği ihtimalinin dillerde bulunmasına mal eder. Sıklıkla genel yapısal sebepler ileri sürülmüş ve şemalar tespit edilmiştir. Bunların, ilişkiye bağlı değişikliklerin hangi yapısal şartlar altında meydana geldiğini önceden tahmin etmeye fayda sağlayacağını düşünmüştür.

Bazı yapıların doğal olup olmadığı uzun zaman tartışılmış insanın anatomik, fizyolojik ve psikolojik donanımının sonucunda az ya da çok oranda zorlayıcı söylemlerin meyil oranına dair varsayımlar araştırmacılar tarafından çok erken dönemde ortaya atılmıştır. Söyleyiş ve algılayış zorluğu bakımından harcanan eforun ve gücün düşürülmesiyle söyleniş rahatlığı değişimin bir sebebi görevindedir. Bazı araştırmacılar tarafından söyleniş ve algılama zorluklarına bağlı olarak fonetik eğilimlerin de olacağı tespit edilmiştir. Zihinsel süreçlere bağlı kalarak beyin yapılarının daha somut olması ve konuşma ile işitme organlarına oranla daha az gözlenebilir olmaları oldukça az anlaşılan doğal eğilimlerin de varlığı tespiti edilmiştir. Dil unsurlarının bilişsel karmaşıklıklar gerektirerek tanınabilirlik yönünden birbirinden ayrılıp işleme süreçlerini söz konusu bu bilişsel süreçlerin etkilediği bugün araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Psikolinguistik ve dil edinimi araştırmalarında az ya da çok “belirgin” yapıların ayrımını, algılama ve üretmenin göreceli olması söz konusu durumda bireysel farklılıkların ortaya çıktığı ve bu durumu yakından etkilediğini belirtmekte fayda vardır (Joahnsen 2018: 52).

Yukarıda bahsedilen sebepler doğrultusunda evrensel geçerlilik iddiası olan genel edinim kuralları ve açıklama modelleriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu durum için Johanson’un Slobin’den yaptığı aktarımdan bahsetmek yerinde olacaktır. Slabin’e göre birinci dil ediniminde “işleme ilkeleri” önem taşımaktadır. İkinci dil ediniminde ise daha az “belirgin” unsurların çok daha erken öğrenilip kazanıldığını ileri sürmektedir. Dilbilim araştırmacılarının çoğu “doğallık” ya da “belirginlik” sıralamaları oluşturmak istemiş ve söz konusu sıralamada genel düzenlilikleri kanıtlamaya çalışmıştır. Bahsedilen açıklamalar doğrultusunda üretici dilbilim taraftarları ve evrenselci taraftarlar bu konuda değinilmesi gereken noktadadırlar. Üretici dilbilim ve evrenselci taraftarlar sosyolojik ve psikolojik sınırlandırmaların etkisiyle bireyin doğuştan var olan biyolojik mekanizmasıyla yakından ilişki kurarlar. Dolayısıyla dil edinimini ve dilin kullanımını bilişsel ve algılayış bakımından yönlendiren kurallar, dilde var olan unsurların da dayanıklılığını etkileyebilecek düzeyde olduğunu belirtmektedirler. Bu bakımdan bilişsel ve algılayış kaideleri dilin edinimi ve kullanımı için önemli ölçüde etki alanına sahiptir. Eğer seçili dil unsurları işlenebilirlik dercelerine göre daha hızlı ve kolay ödünçlenebilir özellikte olduğu

kopyalama işlemi için önemli bir özelliktir. Yaptığı dil çalışmalarında dayanıklılık/dayanıksızlık erken/geç edinmeyle paralel olduğu ve aynı doğrultuda ilerlediğini savunan Slobin, gramerin -başka bir dilden ödünçleme yoluyla da-değişimden en çabuk etkilenen unsurları, ikincil olarak sonradan edinilen ve işlenmesi daha da zor olan unsurlarla aynı konumdadır. Her iki durumu da eşit zorlukta ve dayanıklılıkta görmektedir (Johanson 2018: 52-53).

Dayanıklılıkla ilgili tahminler çoğu zaman evrensel doğallık tezleri üzerine kurulmuş ve belirsiz olarak kalmışlardır. Belirsizliğin derecesini ifade eden kesin ölçütler yoktur denilebilir. Araştırmacının gramer anlayışı ve donanımına göre değişir ve verilen çoğu örnekte sadece belli kısımlar göz önünde bulundurulur. “Belirgin” ifadesi tipolojide “daha az yaygın” anlamında kullanılmasının yanında kullanım sıklığıyla da zıt bir ilişki içerisindedir. Etkileşimli dil ilişkileri çerçevesinde değişim süreçleri oldukça farklı alanlarda ve geniş etkiler barındırmaktadır. Söz konusu anlayışta bir kategoride (fonoloji gibi) basitleşme, paralel olarak ilerleyerek başka bir kategoriye (morfoloji gibi) de karmaşık hale getirebilmektedir. Bu şekilde dilde sistem asimetrisi yaratabilir. Bu da doğal eğilimlerin dildeki değişimler için potansiyel oluşturan düzensizlikleri ifade eder. Ayrıca karışıklıklara sebep olan değişik türdeki psikolojik ve sosyal etkilerden de söz etmek mümkündür (Johanson 2018: 53). Johanson, deneme amacıyla belli yapı özelliklerinin ediniminde, ilişkiye bağlı etkide ve başka türden dil değişimleri gibi durumlarda oldukça sık tercih edilebilecek, baskın veya çekici olabilecekleri kabul edilerek mevcut, çok kesin olmayan ölçütler üzerinde durmaktadır. Bu ölçütleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Analitik birlik sistemine bakıldığında genel kopyalama için çekici olan psikolinguistik açıdan desteklenen analitik birlikle, ileri derecede bitişken yapılar geri plana itilerek morfolojik kelimenin hece sayısı azlığı tercih edilir. Johanson, bu durma ileri derecede sentezi temsil eden Türkçedeki çeşitli bağımlı morfemlerin karşılığı olan karmaşık fiil sistemini sunar. Kullanılabilir analitik yapının olması halinde çoğu durumda bitişken alternatifler tercih edilir. Bu duruma paralel olarak analitik (sentaktik) unsurların bitişken (morfolojik) olanların yerine kullanılması olası bir yönelimken bu durumun diğer yönü daha az tercih edilme eğilimindedir. Johanson bu fikre çoğu dilde analitik yapıların yerini alan iyelik eklerinin durumunu örnek olarak

sunmaktadır. Yine Johanson, bu durumun karşı oluşumuna yani zıttı durumunda da pek çok örneğin varlığından bahsetmektedir (Johanson 2018: 54).

Morfemlerin yerleşim ve kaynaşma derecesi bitişken bir yapı içerisinde farklılık gösterebilmektedir. Belirli bazı birliklerin eklenmesinde sıklık diğer unsurlara oranla daha azdır. Bu şekilde var olan türler daha ileri bağımsızlık ve hareketsizlikle çekici olma özelliğini kazanmaktadır. Sonuç itibariyle bağımlı olan birlik bağımsızlık ve hareketlilik özelliklerine sahip olması dolayısıyla daha kolay kopyalanabilir özelliktedir (Johanson 2018: 55).

Johanson içerikle ifade edilen açık ilişkileri de çekici olarak nitelemektedir. Buna göre dil edinimi, dilde değişme, pidgin ve kreol dillerinin ortaya çıkması bu araştırmaların şeffaflık yönünde belli bir eğilimin var olduğunu sunmaktadır (Johanson 2018: 55).

Kategoriler, içeriksel unsurlar ve bunların ifadesi arasındaki belirgin ilişkilerde şeffaflık, sadece öğrenmeyi kolaylaştıran morfosentaktik etkenler değildir. “Eklemeli” morfolojinin birbirinden apaçık ayrılmış unsurları da aynı şekilde çekicidir; çekimli dillerin çevrelerine daha sıkı bağlı morfemleriye pek öyle değildir. Morfem sınırlarının tanınabilir kaldığı eklerin art arda sıralanması durumu çekici, ayrışmada sorun yaratan kaynaşma ise pek çekici değildir. Varyantı olmayan alamorfluluk (altbiçimbirim), yani morfemin değişik çevrelerde az da olsa aynı kalan ses yapısı çekicidir; çok zengin ve kuralsız varyantlarsa morfemin teşhisini zorlaştırır. Bir ekin heceliliği, onu ayrı olarak söylenebilme imkânı da çekici olabilir. Slobin, Türkçenin birincil dil olarak öğrenilmesi hususunda, çocukların iki yaşını bitirmeden eklemeli isim morfolojisinin bütün sistemine hâkim olduklarını vurgular. Türkçedekinin tersine, Hint-Avrupa dillerinin hiçbirinde hâl ilişkileri iki yaşından önce tam olarak ifade edilemez. Bitişken, art arda sıralanan, şeffaf, kurallı ve kolay öğrenilen Türkçe hâl ekleri dil ilişkilerinde de dayanıklıdır: bunlar etkilenmeye daha az yatkındırlar genel kopyalanabilirler (Johanson 2018: 55-56).

Johanson’a göre çekici özelliklerden birisi de algılanabilirliktir. Morfolojik kelime bünyesinde dış pozisyonların algılanabilirliği kolaylaştırdığını kabul ediyor ve başta veya sonda sık sık görülen bağımlı bir birliğin algılama açısından özellikle kolay

kavranabilir olduğunu be böylece diğer bağımlı birliklere göre kopyalanmaya daha önce teşvik edeceğin varsayıyoruz. Mesela isim morfolojisinde hemen hemen her zaman uçta bulunan hâl ekleri, dış pozisyonun sık sık hatırlanabilirlik kazandırır ve bu da kopyalamayı kolaylaştırır (Johanson 2018: 56).

Çekici özellikler arasına anlam bağımlılıklarını da alan Johanson, “doğal” bir öge yapısı da yani kelime ve cümledeki birliklerin, ögelerin birbirlerine olan göreceli yakınlığıyla anlamsal bağımlılıkları, niteleme yapısının pozisyonel yakınlığını yansıtan sıralanması da bir başka çekici özelliktir. Diğer anlamsal yapı özellikleri de önemli olabilir. İkinci dil öğrenilirken seçilen materyalde olduğu gibi bilişsel temsil, görüldüğü kadarıyla B materyallerinin ödüncülenmesinde de önemli rol oynadığını belirtmektedir (Johanson 2018: 56).

Hal veya aspekt-zaman gibi anlam açısından önemli ayrımlar, keyfi ve fazla bilgi taşımayan ayrımlara göre daha dayanıklı olma eğilimindedirler. Dil ilişkileri kaynaklı etkinin morfolojik kategorilerin kaybolması şeklinde ortaya çıktığı durumlarda öncelikle uyum veya cinsiyeti gösteren unsurlar kayboluyor. Uyum çekiminin olmaması (örnek olarak sıfat tamlamalarında tamlayan ile tamlanan arasında) ve gramatik cinsiyetin yokluğu, duruma göre, şüphesiz kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olduğundan, çekici görülebilir (Johanson 2018: 56-57).

Bir gramatik anlamın soyutluluk derecesinin de çekicilik için belli bir rol oynadığı bazen kabul edilir. Bunun sonucu olarak da bu gramatikal anlama bağlı olan kategorinin dayanıklılığında da rolü olduğu varsayılır. Mesela konuşucu bir dil ögesinin ne kadar az bilincindeyse o dil ögesinin o kadar zor değiştirileceği sık sık öne sürülür (Johanson 2018: 57).

Dil ilişkilerinin sonucunda bazen etkinin çoğu basit sentaktik yapıların ortaya çıkmasına sebep olduğu dile getirilir. Cümle yapısının genel olarak kolaylaştırılması yönünde açık izler (karmaşık cümle yapılarının kaybolması) tespit edilebilir. Ses alanında da az veya çok çekici yapıların bulunabileceği hesaba katılmalıdır. Pek çok kez gözlemlenmiş olan belli bazı öncelikler bu konuda bilgi vericidir. /a/, /i/, /u/ ünlüleri, /ö/, /ü/, /ı/ ünlülerine tercih edilir. Bu anlamda kısa ünlüler uzun ünlülere; ağız

ünlüleri, geniz ünlülerine; tek ünlüler, ikiz ünlülere; kelime başında patlamalılar, sızıcılara, yarı kapalı ünsüzlere akıcılara vb. göre önceliklidir (Johanson 2018: 57-58).

Dil etki gücünü belli bazı önemsiz ses değerlerinden feragat etmede gösterir. Bu tür kolaylaştırmalarla görüldüğü kadarıyla daha çekici yapılar oluşturulmaktadır. Birçok dilde görülen ünsüz benzeşmesi bu sürecin bir örneğidir. Ayrıca ünsüz grupları rahatsız edicidir ve bilinen tüm dillerde az veya çok oranda basitleştirilirler (Johanson 2018: 58).

6.3.4. Görece Çekicilik

Belli B yapılarının kopyalanmasını engelleyici durumda olan A yapılar bulmak zordur. Aynı şekilde diğerlerinden daha kolay kopyalanan genel “çekici” unsurlar da yabancı etki altında kaybolabilmektedir. Buna karşılık çekici olmayan yapılar, güçlü bir B etkisinin de davetiye çıkarıyor gibi görüldüğü durumlarda bile kaybolmamaktadır. Genel etki prensipleri yapısal açıdan farklı yansıyabilirler. Bu nedenle şemaların geçerliliği görecelendirilmelidir. Şemalar her şeyden önce, birbirlerine benzer, genel A ve B yapıları arasındaki tipolojik ilişkileri göz önünde bulunduracak şekilde sınırlandırılmalıdır. Çekiciliğe dair eğilimler de bu ilişkilerin türüne göre farklı şekillerde gün ışığına çıkarlar. İlişkiye bağlı etkilerin muhtemel bir hiyerarşisi en azından bir görece çekicilik anlayışına dayanmalıdır. Bir etkinin var olma olasılığı büyük ölçüde bu anlayışa bağlı görülür (Johanson 2018: 61).

Uzun zamandır, önemli ölçüde benzer, genel A ve B yapılarının ilişki kaynaklı etkiyi kolaylaştırdığı tahmin edilmektedir. Tipolojik yakınlık hem ödünçleme hem de karışma için önemli görünmektedir. Tipolojik benzerlik bu yüzden kopyalamayı kolaylaştırmaktadır. Bunun sebebi ise sürecin kendisi söylendiği gibi (subjektif olarak) diller arası eşdeğerliliğin tespitine dayanıyor. Örnek alınan B unsurunun belli özellikleri açısından A öğeleriyle bağdaştırılmaktadır. Fonolojide, morfolojide, semantik ve sentakta yakın A karşılıklarına sahip görünen B unsurlarının tercihen kopyalandıkları sık sık gözlenmektedir. Her şeyden önce kopyalama “ortak” yüzeysel yapılar çerçevesinde kolaylaştırılmıştır. A ve B dillerinde bir parça örtüşen birleşme kalıpları, A çerçevesine B kopyalarının eklenmesi için eşdeğer pozisyonlar yaratırlar. Diller arasında tipolojik farkların çok olması durumunda, eklemeye davetiye çıkaran

çok az eşdeğer pozisyon vardır. Böylece sözü edilen dil özelliklerinden bazılarının kendi başına değil tersine ilişkili olduğu dillerdeki alt yapılara göre az veya çok oranda çekici (ya da “belirgin”) olduğu görülmektedir (Johanson 2018: 61-62).

Kopyalamanın karşılıklı ilişkileri için uygun çerçeveler, kolayca sınırlandırılabilen, serbest, hareketli, varyantsız, işlevce basit morfemler ortaya koyarlar. Bağımlı ve işlev açısından karmaşık unsurların söz konusu karşılıklı ilişkilere çoğunlukla az katılması yine de bağımlılıklarından veya işlevsel karmaşıklıklarından değil, ilişkili dillerin tipolojik olarak uygun alt yapılarının bulunmasın ihtimalinin azlığından kaynaklanır. Mesela B kategorisi bir A kategorisine biraz benziyorsa ve her ikisi de analitik, bağımsız formlarla ifade ediliyorsa bu durum genel kopyalamayı kolaylaştıracaktır (Johanson 2018: 62).

Johanson’a göre tipolojik yakınlık kopyalama imkânı için belirleyici olsaydı, Türkçe ve yapısı genellikle başka olan komşu diller arasındaki ilişkide karşılıklı etki açısından fazla bir şey beklenemezdi. Mesela fonolojik etki iyi örtüşen ses yapılarına bağlı olsaydı, o zaman Türkçe ve ilişkili diller arasında çoğu durumda bulunan büyük tezatın bu tür etkilere güçlü bir direnç göstereceği rahatça tahmin edilebilirdi. Yapısal örtüşmenin azlığı; işaret edildiği üzere Türkçe ve Yunanca arasında olduğu gibi kelime gruplarının yapısı vb. birçok alanda kaydedilmektedir. Çoğu durumda B dilinde yer alan çekim eklerinin A dilindeki unsurların köklerine ulanmasına davetiye çıkaracak türden, uygun başka birleşme kalıpları da yoktur. Türkçe gibi sondan eklemeli diller örneklerin kopyalanması gibi durumlara pek meyletmezler. Bu tespit tersi için de geçerlidir. Bu durumdan yola çıkılarak burada tipoloji yoluyla görecelendirilmiş çekiciliğin benzer bir durumu söz konusudur. Öntakı ve sontakı öbekleri, dış birleşme kalıpları açısından ileri derecede eşdeğerdir, ama (ilişkilendirici edatın yerini yeri bakımından) uyumlu olmayan iç birleşme kalıplarına sahiptirler. Türkçenin ilişkide bulundurduğu birçok dilde söylendiği gibi, ileri derecede kaynaştırıcıdır (Johanson 2018: 63-64).

6.3.5. Yapılılık

Diller arasındaki kopyalama işleminin önemli bir etkeni de yapılılık olmuştur. Bu konu hakkında Kaufman ve Thomason bir unsurun ne kadar “yapılı” olursa

dayanıklılık skalasının en alt yani en zor kopyalanan kısmında yer alacağını bu iki unsur arasında paralel bir ilişki olduğunu belirtmektedirler. Johanson ise yapılılığın dayanıklılıkta oynadığı rolün henüz tam anlamıyla açıklığa kavuşamadığını belirtmektedir. Bununla beraber Johanson bu meselenin esas olan iki noktasına değinir. İlk olarak “Bir B unsuru ne kadar fazla yapıya sahipse o kadar zor mu kopyalanır” görüşüyle meseleye farklı bir bakış sağlayan Johanson bu durumu önceden elde edilmiş bilgiler doğrultusunda daha çok A dilindeki önemli B yapılarının da göz ardı edildiğini ve çeşitli B niteliklerinin yerini önemli ölçüde A niteliklerinin alabileceğini çalışmalar ve tecrübeler doğrultusunda elde etmiştir. Örnek olarak ise bazı Türk dillerinin Rusça isimleri ilgi hâli ve çokluk şekilleriyle birincil kök olarak almalarını göstermektedir. Haugen bu konu hakkında şunları dile getirir: ‘Eğer bir özellik ne kadar yapılysa o kadar zor ödünclenebileceği doğru ise bunun doğal sonucu olarak ödünclemenin yapı üzerindeki etkisinin de aynı şekilde az olacağı açıktır.’ Johanson bu görüşün ampirik çalışmalar sonucunda çürütüldüğünü belirtmektedir (Johanson 2018: 59-60).

Johanson’un ikinci olarak “Bir A unsuru ne kadar yapılysa, B unsuru onu etkilemesi veya onun yerini alması o kadar zor mudur” görüşüyle dayanıklılığın her şeyden önce “alıcı dil”in yapısal organizasyonuna bağlı olduğu ve unsurlarından birinin etkilenebilirliğinin sisteminin içerisine yerleşmişliğinin artmasına paralel olarak azaldığı tahmin edilmektedir. Bu durumda Johanson’a göre en yapıly alt sistemler en dayanıklı ve dirençli olan unsurlar ya da birlikler olmaktadır. Givón’a göre ödünclemeler sistemin iç içe geçmiş, pek olmayan bölümüne bozucu bir etkide bulunmaktadır. Johanson da ödüncleme yoluyla morfosentaktik A örneğinin bozulması, söylendiği gibi, A gramatiğinin “belirginlik”ini arttırdığını söyler (Johanson 2018: 60).

Bazı alt sistemlerin açıklık derecesi de dayanıklılık için oldukça önemli görülmektedir. Meillet’e göre fonoloji ve morfoloji gibi kapalı sistemlere yeni unsurların alınması oldukça zordur. Alt sistemler ne kadar çok varyasyona izin verirse, yabancı unsurların o kadar kolay kopyalanabileceği hakkında yaygın bir fikir birliği vardır. Belli bölümdeki birliklerin sayısı, bunun sadece yapısal düzenini yansıtmaz; aynı zamanda birliklerin kullanım sıklığını da belirler. Ödünclemeyle ilgili olarak

zaten var olan A yapılarının kopyalanacak olan B yapılarından daha çok yapısal “dayanıklılık” gösterecekleri söylenebilir. Johanson, bazı B unsurlarının diğerlerine oranla daha zor kopyalanmasının sebebi olarak, bu unsurların kendilerinden çok, içine kopyalanacak A çerçevesinin kaynaşma derecesiyle alakalı olduğunu belirtmektedir. Johanson, bu durumu kelime morfeplerin kaynaşması, cümlede kelimelerin kaynaşmasından daha ileri bir düşünüş olması dolayısıyla, B morfeplerinin genel kopyaları A kelimeleri bünyesine son derece zor eklendiğini belirterek açıklamaya çalışmıştır. Son olarak bu başlık altında Johanson’un itirazda bulunduğu ve kabul etmediği bir durum da söz konusudur. Johanson’a göre A unsurlarının etkilenirliği yapılıklarının derecesine göre azalıyorsa, bundan ödünçlemenin dilin yapısına önemli bir etkide bulunmadığı sonucu çıkarabilmemiz gerekirdi. Ama bu sonuç ampirik olarak kolayca çürütülebilir durumdadır. Yapılılık = dayanıklılık eşleşmesinin geçerliliği bu ayrıntılı olmayan haliyle de henüz kesinleşmiş değildir (Johanson 2018: 60-61).

6.3.6. Diller Arasındaki Farklar

Bazı dillerin diğer dillere oranla dışarıdan gelen etkiye daha dayanıklı olmaları noktasında tipolojinin etkisi ve yansımalarının ne derecede olduğunu sorgulayan Johanson Türkçenin, özellikle de Osmanlıcanın yabancı dillerin tesirinden etkilenirliği konusunda ortak bir sav geliştirmiş olduğunu bununla ilgili sistematik farklar şimdiye kadar doyurucu bir şekilde açıklanamamış olduğunu belirtmektedir. Johanson’a göre en azından art arda sıralanmalı diller, yabancı birlikleri birleşme örneklerinin içerisinde kolayca kopyalanırken, içerik ve ifade arasında pek açık olmayan ilişkilere sahip morfolojik örneklerin bazı kopyalarının karmaşık ilişki ağlarına daha zor eklendikleri kabul edilebilir görünmektedir (Johanson 2018: 64-65).

Diller arasında genel ve seçilmiş kopyalar arasındaki ilişki açısından da bazı açık farklar mevcuttur. Kimi diller, yeni kavramlar için ifade üretilirken genel kopyalamaya ileri derecede meyletmeleri anlamında “heterojen”dirler. Mesela İngilizce ve klasik Osmanlıcada bu durum söz konusudur. Diğer diller ise daha çok, içeriksel nitelikleri yerli malzemeye kopyalama (seçilmiş kopya) eğilimindedirler. Bu farklar V. Kiparsky’nin da üzerinde durduğu gibi dilin dilbilimsel yapısından değil

aksine politik-sosyal anlayışlarından kaynaklanmaktadır. Öte yandan diller çekici yapıların seçiminde, yabancı unsurları kendi sistemlerine uydurma açısından da birbirlerinden ayrılmaktadırlar (Johanson 2018: 65).

6.3.7. Köklü Etki

Göreceleştirilmiş çekicilik skalaları yardımıyla ilişkiye bağlı etkilerin hiyerarşileri tespit edilebilse de bu skalada değerlerin gerçekleşmesi sosyal etkenlere son derece bağlı kalmaktadır. Diller arasındaki ilişki süreleri ve yoğunluğunun değişik derecelerdeki karşılıklı ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgiyi ancak sosyolinguistik çalışmalar verebilir. Yakın tipolojik benzerliği olan iki dil arasında, yoğun ilişki, hızla önemli yakınlaşmalara sebep olabilir. Ama aslen oldukça farklı diller arasında da kuvveti yakınlaşma için ön şart mevcut olabilir (Johanson 2018: 66).

Kod kopyalamanın sonuçlarının ne derece kalıcı olduğunu sorgulayan Johanson, yapılan kod kopyalama işleminin birçoğunun geçici olduğunu, alışılmışlaşma ve yaygınlaşma biçimindeki entegrasyon sınırlarının altında, söylemle sınırlı kalacağını belirtmektedir. Kod kopyalamanın kalıcı sonuçlarını ise dil üzerindeki artzamanlı etkilerinin olduğunu, dil topluluğunda yaygın sistematik kullanıma ulaştığını; yeni normların parçaları olacak şekilde geliştiğini söyler. Hatta A dilindeki eşdeğerlerin yerini dahi alabileceklerini de eklemektedir. Bu tür entegrasyon süreçleri çoğunlukla belli bir ilişki süresini gerektirir. A dilinin bir parçası olan B kopyası A ile B arasında daha fazla benzerlik yaratır. Bu benzerlikse diğer taraftan yeni kopyaların oluşmasında etki sahibi olur ve davetiye çıkarır. Önceki süreçlerin sonuçları yenilerinin hareket noktasını oluşturur: kopyalar yeni kopyalara yer hazırlarlar. Fazla bir tipolojik değişiklik olmadan çok yakınlaştırmacı gelişmelerin de olabileceği ve devam ettirebileceği çoğu zaman göz ardı edilir (Johanson 2018: 66-67).

Öte yandan “köklü etki”nin nasıl ölçüleceği ve tarif edileceği üzerinde de duran Johanson, ilk olarak etki olgularının sayısı ve bunların metin sıklığı arasında bir ayrım yapılması gerektiğini belirtmektedir. İkinci olarak dilin varyantları açısından etkinin derinliği belirlenmesi gerektiğini söyler. Fenomenlerin (kavramların) zengin tiplerine rağmen etki sayıca sınırlı kalmış veya alt sistemlerle sınırlanmış olabilir. Bununla ilgili

ifadeler, kullanım sıklığı ve varyantların yapısıyla ilgili fikir dikkate alınarak göreceleştirilmelidir. Mesela Thomason ve Kaufman Anadolu Yunancasının bazı ağızları üzerindeki Türkçe etkisini çok güçlü gösterirler. Ancak Dawkis, tarafından belgelenmiş olan, Türkçe etkisine dayanan tezahürler metinde çok seyrek geçmektedir. Bu durum diğer taraftan Hovdhaugen'i derin bir Türkçe etkiyi reddetmeye sevk eder. Ona göre ilgili ağızların asli morfolojik ve sentaktik yapısı iyi korunmuş, çok az değişmeye uğramıştır. Eklemelilik, cinsiyetin kurallılaşması, Türkçe söz dizimi örneğinin alınması gibi eğilimler miras alınan yapıyı asla değiştirmemişlerdir (Johanson 2018: 69).

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Toplumdilbilim Açısından Batı Orta Moğolca

Toplum ve dil ayrılmayan iki unsur olarak yıllar boyunca araştırılmış araştırılırken de her zaman birbirlerini besleyen iki farklı alandır. Dil ve toplum bir elin iki farklı yüzü gibi her ikisi de birbirinden çok farklı olsa da temel birleşim noktası daima aynıdır. İki farklı yüz olmasına rağmen birbirlerini besleme ve etkileme konusunda oldukça etkilidirler. İnsan doğduğu toprakta yaşar öğrendiği dille konuşup düşünce sistemini ise bu iki unsur ortaya çıkarır. Kültürler arası farklılıklar, dilsel farklılıklar ve yaşayış farkı gibi unsurlar konuşulan dili etkilediği ve daima etkileyeceği kaçınılmaz bir gerçektir.

Tez çalışmamız dahilinde ele alınacak olan Orta Moğolca dönemi hakkında genel olarak Moğol hareketinin yapılması ve seferlerin başlamasıyla Moğol dilinin prestij dili konumuna ulaştığını söylebiliriz. Bu durumu Moğolca için önemli bir gelişmedir. Tez çalışmamız dahilinde ele alınacak olan Orta Moğolca dönemi hakkında Rybatzki (2003: 57) şu bilgileri vermektedir:

“Orta Moğolca, belgelerdeki haliyle Moğol dili için ya da doğrudan doğruya Moğol İmparatorluğu devri, erken dönem 13.-15. yüzyıllar için kullanılan teknik bir adlandırmadır. Merkezileştirilmiş güç üssünün çöküşünden dolayı, Orta Moğolca sadece nadir belge yığıntıları olan geçici süreçler tarafından takip edilmiştir. Bu geçici durumdan sonra Moğolcanın sözlü bölümünde Modern Moğolcanın dalları, dilleri ve lehçelerinin erken dönem formları yer değiştirmiştir. Orta Moğolca, sadece yazılan belgelerden bilinmesine rağmen, temelde konuşulan bir dil olarak, Moğolların, Cengiz Han emrinde birleştiriliyorken erken dönem Moğolca diğerlerine nispeten tekdüze olarak şekillenmiştir. Ön (Proto) Moğolcadan farklı olarak karşılaştırılan materyal kökünde bir bozma soyutlamadır, Orta Moğolca, gerçek bir tarihi dildir ve günümüze kadar ulaşan belgeler, yazıda bu dili ifade etmeye çalışma olarak gösterilmiş olmalıdır. Teknik olarak bu ifadeler, Orta Moğolcanın bilginiz dağarcığında olan mevcut yapının büyüklüğü ile sınırlıdır. Neyse ki Orta Moğolca yapısı geniş ve yazının birkaç farklı sisteminde belgeler içermektedir. Ön Klasik Yazılı Moğolca kesinlikle hükmü geçersiz olan Yazılı Moğolcanın bazı sonradan gelen bölümünden, çağdaş konuşulan dile daha yakındır. Bu konu, çok daha karışık olması sebebiyle, Ön Klasik Yazılı Moğolca, diğer kaynakların Orta Moğolca esaslarından farklı olarak etkilenmiştir. Sonuç olarak, Orta Moğolca için iki mümkün tanım vardır: geniş kapsamlı olan Orta Moğolca süresinden korunmuş bütün bilgileri içerir ve dar kapsamlı olan ise Ön Klasik Yazılı Moğolcada çıkarılmış bilgi

korunmuştur. Orta Moğolca ve Ön Klasik Yazılı Moğolca, arasındaki sınır çizgileri belirsizliğin süresi dolmuştur, daha kapsamlı tanım burada uygulanmıştır. Olayın onaylanmasıyla, Ön Klasik Yazılı Moğolca, Orta Moğolcada diğer kaynaklarla karşılaştırılmış olarak oldukça özel bir yere sahiptir.”

Orta Moğol döneminde kullanılan yazı sistemleri birincil ve ikincil olmak üzere ikiye ayrılabilir:

-Birincil yazı sistemleri Moğolların kendileri tarafından kullanılmış,

-İkincil yazı sistemleri ise Moğol olmayanlar tarafından Moğolca yazmak için (transkripsiyon) kullanılmış olanlardır (Rybatzki 2003: 60).

Moğollar geçmişte birbirinden farklı yazı sistemleri kullanmıştır. Klasik Öncesi Yazılı Moğol için uygulanan Uygur (U) yazısının yanında resmi olarak izin verilen birincil yazı sistemi Tibet tabanlı vPhags.pa yazısıdır. İkincil alfabeler Arapça (A), Ermenice, Gürcüce ve Roma alfabelerini içermektedir. Hem birincil hem de ikincil uygulamalara sahip olan Çin yazısı (C) istisnai bir konuma sahiptir. Çin yazısının birincil işlevde kullanımına dair günümüze ulaşan bir örnek olmadığı doğrudur, ancak Moğolların hanedan döneminde (Yuanshi), Moğol İmparatorluğunun başlarında Moğolca yazmak için Çince karakterler kullanıldığı belirtilmektedir. Moğollar tarafından çıkarılan Çin dilinin kullanıldığı fermenlar mevcuttur. Uygur alfabesi, batıda İlhanlı Devleti ve doğuda Yuan İmparatorluğu da dahil olmak üzere Moğol siyasi alanın her yerinde kullanılmıştır. Ancak yalnızca Uygurca ve Moğolca yazmak için kullanıldığından, Yuan İmp. Kubilay, Tibetli keşişi vPhags.pa'yı tüm dillere yazmaya uygun birleşik bir yazı oluşturması için görevlendirdi. Birkaç İlhanlı sikkesi ve mührü dışında vPhags.pa yazısı hem zaman hem de mekan olarak Yuan İmparatorluğu etrafında sınırlı kaldı. İkincil yazı sistemleri içerisinde Orta Moğol kaynakları içerisinde Çince karakterlerle yazılanlar açık ara en önemlileridir. Hayatta kalan en büyük metin, Ming hanedanlığının başlangıcından kalma “Moğolların Gizli Tarihi”dir. Metnin orijinal versiyonu 13.yy ortalarında Uygur alfabesiyle derlenmiştir. Daha sonra Arap alfabesiyle yazılan kaynaklar önem taşımaktadır. Bunlar esas olarak kelime dağarcığı ve seyahat kayıtlarında olan ve izole edilmiş kelimelerdir. Ancak bu sözlükler aynı zamanda tam cümlelere de yer vermektedir. Söz konusu sözlükler; Mukaddimetü'l -Edeb, Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümânı Türkî ve Acemî ve Mugâlî, Kitâb

Hilyetü'l-İnsan ve Helbetü'l- Lisân (İbn-i Mühennâ Lügati), King's Dictionary (Resûlid Hexoglott), Şâmil el-Lugat "İstanbul Sözlüğü" olarak da bilinir. İkincil yazı sistemlerinden meydana gelen diğer kaynaklar daha az öneme sahiptir (Rybatzki, 2003: 60-63).

Tarihte önemli bir yere sahip olan Moğol İmparatorluğu'nun yayılmacı hareketi Moğollar genelinde diğer birçok toplum ve insanı etkileyebilmiş bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok toplumu kültürel, siyasi, ekonomik ve farklı pek çok yönden etkileyen Moğol hareketi sayesinde değişen ve gelişen pek çok şey ortaya çıkmıştır. Ele alınan Arap harfli sözlükler etrafında incelenecek olan toplumun İslam coğrafyasına yapılan fetih girişimiyle söz konusu Moğol hareketinin gerçekleşmesi aracılığıyla coğrafyada konuşulan dillerin tamamı birbiriyle temas halinde olup kuvvetli etkileşim içerisine girmişleridir. Gül (2020: 128) bu durumu şöyle anlatmaktadır:

"Moğolların batıya doğru yaptıkları seferler, sadece siyasî değil aynı zamanda dil ve kültür tarihinde de önemli sonuçlar yaratmıştır. Moğolların yapmış olduğu bu seferler Anadolu'ya kadar göç etmiş Türk boyları ile Orta Asya'dan yeni göç eden Türk boylarının karışmasına yol açmış dolayısıyla aynı zamanda bu boyların dillerinde de karışma ve ayrışma sonuçlarını doğurmuştur"

Özellikle Moğol dilinin Anadolu'da kullanılan diğer dillerle etkileşimi ve teması Moğol dili adına önem taşıyan bir gelişmedir. Anadolu topraklarının çokdilli olmasına zemin hazırlayan bu hareket sonrasında birçok dil etkileşim içerisinde olması toplumdilbilim ve etkileşim dilbilim adına önemli gelişmelerin yaşandığı bir coğrafya halini almıştır. Ayrıca Moğol hareketiyle Anadolu'ya gelen Moğol dili linguafranca konumuna gelmesi ve dönem içerisinde yazılan sözlüklere eklenerek halk tarafından öğrenilmek istenen dil konumuna gelmesi de önemli bir gelişmedir. Tüm yaşanan hareketlenme ve değişim sonucunda Moğolcanın prestij dili haline gelmesi kaçılmaz sonuç niteliğindedir. Moğolcanın prestij dil konumuna gelmesi hakkında Gül (2020: 128):

"Moğolların seferleri sonucunda Moğolca prestij dili haline gelmiş, Türkçenin yanı sıra Moğolca da önemli bir dil olmuştur. Bu durumu Arapça- Moğolca, Farsça- Moğolca, Gürcüce- Moğolca, Ermenice- Moğolca sözlük ve söz listeleri gibi çalışmalarda görmekteyiz. Arap harfli Moğolca sözlüklerde Moğolca kısımlar bulunmaktadır. Bu

durum da göstermektedir ki bu eserlerin hazırlandığı 13.-14. yüzyıllarda Moğollar önemli bir güç olmuşlardır.”

Dönem içerisindeki Anadolu’ya bakıldığında yine pek çok farklı dilin bir arada olduğu bir alt zeminle karşılaşmaktadır. Söz konusu çok dilli toplumun Moğol hareketiyle beraber boylar arası geçişlerin yoğunlaşmasıyla dil ekileşimi ve teması çok daha kolaylaşmıştır. Bu da diller arası geçişin önünü açmış konuşurların birden fazla dil bilmesinin koşulu olmuştur. Tez kapsamında ele alınan Arap harfli Moğolca sözlükler içerisinde yer alan Arapça ve Farsça kopyaların çoğunluğunu günlük hayatta kullanılan sözcükler oluşturmaktadır. Bu durum yaşanan coğrafya için beklenen bir sonuçtur. Nedeni ise tüm insanların birbiriyle istemli ya da istemsiz biçimde iletişimde olması gerekmektedir dolayısıyla en hızlı ve etkili öğrenme yollarından olan günlük hayatta kullanılan yapıların öğrenilmesi ve kullanım sıklığı sebebiyle de diller arası kopyalama işleminin gerçekleşmesi oldukça olağan bir süreçtir.

Toplumdilbilim çerçevesinde çokdilli bir zemine sahip olan coğrafik konum olarak Anadolu, bir arada yaşayan birey/konuşurların dili kullanma düzeyleri bunun yanında kollektif ve bireysel dil bilinci gibi konular ön plana çıkmaktadır. Etkileşim ve temaslar sayesinde konuşurlar birbiriyle karışıp aynı zamanda da ayrılmayı yaşamaktadır. Bu da dilsel temas ve etkileşimin önemli nedenlerinden birisidir. Etkileşim dilbilim ve toplumdilbilim alanlarının bu gibi çeşitlilik kazanmış yerlerde faal durumda olması ve her iki alana da malzeme sunması söz konusudur. İki ve daha fazla dil bilen konuşurlar yaşam ve iletişimle gelen etkileşim sonucunda ilk aşamada birbirlerinden bazı yapıları kopyalayacak ardından cümle kurulumunu benzetecek ve en sonunda da diğer dil gibi düşünmeye başlayacaktır. Dil sistematğinde bu işlemlerin olması ve yaşanması oldukça zaman almaktadır. Sayılan süreçler çeşitli olgulara göre şekillenebilmektedir. Kuvvetli etkiye sahip siyasi üstünlük, ekonomik düzey, din ve sosyal baskınlık gibi sebepler diller arası değişim ve gelişim süreçlerinde etkili rol oynamaktadır. Etkileşim dilbilim ve toplumdilbilim dallarının çalışma alanlarının iç içe geçtiğini buradaki çalışma alanından da anlayabilmekteyiz. Birbirine karışan konuşurların her biri farklı düzeyde etkileşime, bilgi düzeyine, kültür yeterliliğine sahip olması buradaki dillerin ve konuşurların da birbirine karışıp ayrışmasının sebeplerinden birisidir.

Dönem içerisinde karışık dillli bir çok eser verilmesi önemli bir noktadır. Kullanım açısından birden fazla dil işler durumda olması bu çeşitliliği de içeren eserlerin verilmesine yardımcı olmuştur. Bunlardan bazıları Moğolca için önemli veriler ortaya çıkaran Arap harfli Moğolca sözlüklerdir. Söz konusu sözlükler hakkında genel bilgilerin verilmesi çalışmamız için gereklidir. Bu sayede dönem içerisinde yaşayan breylerin zihnindeki dil kategorileri ve hitap edilen farklı dil seçeneklerinin çok daha iyi anlaşılacağı düşünülebilir.

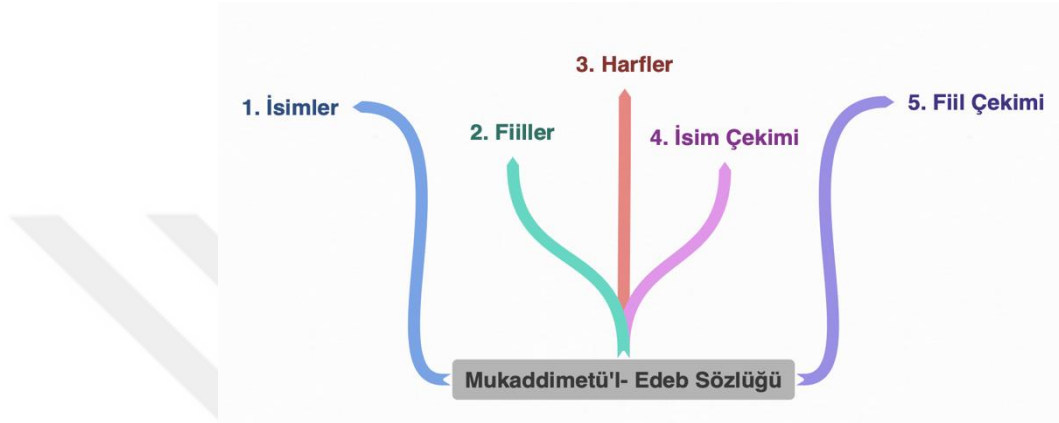
2.2. Batı Orta Moğolca Dönemine Ait Arap Harfli Moğolca Sözlükler

Söz konusu sözlükler dönem içerisinde yayılan önemli sözlüklerdir. Bu sözlükler sayesinde dilsel etkileşim ve bu etkileşimin sonuçlarını görülebiliyoruz. Batı Orta Moğolca dönemini özellikle incelemek istedik çünkü çokdilli ve çok kültürlü bir ortam sağlayan dilsel ve toplumsal etkileşimin en üst derecede yaşandığı ve hissedildiği bu dönem elbette ki biz araştırmacılara sonsuz veri ve bilgi sunmaktadır. Bu bağlamda tezin de genel çerçevesini oluşturan bu sözlükler ve sundukları veriler bizleri dilsel etkileşimin derecesini ve dönemdeki sosyal baskınlık hakkında bilgi vermektedir.

2.2.1. Mukaddimetü'l –Edeb

Moğolcaya kopyalanan Arapça ve Farsça yapıların tespit edildiği bu tezin de kapsamını ve sınırlandırmasını oluşturan Arap harfli Moğolca sözlüklerden birisi olan Mukaddimetü'l Edeb, yazıldığı dönem ve coğrafya açısından büyük önem taşımaktadır. Söz konusu sözlükte birçok farklı araştırma verilerini barındırması ve literature sağladığı katkının büyüklüğü tartışmasızdır. Bu sözlük yazıldığı dönem ve dönem içerisinde konuşurları bakımından çokdilli sözlükler kategorisinde değerlendirilmektedir. Sözlüğün literatüre kazandırılmasında önemli etkiye sahip olan kişi Poppe'dir. Poppe *Mongols'skii Slovar' Muqaddimat al-Adab* (1938) adıyla çalışmasını alanyazına tanıtmış ve sunmuştur. Eserin Rusçadan çevirisini literatüre kazandıran ise M. S. Kaçalın olmuştur. Kaçalın'ın bu çalışması Zemahşeri'nin Moğolca-Çağatayca Çeviri Sözlüğü (TDK) olarak Türk Dil Kurumu'ndan çıkmıştır. Söz konusu sözlük Türk dili çalışmaları adına Divanü Lügati't- Türk adlı sözlüğün ardından en önemli sözlük olma niteliğine sahiptir.

Eserin yazarı Mukaddimetü'l Edeb adlı sözlüğü bir sözlüğün ana işlev ve fonksiyonlarından birisi olan dil öğreniminin konuları ve aynı coğrafyada yaşayan insanların faydalanması ve kişilerin dil öğrenimine kolaylık sağlaması amacıyla yazıldığı bilinmektedir. Mahmud b. 'Omar ez-Zamahşeri tarafından kaleme alınan sözlük, Harezmşah Atsız b. Muhammed b. Anuş Tigin'e ithaf edilerek 1128- 1144 yılları arasında yazıldığı tahmin edilmektedir (Yüce 1993: 7). Eserin bölümleri hakkında Yüce'nin (1993: 7) vermiş olduğu şu bilgiler önemlidir:

Şekil 10. Mukaddimetü'l Edeb Sözlüğünün Bölümleri

2.2.2. İbni Mühennâ Lügati

Asıl adı *Kitâb Hilyetü'l-İnsan ve Helbetü'l-Lisân* adlı eser, İbni Mühannâ Lügati olarak tanınmaktadır. Türkoloji sahasında güncel çalışmalarda sık sık karşılaşmak mümkündür. Moğolca ve Türkçe dil ilişkileri çerçevesinde yapılan çalışmalara dahil edilmesi bakımından önemli bir eserdir. Söz konusu eser birçok dili içerisinde barındırır bunlar Türkçe, Farsça ve Moğolcadır. Sözlüğün kısımları da bu diller dahilinde üç farklı bölüme ayrılmıştır. İlk bölümü Arapça- Farsça, ikinci bölümü Arapça- Türkçe, üçüncü bölümü ise Arapça- Moğolca'dır. Söz konusu sözlük günlük dilde kullanılan çoğu unsurun maddebaşı olması önemli bir detaydır. Buradan halka yarar sağlama amacıyla yazıldığı ve bunun da çokdilli sözlükler sayesinde yapıldığını söyleyebiliriz. Ermers (1999: 20), bu önemli sözlük için şu ifadeleri kullanmıştır:

“Hilya, Cemaleddin İbn-i Mühennâ tarafından 14.yy'de yazılmıştır. Eser, Arapça- Farsça; Arapça- Türkçe ve Arapça- Moğolca olmak üzere 3 bölümden meydana gelmektedir. İlk kez 1900 yılında Melioranskiy tarafından yayımlanmıştır ve 5 farklı el yazmasına dayandırılmış, bunlardan 3 tanesi, sırasıyla Oxford (Bodleian Kütüphanesi), Berlin (Royal Kütüphanesi) ve Paris'te (Bibliothèque Nationale Kütüphanesi) korunmuştur. Farsça-

Moğolca el yazmaları eksiktir. Ayrıca Kilisli Muallim Rıfat (Bilge), bu yazmanın bütün 3 bölümünü kapsayan 6. El yazmasını İstanbul'daki Müze-i Hümayûn Kütüphanesi'nde bulmuş ve bulduklarını 1921'de yayımlamıştır. Rıfat'ın kopyası ortaya çıkarılan en eski eser olması dolayısıyla sözlüğün en özgün hali olarak kabul edilmektedir.”

İbni Mühenna Lügati üzerine çalışılmış güncel çalışmalardan birisi de Gül (2016) tarafından çalışılmıştır. Bu çalışmada Gül, Moğolca kısmını irdelemiş önemli ölçekteki sözvarlığı Modern Moğolcada yaşayıp yaşamadığını incelemiş ve bunun üzerinde durmuştur.

2.2.3. Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî (Lieden Nüshası)

Adı Lieden Nüshası olarak da kısaltılan sözlük, literatürde Moğolca sözvarlığı çalışma alanları için önem taşımaktadır. Sözlük Türkçe ve Moğolca iki bölümden oluşmaktadır. Memlûk sahasında kaleme alınan *Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî* adlı sözlük, üzerinde çeşitli çalışmalar mevcuttur. Araştırmamıza dahil olan Moğolca kısmı bu tezde ele alınmış ve incelenmiştir. Moğolca kısmı alanyazında “*Das Mongolische Sprachmaterial Einer Leidener Handschrift*” adıyla Poppe tarafından 1927 yılında tanıtılmış ve üzerinde çalışılmıştır. Sözlük hakkında Ermers'in şu açıklaması önemlidir:

“Tercüman, Lieden Üniversitesinde tek kopyası bulunan anonim bir eserdir. 76 yapraktan oluşmaktadır. Eserin son kayıt tarihi olarak 27 Şaban 743 Pazar/ 25 Ocak 1342'tür. Ancak Houtsma 1894'te bu tarihi 27 Şaban 643 şeklinde okuyup 28 Ocak 1245 şeklinde çevirmiştir. Flemming bu hatayı kabul ettirene kadar Tercüman için bu yanlış tarih kullanılmış daha sonra Flemming hatayı düzelterek ve ayrıca kitabın kopyacısından ziyade yazarı olarak Halil bin Muhammed Konevi'yi ileri sürmüştür. Tercüman iki bölümden oluşur: Birinci bölüm, Türkçe- Arapça (62 yaprak) ikinci bölüm ise Moğolca-Farsça (14 yaprak)'tır. Houtsma'ya göre bu metinler 3 dilde de hakim biri tarafından derlenmiştir.” (Ermers 1999: 32).

Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, üzerine birçok Türk araştırmacı yönelmiş ve alana katkı sağlamıştır. Bunlardan en önemlisi ve öncüsü Recep Toparlı tarafından çalışılmıştır. *Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî* adlı TDK tarafından yayınlanmış eserinde nüshanın özellikleri ve yazarı hakkında bilgi vermektedir:

“Halil bin Muhammed bin Yusuf el-Konevi adlı bir Türk tarafından istinsah edilen bu eserin yazması Hallanda'nın Lieden Akademisi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Her sayfasında 13 satır bulunan ve 76 yapraktan ibaret olan yazmada kısmen kırmızı kısmen de siyah mürekkep kullanılmıştır. Eser, biri Arapça- Türkçe (63 yaprak) ikinci bölüm ise Moğolca- Farsça sözlük (13 yaprak) olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır (Toparlı 2000: V).”

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî eseri üzerine Saito (2006) tarafından yapılan dilbilimsel çalışma da oldukça önem taşımaktadır. Söz konusu çalışmanın temelini ve farkını oluşturan esas özellik Moğolca kelimeler üzerine yapılan anlambilimsel açıklamalar ve incelemeler olmuştur. Ayrıca bu çalışmada Moğolcayla karşılaştırılarak Farsça, Arapça ve Türkçe denklikler üzerinde durularak alanyazına kazandırılmış bir çalışmadır.

Bu çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır. Araştırmacı ilk bölümde giriş, veriler, çalışmanın genel çerçevesi, eserin transkripsiyonu ve ses denklik sistemlerini anlatmış ayrıca bibliyografya çalışmaları üzerinde durmuştur. İkinci bölüme bakıldığında Moğolca metnin yer aldığını söz konusu Moğolca kelimelerin içeriği üzerinde durulmuştur. Son bölüm olan üçüncü bölümde ise Moğolca bölümün özel fotoğraflı kısmını oluşturmaktadır.

2.2.4. The King’s Dictionary: Rasûlid Hexaglot (Resulî Sözlüğü)

14. yy’da yazılmış olan King Sözlüğü, El-Malik el-Efdal el-Abbas bin Ali’ye (1363-1377) sunulmak için yazılan bir sözlüktür (Golden vd. 2000: 23). Sözlük çokdilli bir sözlüktür. İçerisinde Arapça, Farsça, Türkçe (üç farklı diyalekt içeriyor), Bizans Yunancası, Batı Ermenicesi ve Moğolca (bir lehçe) sözlükleri barındıran sözlük koleksiyonudur. Sözlüğün, terminolojik sınıflandırmalar yapılarak ilerlenmiş olması son derece dikkat çekicidir. Uğur Şahin 2017 yılında Hacettepe Üniveritesi Türkiyat Araştırmaları Anabilimdalı bünyesinde hazırladığı tez çalışması sözlükteki sözvarlığı hakkında ve bu sözcüklerin sınıflandırılarak verilmesiyle birlikte oldukça önemli ve faydalı çalışma yaparak alanyazına büyük katkıda bulunmuştur. Sözlük için çalışmalar ekip kurularak başlanmış ardından Resûlid Hexaglot’un yayın aşamaları başlamıştır. Eldeki eser, 2000 yılında Peter Golden’in editörlüğünde *The King’s Dictionary The Rasûlid Hexaglot* ismiyle bilim alemine tanıtıldı (Şahin 2017: 1).

2.2.5. Şâmil el-Lüga (İstanbul Sözlüğü)

Dönemin bir diğ er çokdilli sözlüğü *  amil el-Lugat*, Ayfonlu   m       n H  seinoğ lu tarafından Arap  a, Fars  a, T  rk  e ve Moğolca dillerinin yer ald ığ  ve kar  ıla tırıld ığ  bir sözlük olma niteliğindedir. G  l (2015: 196), sözlük hakkında   u bilgileri verir:

          , Fars  a, T  rk  e ve Moğolca d  rt dilli bir konu  ma s zl ğ    r. Eser   nce L. Ligeti tarafından   ıkarılmı tır. M. Ka  al n de eseri makale olarak yayımlamış; eserde yer alan s  z varlığı ile ibnü M  henna'da ortak olan kelimeleri de vermiştir.”

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Moğolca - Türkçe – Arapça – Farsça Dil İlişkileri

Ele alınan Arap harfli Moğolca sözlükler içerisinde araştırmamıza en çok veri sağlayan Mukaddimetü'l- Edeb adlı sözlük olmuştur. Yazıldığı dönem içerisinde birçok araştırma konusuna yardımcı olan ve veri sunabilen bu önemli sözlük Moğolcaya kopyalanmış Arapça ve Farsça yapıları da barındırması bakımından önem taşımaktadır. Bu tez kapsamında çalışılan konuyla beraber elde edilen veriler temelde Arapça ve Farsça kopyalar olarak ayrılmıştır. Elde edilen verilerin sınıflandırılması ise mesela “din ile ilgili kavramlar” olarak ayrılıp yine kendi içerisinde Arapça ve Farsça olarak detaylı bir sınıflandırmaya gidilmiştir.

İlişkisel anlamda birbirini destekleyen dillerin varlığı Etkileşim Dilbilim ve Toplumdilbilim alanının gelişim sağlamasında ve veri sunmasında büyük paya sahiptir. Etkileşim ve ilişki içerisindeki dillerin başka dil üzerinden alınan sözcüklerin aslında direkt kaynak dilden alınmadığı farklı bir hedef dilden (ikinci kaynak dil konumunda olan diiller de denebilir) aldığı durumu söz konusu olabilir. Söz konusu durumun ilişkisel ağların bir zincir halkası şeklinde ilerlediğini ve algılandığını ortaya çıkarır niteliktedir. Yapılan çalışmayla ME'den alınan Arapça ve Farsça verilerin büyük çoğunluğu Türkçe üzerinden Moğolcaya geçtiğini belirtmek gerekmektedir.

Söz konusu veriler sözlüklerde geçtikleri maddebaşlarıyla beraber verilip kullanım alanını ve biçimini sunarken genel, seçilmiş veya karışık kopya olduğu belirtilmiştir. Son olarak bu kelimelerle ilgili istatistik verileri verilip hangi sözcüğün daha fazla ya da daha az kullanıldığını dair literatüre katkı sağlamak hedeflenmiştir.

3.2. Kopyaların Sınıflandırılması

Tez kapsamında yapılan ve elde edilen çalışma neticesinde Moğolcaya kopyalanan unsurların genel manada günlük hayatta kullanılabilecek ve ifade edilebilecek yapıların kullanılması ve kopyalanması dikkat çekmektedir. Bu durumun ana etmeni aynı coğrafyayı paylaşan farklı etnik kültüre ait olan insanların bir arada yaşamasıdır. Anadolu'da çeşitli sebeplerin oluşturduğu çokdilli toplum ve bu toplumun dil öğrenme ve öğretme sebebiyle yazılmış olan çok dilli sözlükler elde edilen verilerin bulunmasında önemli rol oynamaktadır.

Tez kapsamında önceki kısımda anlatılan etkileşim dilbilim dalı için söylenen çoğu şey burada da tekrarlanabilir niteliktedir. Toplumların ve dillerin birbirinin etkileşim alanına girmesi sonucunda az ya da çok mutlaka etkilenme ve temas sonucunda değişim/gelişim olmaktadır. Bunun önemli sebeplerinden bir diğeri de dönemde yazılan ve bizim de ele aldığımız sözlüklerin iki hatta çok dilli bireylerin dil öğrenmesine yardımcı olan temel düzeydeki söz varlığına sahip sözlükler olmasıdır. Söz konusu Arap harfli Moğolca sözlüklerin tamamı bu özelliğe sahip sözlüklerdir.

Ele alınan Arap harfli Moğolca sözlükler dahilinde Moğolcaya kopyalanan unsurların büyük çoğunluğu Mukaddimetü'l Edeb adlı sözlük içerisinde elde edilmiştir. Söz konusu sözlükte kopyalanan yapıların büyük çoğunluğu Türkçe üzerinden gerçekleşmiştir. Akabinde King's Sözlüğü az da olsa veri sunabilmiş bu iki sözlük haricindeki Şamilü'l-Luga ve İbni Mühennâ sözlüklerinden hiç veri elde edilememiştir.

Elde edilen kopyalarla ilgili genel kullanım sıklığı verilip ardından 11 ayrı başlık altında sınıflandırılmıştır. Her başlık kendi içerisinde Arapça ve Farsça olmak üzere tekrardan ikiye ayrılmaktadır. Her başlık için en çok kullanılan maddebaşları üzerinde durularak diğerleri için yalnızca tanıklandıkları yerler verilecektir.

3.2.1. Günlük Hayat ile İlgili Kelimeler

Arap harfli Moğolca sözlükler kapsamında elde edile verilere göre günlük yaşamda kullanılabilecek söz varlığının çokluğu göze çarpmaktadır. Sözlüklerin temel düzeyde dil öğrenim ihtiyacını karşılaması amacıyla hazırlanması bu durumun etkili gerekçedir. Söz konusu sözlüklerde günlük yaşamla ilgili toplamda 154 kopya elde edilmiştir. Bu kopyaların 105'ü Arapça olup 49'sı ise Farsçadır. Söz konusu orana bakıldığında Moğolcanın Farsçaya oranla Arapça ile daha etkileşim halindedir çıkarımı yapılabilmektedir. Moğolcanın Arapçayla olan teması Türkçe üzerinden gerçekleşmesi de bu durumun en büyük etkenlerinden birisidir. Aynı zamanda karışık bir toplumun bir arada yaşadığı dönem ve coğrafyada Arapça ve Moğolcanın temas halinde olması ve her iki dilin konuşurlarının birbirinden etkilenmesi bunun sonucunda kod kopyalama işlemini gerçekleştirmesi kaçınılmazdır.

Çalışma kapsamında çokdilli sözlüklerden birisi olan Mukaddimetü'l-Edeb sözlüğünün Moğolca kısmında Arapça şu sözcükler kopyalanmıştır: *Mal, defter, devit, cübbe, tef, selam, selem, garip, had, mahrem, şükür, sadaka, hürmet, lanet, melamet, meşgul, misvak, misafir, tahret, harf, şerh, arap, hatip, ahmak, aman, aşk, fi'l, tedbir, bereket, beyit, sefer, hazır, sabi, harun, hicret, himaye, icazet, meczum, minnet, muhabbet, zaman, mülk, naip, zalim, kani, ra'd, sebep, şek, ahd, sandalye, sabır, gaflet, hemze, hayran, hokka, ihtimam, i'rab, layık, mahmur, meded, muhtaç, müennes, saat, emin, seci', satranç, şum, ferağ, uçar, harem, havadar, hasba, hukna, lutf, mekr, miskin, müşerref, nahs, nokta, kibarlık, tafsil, vesme, hançer, harap, has, fahir, feda, helak, hacamat, imla, ihtiyar, mahv, mazur, mesel, mubah, mustahaze, mükerrer, nakit, neşat, nükte, kanaat, kumar, salah, sil, hayal, zayi', ziyaret.*

Yukarıda sayılan kopyaların istatistiği şu şekildedir:

Günlük Hayat İle İlgili (Arapça) Kopyaların İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	mal	56
2	defter	22
3	şükür, garip	5
4	kanaat, devit, melamet, meşgul, had, harf	4
5	misvak, arap, hatip, hacamat, bereket, meded	3
6		2

	tef, hürmet, lanet, sadaka, cübbe, mahrem, misafir, taharet, hazır, naip, hayran, has, fahir, imla, kumar, nükte, sil. selam, mekr, mükateb, nokta,	
7	ahmak, aman, aşk, fi'l, tedbir, beyit, sefer, sabi, harun, hicret, himaye, icazet, meczum, minnet, muhabbet, mülk, zaman, zalim, kani', ra'd, sebep, selem, şek, ahd, sabır, şerh, gaflet, hemze, hokka, ihtimam, i'rab, layık, mahmur, muhtaç, müennes, saat, emin, seci', satranç, ferağ, harem, hukna, hasba., lutf, miskin, müşerref, nahs, kibarlık, harap, hançer, vesme, tafsil, feda, helak, mazur, mubah, mahv, mesel, ziyaret, ihtiyar, nakd, mükerrer, mustahaze, hayal, havadarlık salah, neşat, zayi'.	1

Mal

Ele alınan kopya *mal*, *mali*, *malni*, *maltu*, *mallar*, *maldu*, *mali'ār*, *mal(i)n*, *malun* biçimlerinde 56 farklı yerde geçmektedir. Kod kopyalama modeli içerisinde genel kopyalama alt başlığı içerisinde değerlendirilebilecek *mal* kopyası konuşurlar tarafından çeşitli ekler eklenerek farklı biçimlerde kullanım sağlanmıştır. Sözcüğün farklı biçimlerdeki kullanımı dönemdeki konuşurlar tarafından sıkça tercih edilen bir unsur olduğunun da bir göstergesidir. Kullanım sıklığı bu bakımdan önemlidir. Sözcüğün Türkçe üzerinden Moğolcaya geçtiği söylenebilir. Bunun nedeni söz konusu yapı Türkçe kısımda da oldukça sık ve aynı biçimlerde kullanılmasıdır. Arapça-Moğolca arasındaki temasın büyük etki alanı Türkçe vasıtasıyla gerçekleştiği de unutulmazsa bu durum bizi Türkçenin aracı konumunda olduğu bir kopyalama yöntemi ve işleyişine götürmektedir. *mal* sözcüğüne akuzatif gibi farklı ekler getirilerek farklı biçimbirimlerle yapılan kombinasyonların kullanımı söz konusudur. Bu da kopyalama işleminde olağan bir durumdur. Kod kopyalama işleminde yukarıdaki kuramsal çerçevede anlatıldığı gibi kopyalanan unsurlar olduğu gibi kopyalanmasının yanında farklılaştırarak -bu uyarılma dillerin sistematığına göre değişmektedir- kopyalama da mümkündür.

Mal Biçimi

Mal yapısının yalın haldeki kullanımının karşıladığı anlam alanları “eşya ve maddesel bir kazançtan” şekillenmektedir. Sözcük Arapça sözlükte “*mal, mülk; zenginlik, servet; gayri menkul; para, gelir; anamal, semaye*” anlamların karşılığıdır (Mutçalı 1995: 854). Moğolcada da genel manada bu anlamları karşılamak için kullanılmıştır. Yalnızca aşağıda “*malun*” yapısı içerisinde “hayvan” anlamında dört farklı yerde kullanılmıştır.

***ène mal ügey:** “bu varlıksız” ME 982.

gèrteki mal: “evdeki eşya” ME 1091.

***kündü ünetü mal:** “çok pahalı mal” ME 1624.

madḳal balba tündü mal tulada: “mal için ona cimrilik yaptı” ME 1668.

mal cōbe: “mal kazandı” ME 1672.

olalduba mal: “çok mal” ME 1982.

ökük mal: “miras mal” ME 2070.

miras mal: “miras mal” ME 1734.

miras ökbe tündü māl: “ona (Moğ. Mal) miras bıraktı” ME 1734

***ökbe t. mal:** “ona mal verdi” ME 2061.

suyurḳaba tūni mal: “ona mal bağışladı” ME 2667.

ḳūçin mal: “eski mal” ME 2483.

***şine mal:** “yeni mal” ME 2467.

Mali Biçimi

Bu kopyalama modelinde “mal” kopyasına akuzatif eklenerek kullanılmıştır.

abuba mali: “malı aldı” ME 14.

***bügüde mali abuba:** “bütün malı aldı” ME 440.

***kündü ünedü abuba mali:** “malı pahalıya satın aldı” ME 1626.

olalduba kibe mali: “malı çok yaptı” ME 1982.

üne kibe mali: “mala değer biçti” ME 3295.

ünelebe mali: “mala değer biçti” ME 3297.

ünelebe tündü mali: “onun için mala değer biçti” ME 3297.

k. t. mali: “malı ona ulaştırdı” ME 1636.

***koyar kubi kibe tūnlē mali:** “malı onunla ikiye böldü” ME 2381.

mali “malı” ME 1673.

***olca ökbe tēngri musulmāndu kāfr(i)n mali:** “Allah kâfirlerin malını Müslümanlara ganimet verdi” ME 1988.

olcalaba mali: “malı yağmaladı” ME 1989.

***ökbe t. mali:** “ona malı verdi” ME 2061.

şūbe tūnēse mali: “malı ondan üttü” ME 2822.

talaba mali: “malı yağmaladı” ME 2837.

***tala’ūlba tēdeni mali:** “onların malını yağmalattı” ME 2838.

ügey kibe mali: “malı yok etti” ME 3248.

ünelebe mali: “mala değer biçti” ME 3297.

ünelebe tündü mali: “onun için mala değer biçti” ME 3297.

hazınadu talbiba mali: “malı hazineye koydu” ME 3348.

***kündü ünedü abuba mali:** “malı pahalı satın aldı” ME 1624.

olalduba kibe mali: “malı çok yaptı” ME 1982.

kubilaba mali: “malı üleştirdi” ME 2399.

kubilaba tūnle mali: “malı onunla üleştirdi” ME 2399

kudalduci abuba mali: “malı satın aldı” ME 2418.

***kuri’āba mali:** “malı yığıldı” ME 2458.

kūçin kibe mali: “malı eskitti” ME 2483.

suyurkaba tūni mali: “ona mal bağışladı” ME 2667.

Malun Biçimi

Aşağıdaki ilk dört kullanımda “*hayvan*” anlamında kullanılmıştır. Buradaki kopyalama modelinde anlam alanının değiştiği ve Türkçedeki gibi “*hayvan, davar*” anlam alanını işaretlediği kullanımlar dikkat çekicidir. Söz konusu Moğolcadaki kullanım alanına ilişkin bulgular Arapçadaki anlam alanında ve kullanımında rastlanılmamaktadır. Moğolca ve Türkçede mal sözcüğü “*hayvan, davar*” anlam alanlarını işaretlemesi her iki dilin birbirinden etkilendiğini ve bu etkileşim aracılığıyla dile kopyalanan yapıların aynı düşünüş tarzıyla alınması ve işaretlenmesi söz konusudur.

****bügüde émes malun écet***: “bütün kadınlar hayvan iyesi” ME 440.

émes malun éce[n]: “hayvan iyesi kadınlar” ME 964.

****éme malun écen***: “hayvan iyesi kadın” ME 962.

éres malun éce[t]: “hayvan iyesi erkekler” ME 1000.

****bügüde malun écet***: “bütün malın sahipleri” ME 440.

malun écen ére: “mal sahibi erkek” ME 1675.

malun tölëndü u’ürba tūni: “onu mal ödemeye gönderdi” ME 1675.

****qoyar éme malun écen***: “iki mal sahibi kadın” ME 2381.

****qoyar malun écen***: “iki mal sahibi erkek” ME 2381.

Mali’ār Biçimi

küçin ökbe tūndü mali’ār: “ona malla destek verdi” ME 1616.

Mal(i)n Biçimi

mal(i)n zekāt ökbe: “malın zekâtını verdi” ME 1674.

Maldu Biçimi

****carliq ökbe tūni maldu***: “onun malına hükmetti” ME 501.

Mallar Biçimi

hüküm kibe tūni maldu: “onun malına hüküm getirdi” ME 1378.

meded ökbe tūndü mallar: “ona mal ile yardım verdi” ME 1701.

ūlcaba tūnē ōr(i)n mallar: “onunla kendi malını kıyasladı” ME 3210.

Maltu Yapısı

ū. belgetū (?) bolba maltu: “mala cömertlik gösterdi” ME 3203.

Malni Yapısı

olalduba b. tēdeni malni kūketni: “onların malları ve çocukları çok oldu” ME 1982.

Defter

Arapça sözlük anlamı “broşür, küçük kitap; defter; ajanda; ana hesap defteri, defteri kebir” anlamlarının karşılığı olarak verilmiştir (Mutçalı 1995: 271). Elde edilen kullanımlar doğrultusunda defter yapısı değişime uğrayarak yani alınan dile uyarlanarak kopyalanan genel kopyadır. Yapının yalın hâlinin ve bunun yanında farklılaşmış biçimlerinin kullanımı bizlere unsurun konuşurlar tarafından sık kullanımının bir göstergesi olarak yorumlayabilme imkanı vermektedir. Elde edilen kullanımlar içerisinde Arapça anlamından farklı kullanılan “*deftertū*” biçimi dikkat çekmektedir. Burada “demirbaş” anlamını karşılamış bu da Türk edebiyatında yer alan “divan” anlam alanının karşılığı olarak verilmiştir. Moğolcaya Türkçe üzerinden geçen bir yapı olduğunu destekler nitelikteki bu kullanım haricinde genel olarak Arapçadaki kullanım alanını işaretleyen anlam alanlarını karşılamaktadır. Moğolcadaki kopyalama işleminin sonucunda *defter* yapısı şu anlam alanlarını işaretlemektedir:

Defter Biçimi

defter cūra tēre yama bi: “kitabın içinde bilmem ne var” ME 798.

ēbderebe defter: “kopuk kitap” ME 906.

maḥw bolba defter: “kitap yıprandı” ME 1671.

nim niken defter ungşildubalar “kitapları birlikte okudular” ME 1899.

kuçiba defter: “kitap dürüldü” ME 2407.

Defterde Biçimi

defterde oraba tēre yamayi: “kitaba girmiş o nesneyi” ME 799.

Defterin Biçimi

defter(i)n cucānni: “kitabın kalınlığı” ME 801.

defterün horçin: “kitap kıyısı” ME 802.

Deftertü Biçimi

**biçibe tūni nēreyi defterdü*: “onun adını demirbaşa yazdı” ME 309.

‘rāb dēletbe deftertü: “kitaptaki Arapça kelime sonlarına dil bilgisi bakımından ünlü işareti koydu” ME 1446.

nukta okiba deftertü: “kitaba nokta koydu” ME 1949.

Şükür

Şükür sözcüğü Moğolcada da Türkçedeki anlamlarıyla paralel kullanım sağlanmıştır. Sözcüğün Arapça sözlükteki anlamı “şükür, şükran borcu, teşekkür” anlamlarında kullanılmaktadır (Mutçalı 1995: 453). *şükür* yapısı kopyalanırken biçimsel ve anlamsal herhangi bir değişikliğe uğramadan kopyalanan genel kopyadır.

şükür (yazmada şıkr) ēse kibe ni‘mettü: “Moğ. nimete şükretmedi, Türk. nimete şükürsüzlük etti” ME 2820.

şükür ēse kibe ögüksendü: “nimete şükürsüzlük etti” ME 2820.

şükür kibe ēre ni‘metdü: “adam nimete şükretti” ME 2820.

şükür kikçi: “şükredici” ME 2820.

tewfiķ ökbe tēngri tūni şükür kiksendü: “Allah onun şükretmesine karşılık yardım etti” ME 2956.

Kanaat

Kanaat yapısı genel olarak Moğolca *kibe* ile birlikte kullanılmıştır. Yalnızca “*ķana‘at kibe adūsunlar köke ēbesün usuni‘ār*” kullanımda diğer kullanımlardan farklı bir kullanım söz konusudur. Burada tarif edilen anlam diğerlerinden farklı kanaat etmek ile *doy-* fiili eş /benzer anlamı işaretlemiştir. Bu kullanım yine Türkçede de tercih edilen ve karşılığı olan bir kullanımdır. Genel kopya kategorisinde değerlendirilen unsur değiştirilmeden/uyarlanmadan kopyalanan yapılardan birisidir.

ķana‘at kibe adūsunlar kōke ēbesūn usunī’ār: “hayvanlar otlā suya doydu” ME 2244.

ķana‘at kibe bī: “ben kanaat ettim” ME 2244.

ķana‘at kibe hūčkūndū: “az nesneyle yetindi” ME 2244.

ķana‘at kīksen: “kanaat eden” ME 2244.

Divit

Sözcüğün Arapçadaki biçimi *devāt* biçimindedir. Sözcük Moğolcaya kopyalanırken Türkçedeki hali ve biçimiyle kopyalanmıştır. Biçimsel değişim söz konusuyken anlamsal değişim söz konusu değildir. Genel kopya kategorisindedir. Ayrıca Moğolcaya kopyalanan bu yapı konuşurlar tarafından *dewitēse*, *dewēti*, *dewit(i)n*, *dewēttü* biçiminde dört kullanımda dört farklı biçimle kullanım sağlanmıştır. Bu da divit adındaki araç-gerecin Araplardan öğrenildiği ve bu gereç için Moğolca söz varlığında herhangi bir yapının bulunmadığını belirtebiliriz.

bēke abuba dewitēse: “divitten mürekkep aldı” ME 279.

****casaba dewēti:*** “diviti süsledi” ME 504.

dewit(i)n üjügi kōmürkey: “divit kalem kutusu” ME 820

kōmürkey dewēttü: “divite mürekkep koydu” ME 820.

Melamet

Melamet yapısı üç farklı şekilde kullanımı tanıklanmıştır. *melamet*, *melāmettu*, *melāmetāsa* biçiminde tanıklanmış üç kullanımda “kınama” anlamında kullanılırken *melāmettu* yapısında “hakaret” anlamında kullanılmıştır. Söz konuş biçimlerde eklemeler yapılarak değişiklik yapılmıştır. *melamet asa*, *melamet tu* biçimlerinde yapı genişletilmiş olduğunu görebilmekteyiz. Bu durum da işlerliğini daha da arttığının göstergesi olmuştur. Genel kopya kategorisinde değerlendirilen bu yapının Türkçedeki kullanım alanıyla Moğolcadaki kullanım alanı paralel ilerlemektedir.

melāmet kibe: “kınadı” ME 1709.

melāmet kibe tūni: “onu kınadı” ME 1709.

melāmettu ūrba ēreyi: “hakarete boğdu” ME 1710

****ōri’ēn saķiba melāmetāsa:*** “kendisini kınamadan korudu” ME 2134.

Meşgul

Kopyalanan bu yapı ol- ve et- yardımcı fiilleriyle beraber kullanım sağlanmıştır. Münferit şekilde kullanılmayan meşgul yapısı yalnızca belli durumlarda ve kalıp kullanımlarda tercih edildiği söylenebilir. Türkiye Türkçesinde yer alan münferit kullanımlar gibi ileri kullanım söz konusu değildir. Biçimsel olarak genel kopya içerisinde değerlendirilen bu yapı üzerinde morfolojik ve semantik hiçbir değişim gerçekleşmemiştir.

meşgūl bolba: “meşgul oldu” ME 1722.

meşgūl bolba tūnēse: ondan meşgul oldu” ME 1722.

meşgul kibe: “meşgul etti” ME 1722.

****ōriyēn tūndū meşgūl kibe:*** “kendisini ona meşgul etti” ME 2135.

Had

Arapça *ḥadd* yapısı Moğolcada *ḥaddāsa*, *ḥaddāsa*, *ḥattu*, *ḥaddi* biçimlerinde tanıklanmıştır. Bu kullanımlardan da anlaşılacağı üzere çeşitli ekler ve morfolojik değişimleri kopyaya uyarlayarak kullanım sağlanmış olduğunu söyleyebiliriz. Genel kopya kategorisinde yer alan bu sözcük *ḥattu cida*: “çizgili mızrak” kullanımında diğer kullanımlardan daha farklı bir unsurun işaretleyicisi olarak kullanılmıştır. Buradaki kullanım Türkçeden etkilenerek alındığının bir göstergesidir. Çünkü Arapça kullanımda ve sözlükte çizgi anlamını karşılayan nitelikte bir yapı değildir. Bu düşünüş ve uyarlama modeli Moğolcanın Türkçeden etkilenmesi ve Türkçe aracılığıyla kopyaladığının göstergesi olarak kabul edilebilir.

ḥaddāsa öngerebe: “haddinden aştı” ME 1361.

ḥaddāsa öngere’ūlbe kāfir: “kafir haddinden aştı” ME 1361.

ḥattu cida: “çizgili mızrak” ME 3342.

orkiba ḥaddi: “sınırı çekti” ME 2031.

Harf

Genel kopya kategorisinde olan *harf* yapısı yapısından türetilmiştir. Kopya Arap harfli Moğolca sözlükte *harfi* biçimiyle tanıklanmaktadır. Bu biçimde akuzatif anlamı veren eklerle birlikte kullanımın söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Kopyanın ekler getirilerek kullanılmış olması önemlidir.

endeci ungşiba harfi: “harfi yanlış okudu” ME 979.

hamza kibe harfi: “harfe hemze koydu” ME 1224.

harfi kezligi’ērlē: “çakı ile harfi” ME 1368.

üjüklebe harfi: “harfleri yazdı” ME 3323.

Selam

Sözlük içerisinde iki farklı yerde aynı biçimle tanıklanan selam yapısı genel kopya içerisinde değerlendirilebilir. Sözcüğün kopyalama esnasında biçimsel olarak hiçbir değişim ya da uyarlamaya gidilmemesinde kültürel bir sözcük olması nedeni yatabilmektedir. Söz konusu kopya günlük hayatta herkes tarafından bilinen bir yapı olması da bu durumun bir başka sebebi olabilir.

hilebe tündü selam: “ona selam gönderdi” ME 1273.

selām kibe tündü: “ona selam verdi” ME 2550.

Misvak

Arapçadan Moğolcaya kopyalanan *miswāk* yapısında fonetik olarak $v > w$ değişiminin olduğunu söyleyebiliriz. Morfolojik olarak ise kopyanın orijinal halinin yanında *miswāk(i)n* biçimi de kullanılmıştır. Anlamsal açıdan ise söz konusu kopya, kopyalandığı dilde kullanıldığı anlam alanı içerisinde değerlendirilmektedir.

miswāk kibe amani: “ağzını misvakladı” ME 1736.

miswāk kibe şidüni: “dişlerini misvakladı” ME 1736.

taği miswāk(i)n hēkin: “daha misvak başı” ME 2834.

uşālğaba miswāk(i)n ücūri: “misvak başını örseledi” ME 3194.

Arap

Kopyalanan bu yapı bir kavmi işaretlemek için kullanılan genel yapıdaki kopya kategorisine girmektedir. Kopya *arabi*, ‘*arab*, ‘*arab(i)n* biçimlerinde tanıklanmıştır. Farklı dizilimlerle kullanılan sözcüğün bağımlı olduğu herhangi bir yapı yoktur.

êçigeni arabi morin: “babası arap atı” ME 938.

kērün‘arab: “çöl arabı” ME 1531.

**tere sayn mēdem ‘arab(i)n keleni*: “o arap dilini iyi bilir” ME 2947.

Hatip

Moğolcaya kopyalanan *ḥat(i)b* yapısı genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir. Sözcük biçimsel olarak *ḥat(i)btu* kullanımında ayrıca biçimbirimler olarak uyarlamaya ve çeşitlendirmeye gidilmiştir. Ayrıca *ḥat(i)b bolba* kullanımında diğer kullanımlardan farklı olarak *bolba* yapısıyla beraber kullanılması bazı kullanım alanlarında bağımlı olduğu yani yardımcı bir unsura ihtiyaç duyduğu çıkarımı yapılabilir.

ḥat(i)b bolba: “hatip oldu” ME 3340.

ḥat(i)btu: “hatiplik” ME 3341.

ḥutba unḡsiba ḥat(i)b irgendü: “hatip cemaate hutbe okudu” ME 3359.

Hacamat

Hacamat yapısı kopyalanırken *hicamat* şeklinde biçimsel farklılaşmaya uğrayarak kopyalanmıştır. “kupa, kap” anlam alanlarını karşıladığını aşağıdaki tanıklardan anlayabilmekteyiz. Hacamat sözcüğü günümüz Türkçesinde *yap-* eylemiyle kullanılması dolayısıyla bir eylemi işaretleyen kategoride değerlendirilirken bu durum Moğolcada yalnızca eylemin gerçekleşmesinde kullanılan nesnenin adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

ḥicamat kibe tūni: “onun sırtına kupa koydu” ME 1372.

ḥicamat kikü ḡacar: “insanın sırtında kupanın konulduğu yer” ME 1372.

ḥicamat kikü saba: “kan koyacak kap” ME 1372.

Tef

Kopyalanan Arapçada *daf* ve *daff* biçiminde olan çalgı aleti anlam ve biçimsel özelliklerini koruyarak Moğolcaya kopyalanmıştır. Söz konusu müzik aletinin ismi olması dolayısıyla kopyalama modelinde ve işleyişinde müdahale edilmeden direkt kopyalama gerçekleşmiştir. Bu yapı genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir. Sözcük Türkçeye kopyalanırken d > t fonetik değişimiyle kopyalanmıştır.

defün bul: “tefin pulu” ME 803.

ködelgebe konkravyi dağı defi: “zili ve defi salladı” ME 1553.

Hürmet

Genel kopya olan *hürmet* yapısı Moğolcaya kopyalanırken fonetik ve anlamsal bakımdan hiçbir değişikliğe uğramadan kopyalanmış fakat biçimsel açıdan farklı olarak +lü eki ile kullanıldığını söyleyebiliriz. Bunun haricinde *bol-* yapısı gibi yardımcı bir unsurla birlikte kullanılması önemlidir. Bağımlı bir kullanım söz konusudur.

hürmet ügey bolba: “saygısız oldu” ME 1379.

hürmetlü bolba: “saygılı oldu” ME 1380.

Lanet

Arapçadaki anlamını ve biçimini koruyarak kopyalanan bir diğer unsur ise *la‘net* yapısıdır. Bu yapı genel kopya kategorisinde değerlendirilir. Bağımlı olarak kullanılan *la‘net kıldubalar* yapısındaki ikinci unsurda hem Moğolca hem de Türkçe eklerin bir arada olması önemlidir. Yardımcı unsurda bu şekilde uyarılama/değişikliklerin tanıklanması Türkçe ve Moğolca arasındaki temasının önemli göstergelerindendir.

la‘net kibe bügüdedü: “Moğ. hepsine lânet etti, Türk. lânetleştirdi” ME 1662

nim niken la‘net kıldubalar: “birbirine lânet ettiler” ME 1899.

Cübbe

(جَبَّة) *cübbe* yapısı Arapça *cbb* kökünden türetilmiş bir yapıdır. Arapçada “elbise üstüne giyilen, bedeni uzun ve bol düğmesiz giyecek” anlam alanının

işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlendiğini söyleyebiliriz. Bu yapı genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir. Kopya Arapça hali korunarak kopyalanmış durumdadır herhangi bir değişiklik yapılmadan alınmaması kullanım azlığının da bir göstergesidir. Ayrıca Arapça içerisinde bir nesnenin adı konumunda olan cübbe yapısı Arap kültüründe önemli bir yere sahip olması bu durumun destekleyicilerindendir.

cübbe ömüsbe: “cübbe giydi” ME 629.

hünegen cübbe: “tilki kaftan” ME 1344.

Sadaka

sadaka yapısı Arapçadan Moğolcaya kopyalanan fonetik ve semantik hiçbir değişim ve uyarlama olmadan kopyalanan genel kopyalardan birisidir. Sözcük Arapçadaki anlam alanı dahilide Moğolcada kullanım göstermiştir. Morfolojik bakımdan da bağımlı olduğu hiçbir ögenin olmaması belirtilmelidir. Münferit kullanım sağlanabilen bir unsurdur.

oğtaluxsan sadaka: “verilen sadaka” ME 2012.

sadaka ökbe tündü: “ona sadaka verdi” ME 2501.

Misafir

Kopyalanan bu yapı “sefer eden” anlam alanını işaretlemektedir. Arapçadan kopyalanan *musāfir* biçimi Arapça anlam alanıyla da benzer konumdadır. Bu bağlamda fonetik ve semantik değişim olmadan kopyalanmıştır. Moğolca kullanımda bu yapı bazı biçimbirimler alarak (+lar) çeşitli biçimlerde kullanılmıştır. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

musāfirlar: “yolcular” ME 1781.

***üdür yabuba musāfir:** “yolcu gündüzden gitti” ME 3239.

Marifet

ma‘rifet biçiminde Moğolcaya kopyalanan yapı köken itibariyle “bilmek, öğrenmek” köküne dayanan Arapça ‘arafa yapısından türemiştir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilen bu yapı Moğolcayla paralel kullanım alanına hizmet etmektedir.

ma‘rifet kibe nereyi: “adı tanıttı” ME 1694.

Garip

Çoğunlukla *garib bol-* biçiminde kullanılan yapının *garibudun* biçiminde farklı bir kullanım söz konusudur. Bu kullanım biçimi ve anlamlandırma yolu kopyanın ileri halidir. Söz konusu kullanımda anlam olarak “düşkünler” yapısını işaretleyen *garip* sözcüğü katmanlaşmış unsuru karşılayan niteliktedir. Genel kopya kategorisindedir.

garib bolba: “garip oldu” ME 1181.

garib bolba ügeni: “sözü garip kaldı” ME 1181.

garib kelebe üge dotara: “konuşurken sözü garip söyledi” ME 1181.

garib sanaba tūni: “onu garip zannetti” ME 1181.

garibudun ger: “düşkünler evi” ME 1183.

Mahrem

(محرم) *mahrem* yapısı Arapça *ḥarām* kökünden türetilen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. İşaretlediği anlam alanı ise “gizli” olma durumudur. Moğolcaya kopyalanan bu yapı aynı anlam alanlarını işaretleyen bir kopya olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel kopya kategorisinde olan *mahrem* yapısı Arapçadan aynı şekilde kopyalanmış fonetik ya da anlamsal hiçbir değişime uğramamıştır.

gar^aba mahrem ḥaremāsa: “mahrem haremnden çıktı” ME 1176.

iḥramāsa garba mahrem: “mahrem ihramdan çıktı” ME 1399.

Taharet

(طهارة) *tahāret* yapısı Arapçada “temiz olma, temizlik” anlam alanlarını işaretleyen bir unsurdur. Bu yapı Moğolcaya kopyalanırken anlamsal değişime uğramıştır. Temizlikten çok temiz olmak için yapılan bir eylemi karşılayan bu yapı

Moğolcada “abdest” yapısının işaretleyici olarak kullanılmıştır. Söz konu kopya genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

sürçibe tahārat kiküdü kurūni cūra: “abdest alırken parmaklarının arasını hilalledi” ME 2691.

tahārat kibe namāz tulada: “namaz için abdest aldı” ME 2835.

tahārat kilgebe ebeçini: “hastaya abdest aldırıldı” ME 2835.

Şerh

(شرح) **şerh** yapısı Arapçada “açma, açıklama, yorumlama” anlam alanlarının işaretleyicisi niteliğindedir. Moğolcaya kopyalanan bu yapının işaretlediği anlam alanlarının kopyalama esnasında değişmediğini Moğolcaya da Arapçadaki anlamları dahilinde alındığını söyleyebiliriz. Bu yapı genel kopya kategorisinde yer almaktadır.

şerh kibe defteri: “kitabı açıkladı” ME 2721.

Hazır

Arapça (حضر) **hızr** kökünden (حاضر) **hāzır** biçimindeki çekiminin karşılığı olan bu yapı yapısı Moğolcaya kopyalanırken fonetik ve anlamsal bakımdan değişime uğramadığı gibi morfolojik olarak da hiçbir uyarlamaya gidilmediği görülmektedir. Sözcüğün Arapça sözlükteki anlamı “gelmiş, hazır olmak, huzuruna varmak, katılmak, devam etmek, varmak, ulaşmak, gitmek” gibi birçok anlam alanını temsil etmektedir (Mutçalı, 1995: 175). Ayrıca huzur sözcüğü de yine bu Arapça kökten türetildiğini de belirtebiliriz. ME sözlüğünde tanıklanan kullanım alanlarına bakıldığında Türkçedeki kullanım alanıyla aynı olduğu göze çarpmaktadır. Bu da Türkçeden daha doğrusu Türkçe aracılığıyla kopyalanmış olma ihtimalini çoğaltan bir varsayımdır. Öte yandan Arapçadan Moğolcaya kopyalanan bu yapı genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

***ēne hāzır:** “bu hazır” ME 982.

hāzır bolba gacara: “yerde hazır oldu” ME 1370.

Bu kullanımlar haricinde aynı sözlük içerisinde *hazır ol-* eylemini karşılan Moğolca şu yapının varlığı aslında Arapçadan kopyalanan unsurun ihtiyaçtan dolayı

kopyalanan ya da Moğolca söz varlığında hiç bulunmayan bir yapı olmadığını çünkü Moğolcada bu durumu ifade eden bir işaretleyicinin zaten var olduğu şu örneklerle açıklanabilir**bélën bolba duşmantu*: “düşmana hazır oldular” ME 286 ve *cöbüşüybe safartu*: “sefere hazırlandı” ME 594 şeklindeki kullanımlar bunu doğrulamaktadır.

Naip

Sözcük Arapça *nevb* kökünden gelen “temsil etmek, temsilcisi olmak, vekili olmak; belli aralıklarla, fasılalı olarak ziyaret etmek” anlamlarını karşılayan yapının *nā'ib* (نائب) biçiminde çekimli halidir. Bu sözcük Arapça sözlükte “temsilci, vekil; delege; yardımcı, muavin, ikinci; yetkili temsilci, ask.: kadı/hakim vekili” anlamlarını karşılamaktadır (Mutçalı, 1995: 924-925). Moğolcaya kopyalanan yapının kavram alanı da yine Arapçadaki anlamlarla örtüşmektedir. Mesela statü olarak yüksek bir mevkiinin işaretleyicisi olan *noyandu* yapısıyla birlikte kullanımı kadı ya da siyasi anlamda vekil olma gibi daha askeri alanların temsili olarak tercih edildiğini göstermektedir. Ayrıca sözcük Moğolcaya kopyalanırken (+lik) eki ile birlikte kullanımı dikkat çekmektedir. Biçimsel farklılaştırmayla kopyalanan yapı anlamsal ya da fonetik bir değişime yönelmemiştir.

nāy(i)blık kibe éredür: “erkeğin yerine naiplik etti” ME 1849.

nāy(i)blık kibe noyandu: “beye naiplik etti” ME 1849.

Kelimenin kadı anlamı da var hem kadı yapısını hem de naip yapısı kullanılmış. Bu da bu görevin ya da statünün sonradan öğrenildiği anlamına gelmektedir. Kadı anlamını ya da naip anlamını karşılayan sözcük vardır. Fakat özellikle bu kavram tercihi temastan gerçekleşen bir kopyalama olduğunu göstermektedir.

Hayran

Sözcük Arapça *hyr* kökünden meydana gelen (حیران) *hayrān* yapısı Arapça sözlükte “şaşkın, hayret içinde, sersemlemiş, afallamış; mütereddit, tereddüt içinde, şaşkın, aptalca, çelişkili, tutarsız” anlamlarının karşılığıdır (Mutçalı, 1995: 210). Söz konusu kopya Arapçadaki “şaşkın olma” anlamı dahilinde Moğolcaya kopyalandığını söyleyebiliriz. Ayrıca kopyanın *bol-* yardımcı eylemiyle kullanım göstermesi önemli bir noktadır.

hayran bolba: “şaşkın oldu” ME 1362.

hayran bolba kērtü: “çölde şaşırdı” ME 1362.

İmla

Arapça sözlükte kelime anlamı “dikte etme, yazdırma” olarak geçmektedir (Mutçalı, 1995: 848). *imlā* (إملاء) sözcüğü Moğolcaya kopyalanırken “yazı yazma” anlam alanını karşılar niteliktedir. Bu kullanım da Arapçadan kopyalanırken hiçbir değişime uğramadan kopyalandığını gösteren bir unsurdur. Genel kopya kategorisindedir.

imlā kibe tūndü defteri: “kitabı ona yazdı” ME 1409.

imlā kibe tūni tulada defteri: “onun için kitabı yazdı” ME 1409.

Fahir

Arapçadan Moğolcaya kopyalanan *fahṛ* kökünden *fahir* (فاخر) yapısı Arapça sözlükte “şan/ şeref yarışına girmek, gurur duymak, iftihar etmek; kibirli/gururlu olmak” anlamlarında kullanıldığı belirtilmektedir (Mutçalı, 1995: 648-649). Moğolcaya kopyalanırken de yukarıda sayılan anlamlar dahilinde algılanmış ve kopyalanmıştır. Genel kopya kategorisinde değerlendirilen bu yapı fonetik, semantik ve morfolojik bir değişim/uyarlamaya gidilmeden kopyalanmıştır.

fahir kibe nim nikendü: “birbirlerine karşı övündüler” ME 1062.

fahir kılaliduba tūnlē: “onun ile birbirlerini övdüler” ME 1062.

Hassa

ḥassa (خاصة) sözcüğü Arapçadan Moğolcaya kopyalanırken anlamsal ya da herhangi bir değişime uğramadan kopyalanan genel kopyalardan birisidir. Sözcük Arapçada “bir şeye ya da bir duruma ait olma” durumu olarak kullanılmaktadır. Bir nevi özellik anlamının karşılığıdır denilebilir. Aşağıdaki kullanımlarda da yine bu özellikler ve anlamlar dahilinde tercih edildiğini görebilmekteyiz. “yalnızca onda bulunan bir vasfi temsilen” kullanılmıştır. Moğolcaya kopyalanan genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

ocağayn ḥassa: “çük vasfi” ME 1966.

ḥassa kibe tūni tère yamala: “onu o nesneyle özdeşirdi” ME 3339.

Kumar

Sözcük Arapça **ḵmr** kökünden türetilen (قمار) **ḵimār** yapısıdır. Sözcük Arapçadan Moğolcaya kopyalanırken Türkçe biçimi kopyalanmıştır. i > u değişimi de bu sebepten gerçekleşmiştir denilebilir. Anlamı “para veya bu türde bir ödül karşılığında oynan oyun” anlamındadır. Türkçedeki ve Moğolcadaki anlamı da yine buradakiyle paraleldir. Yapı kopyalanırken fonetik uyarlama söz konusuysen morfolojik ve semantik bir değişimin söz konusu olmadığını söyleyebiliriz. Türkçe üzerinden kopyalanan genel kopyadır.

ḵumār nātba: “kumar oynadı” ME 2439.

ḵumār nātba tūnle: “onunla kumar oynadı” ME 2439.

Sil

sill (سل) sözcüğünün Arapça sözlükteki anlamı “verem hastalığına yakalanmak” şeklindedir (Mutçalı, 1995: 397). Moğolcaya kopyalanan bu yapı kopyalama sırasında anlamsal değerini korurken kelime sonu -l sesini kaybetmiştir. Bu durum yine Türkçede var olan kullanımı akıllara getirmektedir. Bu yapı da yine Türkçe üzerinden Moğolcaya kopyalanan genel kopyalardan birisidir.

sil èbeçin bariba tūni: “onu ince hastalık tuttu” ME 2591.

sil èbeçin bariḵsan: “ince hastalığa tutulmuş” ME 2591.

Ahmak

Arapça **ḥumḵ** “ahmak/ saf olmak; kızmak, sinirlenmek, köpürmek” kökünden meydana gelen **ahmak** (احمق) yapısı için Arapça sözlükteki anlamı “ahmak, aptal olduğunu düşünmek” anlamları verilmektedir (Mutçalı, 1995: 195). Herhangi değişime/uyarlamaya uğramayan kopyalar kategorisindedir. Söz konusu bu yapı bağımlı olarak Moğolca **bol-** eylemiyle kullanımı söz konusudur.

aḥmaḵ bolba urtu kü'ūn: “uzun kişi ahmak oldu” ME 39.

Aman

Arapça *amn* kökünden şekillenen *aman* (أمان) yapısı Arapça sözlükte “emniyet, güvenlik; barış, huzur; sükun” anlamlarını karşılamaktadır (Mutçalı, 1995: 27). Moğolcaya kopyalanırken Türkçede kullanılan ve işaretlenen anlamı çerçevesinde kopyalandığını Arapçadaki anlam alanlarında “yardım” anlayışı ve karşılığı olmaması dolayısıyla anlayabilmekteyiz. Buradaki *aman* yapısının anlam alanı “yardım istemek ya da dilemek” anlam alanını işaretlemesi sonucunda bu çıkarımı yapabiliriz. Çünkü bu yapının Arapçadaki anlam alanı “yardım istemek ya da dilemek” değil “güven ve güvende olmak” ile ilgilidir. Biz yardım anla alanını işaretleyen kullanımı Türkçede tanımlayabilmekteyiz. Bu durum da bize kopyanın Türkçe vasıtasıyla Moğolcaya kopyalandığını göstermektedir. Söz konusu yapı genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

aman èribe tünese: “ondan aman diledi” ME 75.

Âşık

Arapçadan kopyalanan bu yapı Arapça *‘işk* “çok sevmek, âşık olmak” anlamındaki kökten türeyerek şekillenmiştir. *âşık* (عاشق) sözcüğü Arapça sözlüklerde “bir insana ya da bir şeye fazlaca sevgi hissetme” hali olarak açıklanmaktadır. Moğolcaya kopyalanmış hal de bu anlam alanlarını işaretlemektedir. Bu bakımdan semantik, morfolojik ve fonetik hiçbir değişime/uyarlamaya gerek görülmeyen ve genel kopya kategorisinde yer alan bir yapıdır.

**õri’ën âşık üce’ülbe ère*: “erkek âşık olduğunu açığa vurdu” ME 2134.

Fi’l

(فعل) *fi’l* yapısı Arapçadan Moğolcaya kopyalanan bir diğer yapıdır. Bu sözcük Arapça sözlüklerde “kasıtlı ya da kasıtlı olmayan herhangi bir iş ya da eylem” anlam alanı etrafında şekillendiğini belirtebiliriz. Türkçeye de kopyalanan bu yapı Türkçede işlek bir şekilde kullanılmaktadır. Türkçedeki kullanım alanından farklı konumda kullanılan Moğolca kopya burada yalnızca “iş” anlamının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

mezcûm bolba fi’l: “iş karara bağlandı” ME 1699.

Tedbir

Arapça **dubur** “arkasını, sırtını dönmek; geçip gitmek, çabucak geçmek” anlamındaki kökten türetilen **tedbir** (تدبير) yapısı Arapça sözlüklerde “hazırlanmak, planlanmak, düzenlenmek; tefekkür etmek, düşünüp taşınmak, zihninde tartmak; dikkatli davranmak, ihtimam göstermek” anlamlarını karşılamaktadır (Mutçalı, 1995: 257). Arapça **tedbir** sözcüğü Moğolcaya kopyalanırken anlamsal ve fonetik herhangi bir değişikliğe uğramamış, farklı biçimbirimle (+tü) kullanılmıştır. Ayrıca Moğolcaya kopyalanan bu yapı bol- eylemiyle beraber kullanılmış tıpkı Türkçede olduğu gibi bağımlı olduğu yardımcı bir unsur vardır. Mesela Türkçedeki “tedbirli ol-” ya da “tedbir al-” kullanımı bu durumu desteklemektedir. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Türkçe vasıtasıyla kopyalanmıştır çıkarımı yapılabilir.

***batu tedbirtü bolba:** “sıkı tedbirli oldu” ME 246.

Bereket

(برکت) **bereket** sözcüğü Arapça sözlüklerde “bereket, rahmet; takdis” anlamlarında tanıklanmaktadır (Mutçalı 1995: 51). Bereket yapısı Arapçadan Moğolcaya kopyalanırken fonetik ve anlamsal hiçbir değişime uğramadan genel kopya kategorisinde kopyalanmıştır. Genel kopya kategorisindedir.

bereket èribe tünese: “ondan bereket diledi” ME 297.

bereket ökbe tëngri çimadu: “Allah sana bereket versin!” ME 297.

bereket ügey kibe tëngri asiğçi: “Moğ. Allah kazançlıyı kazançsız yaptı” ME 297.

Beyit

Arapçadan Moğolcaya kopyalanan **beyit** (بيت) yapısı yalnızca bir defa tanıklanmıştır. Bu da anlam alanı hakkında çıkarım yapılmasını zorlaştıran bir durumdur. Arapça sözlük anlamında beyit kelimesinin karşısında “ev, şiiirde kıta” şeklide iki farklı anlam olsa da genel manada ev ve evle ilgili anlamların işaretleyicisi konumundadır (Mutçalı, 1995:78). Burada hangi anlamda kullanıldığı hakkında kesin bilgi vermek pek mümkün değildir. Türkçe kısmında da burada olduğu şekliyle verilmesi bu durumu biraz daha belirsiz kılmaktadır. Öte yandan buradaki beyit yapısı fonetik, morfolojik hiçbir değişime uğramadan orijinal haliyle kopyalanmamıştır Arapça *beyt* > *beyit* olarak Moğolcaya kopyalanmıştır. Kopyanın değişim biçimine

bakıldığında Türkçe aracılığıyla kopyalanmış olması muhtemeldir. Söz konusu kopya genel kopya kategorisi içerisinde değerlendirilmektedir.

***carim beyit:** “yarım beyit” ME 497.

Sabi

sabi (صبي) yapısının Arapça sözlüklerdeki karşılığı “çocuklaşma, çocuk gibi davranmak” anlamlarını karşılamaktadır (Mutçalı 1995: 469). Sözcüğün Türkçedeki genel karşılığı ise “çocuk”tur. Söz konusu yapı Arapçadan Moğolcaya kopyalanırken s > ş değişimiyle kopyalanmıştır.

***ène t. şabi b(i):** “bu onun öğrencisidir” ME 982.

Sefer

sefer (سفر) yapısı Arapça sözlüklerde “ayrılma, yola çıkma; yolculuk, sefer, tur, seyahat” anlamlarındadır (Mutçalı, 1995: 392). Arapçadaki anlam korunurken fonetiğini korunmamaktadır. Moğolcaya kopyalana bu yapı farklı biçimbirimlerle (+tu gibi) kullanım sağladığını tanıkladığımız aşağıdaki örnekten anlaşılmaktadır. Söz konusu **sefer** yapısının Moğolcada **nūbe ğacarāsa zalim:** “katı yürekli göç etti” ME 1961 biçiminde farklı işaretleyiciyle de karşılandığını aynı eserde tanıklayabilmekteyiz.

cöbüşübe safartu: “sefere hazırlandı” ME 594.

Harun

(حرون) harūn sözcüğü Arapçadan Moğolcaya kopyalanan genel kopya kategorisinde değerlendirilen bir yapıdır. Sözcük kopyalanırken fonetik, morfolojik ve semantik hiçbir değişime uğramadan Moğolcaya kopyalanmıştır. Kullanımı açısından **bol-** yapısıyla birlikte kullanımı dikkat çekicidir. Bu kullanımla yardımcı bir unsura ihtiyaç duyduğu çıkarılabilir bir sonuçtur. Arapça sözlüklerde de “inatçılık” anlam alanının işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır.

harun bolba adu’ūsun: “at inatçı oldu” ME 1235.

Hicret

(هجرة) **hicret** yapısı Arapçadan Moğolcaya kopyalanan ve genel kopyalar kategorisinde değerlendirilen bir yapıdır. Arapça sözlüklerde de “göç etme, yolculuk” kavram alanlarını karşılayan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı Moğolcaya kopyalanırken fonetik, morfolojik ve semantik hiçbir uyarlama yapılmadan kopyalanmış olan yapılardandır. Sıklık açısından da sınırlı kullanımının olduğu yalnızca bir defa geçmesinden anlayabilmekteyiz.

hicret kibeler: “birlikte göç ettiler” ME 1262.

Selem

(سلم) **selem** yapısı Arapçadan Moğolcaya kopyalanan yapı Arapça sözlüklerde “malın peşin para ile satın alınması” olarak tanımlanmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı fonetik değişime uğrayarak kopyalanmıştır. Son hecedeki e > ā değişimi dikkat çekmektedir. bu uyarlamam ve değişim haricinde semantik hiçbir değişim olmaması ve aynı anlam alanını karşılamıştır.

selām kudaldu kibe buğdaydu: “buğdaya peşin para ödedi” ME 2551.

Himaye

Arapçadan Moğolcaya kopyalanan (حمایه) **himaye** sözcüğü Arapça **hamā** (حَمَا) “korudu” anlamındaki kökten türemiştir. Arapça sözlüklerde **himaye** “koruma” anlam alanlarını karşılayan işaretleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı Moğolcaya kopyalanırken semantik anlamda bir değişime uğramamışken farklı biçimbirimler olarak kullanım sağlandığını aşağıdaki tanıkta görebilmekteyiz. Moğolcada **himayet+la+ba** şeklinde biçimbirimlerle farklı kullanım sağlanmıştır burada hem Moğolca hem de Türkçe ekler olarak genişletilmiştir. Buradan da kopyalamanın Türkçe üzerinden Moğolcaya geçtiği sonucu çıkarılabilir.

himayetlaba tūni noyan dèrgede: “nu bey yanında korudu” ME 1373.

Minnet

(منت) **minnet** yapısı Arapça Arapçadaki anlam alanı dahilinde Moğolcaya kopyalama sırasında değişim ya da uyarlamaya gidilmemiştir. Bu özellik morfolojik uyarlama ve fonetik uyarlama için de geçerlidir. Aşağıdaki kullanımda bunu görebilmekteyiz.

minnet talbiba iredü: “erkeğe iyilik ettim” ME 1728.

Meded

(مدد) **meded** yapısı Arapça sözlüklerde “yardım” anlam alanlarını karşılayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Arapçadan Moğolcaya kopyalanmış biçimi ve anlam alanı aynı şekilde değişime uğramadan kopyalanmıştır.

meded: “yardım” ME 1701.

meded kibe çeriktü: “orduya yardım verdi” ME 1701.

meded ökbe tündü mallār: “ona mal ile yardım verdi” ME 1701.

Meczum

(مجزوم) **mezcūm** yapısı Arapçada “kesin karara bağlama” anlam alanını karşılamaktadır. Söz konusu kopya *bol-* yapısıyla birlikte kullanılması önemli bir detaydır. Bu kullanımdan anlaşılacağı üzere yardımcı unsura gerek duyan bir kullanım sağlamaktadır. Söz konusu kopyada morfolojik, fonetik veya semantik hiçbir değişime uğramadan Moğolcaya geçen genel kopyadır.

mezcūm bolba fi'l: “iş karara bağlandı” ME 1699.

Mahmur

(مخمور) **maḥmur** yapısı Moğolcaya kopyalanırken anlam ve biçimsel değişime uğramayan bu yapı Arapça *ḥamr* kökünden türemiştir. Arapçada “sersemlemek, kendinden geçme” anlam alanlarını karşılayan kopya Moğolcaya kopyalanırken biçimsel ve anlamsal bir değişime uğramadan kopyalanmıştır. Söz konusu bu yapı *bol-* yardımcı unsuru ile kullanılması dikkat çekmektedir. yardımcı bir unsura gerek duyduğunu aşağıdaki kullanımdan da anlaşılmaktadır.

maḥmur bolba: “mahmur oldu” ME 1692.

Muhabbet

(محبّت) **muhabbet** Arapça *ḥubb* kökünden türetilen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözcüğün Arapça sözlüklerdeki anlam alanı “sevgi” kavramının işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı söz konuş anlam alanından uzaklaşarak “uyumlanma” durumunun işaretleyicisi konumuna gelmiş ve

bu alanda kullanım sağlanmıştır. Yapının kopyalanırken anlamsal farklılaşma yaşaması söz konusudur. Kod kopyalama işleminde bu gibi durumlar olağandır. B dilinden kopyalanan yapı A dilinde gerekli duyduğu ve kopyalanan dilin algıladığı biçimde alıntılanmaya gitmesi kopyalama işleminin bir parçası mahiyetindedir. Burada da söz konusu durumun izlerini görmek mümkündür. Genel kopya kategorisinde olan bu yapıda morfolojik ve fonetik herhangi bir uyarlama ve değişime gidilmemiştir.

muḥabbet kibe tūnlē kudaldu totara: “onunla satışta uyuştu” ME 1774.

Mekr

(مكر) ***mekr*** yapısı biçimsel ve anlamsal değişime uğramadan kopyalanmış yapılardan birisi olan ***mekr*** yapısı Arapçadaki anlamını koruyarak Moğolcaya kopyalanmıştır. Genel kopya kategorisindedir.

mekr kibe: “hile yaptı” ME 1708.

mekr kibe tūnlē: “onunla hileleştiler” ME 1708.

Mükateb

(مکاتب) ***mukāteb*** yapısı Arapçadaki anlamında “kölenin azad olması için ödenen bedel” olarak karşımıza çıkmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı yine aynı anlam alanını işaretleyen bir kullanım dahilinde kopyalanmıştır. Arapça kullanımı ve Moğolca kullanımındaki fonetik fark yalnızca u > ü değişimi olduğunu belirtebiliriz. Yardımcı herhangi bir unsura ihtiyaç duymayan bu yapının Moğolcada münferit kullanımı söz konusudur. Genel kopya kategorisindedir.

mükāteb kibe bōli: “köleyi serbest bıraktı” ME 1794.

mükāteb kixsen: “serbest bırakan” ME 1794.

İ'rab

(عرب) ***i'rāb*** yapısı yine Arapçadan Moğolcaya kopyalanan bir sözcük olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı Arapça '***arab*** karşılığı olan bir yapıdır. Kavim adını karşılayan bu sözcük Moğolcaya kopyalanırken ***i'rāb*** biçiminde kopyalanmıştır. Genel kopya kategorisi içerisinde değerlendirilmektedir.

i'rāb dēletbe deftertü: “kitaptaki Arapça kelime sonlarına dil bilgisi bakımından ünlü işaretleri koydu” ME 1446.

İcazet

(اجازت) *icâzet* yapısı Arapça “izin, müsaade” anlam alanlarını işaretleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Moğolcada da aynı anlam alanını karşılamaktadır. Bu yapı Arapça *cevāz* kökünden türetilmiştir. Moğolcaya kopyalanırken e > a değişimi olmuştur. Sözcük genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

icazat ʿeribe: “izin istedi” ME 1381.

Zamanâne

(زمانه) *zamāne* yapısı *zamān* kökünden türetilen bir sözcüktür. Arapçadaki anlam alanı “devir, zaman” olan bu yapı Moğolcaya kopyalanırken de aynı anlam alanlarını işaretleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

mūliḳ açaraba tūndü zamāne: “zamane ona kötülük getirdi” ME 1790.

Mülk

(ملك) *mülk* yapısı Arapçada “ev, mal, taşınmaz mal” anlam alanları içerisinde değerlendirilmektedir. Moğolcaya kopyalanan bu yapı aynı anlam alanının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlam işaretleyicisi olarak Moğolcaya kopyalanan bir diğer yapı ise *mal* yapısıdır. Sözcük genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

mülk ökbe tūndü: “ona mülk verdi” ME 1796.

Sebep

(سبب) *sebeb* yapısı Arapçada “ip; yol, çâre” anlam alanlarını işaretlemektedir. Moğolcaya kopyalanan bu yapı hem anlamsal hem de biçimsel özelliklerini koruyarak kopyalanmıştır. Yanında herhangi bir yardımcı unsura ihtiyaç duymadığını da belirtebiliriz. Sözcük genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

sebeb kibe üyleyi: “iş sebebi etti” ME 2545.

Ra'd

ra'a yapısı Arapçada “gök gürlemesi” anlamını karşılayan bir yapıdır. Moğolcaya kopyalanırken anlamsal farklılaşma yaşanmıştır. İşaretlediği anlam alanını çağrıştıran ve benzetilen özelliğinden yola çıkarak “gök gürlemesi” ile “silah sesi” unsurlarını kopyalama esnasında konuşurlar bağdaştırmış ve bu biçimde algılanarak kopyalanmıştır. Kod kopyalama teorisinde anlattığımız gibi B dilinden kopyalanan bazı unsurlar A dilinde anlamsal ya da biçimsel manada farklılaşarak alınması muhtemel bir durumdur. Burada da kopyanın A dilinde algıladığı ve tercih ettiği biçimi görmekteyiz.

ra'd karbuḳçi: “ateşli silah” ME 2485.

Kani'

(قانع) *kani'* biçimi Arapçada kullanılan biçimdir. Bu yapı Moğolcaya kopyalanırken *kani'ā* biçiminde farklılaşmıştır. Anlam alanı “razı olmak, kanaat etmek” olan bu yapı Moğolcada farklı bir biçim olarak algılanmış ve kopyalanmıştır.

kani'ā ḳoḱaruḳsan: “baki kaldı” ME 2249.

Zalim

(ظالم) *zalim* yapısı Arapça *zulm* kökünden türetilmiştir. Arapçada “zulüm ve haksızlık eden” anlam alanlarını işaretlemektedir. Moğolcaya kopyalanan bu yapı daha karmaşık ve katmanlı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Moğolcada “katı yürekli olma” durumunu ifade etmek için kullanılmıştır bu da kopyanın semantik anlamda farklılaştığını bizlere göstermektedir.

nūbe ḡacarāsa zalim: “katı yürekli göç etti” ME 1961.

Şek

(شك) *şekk* yapısı Arapçada “şüphe, kuşku” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı “kuşku” anlam alanını işaretleyerek anlam alanlarının farklılaşmadığını yalnızca biçimsel farklılaşmanın yaşandığını gözler önüne sermektedir. Son hecedeki k sesinin düşmesi Türkçe aracılığıyla kopyalandığının bir göstergesi olabilecek mahiyettedir. Sözcük genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

şek bariba üyledü: “işe kuşku duydu” ME 2719.

Ahd

(عهد) **‘ahd** yapısı Arapça “yemin, ant” anlam alanlarının işaretleyicisidir. Moğolcaya kopyalanan bu yapının kullanım alanına bakıldığında oldukça katmanlı bir yapının işaretleyicisi olarak kullanmıştır. Buradaki kullanım Türkçedeki kullanımı da akıllara getirmesi dolayısıyla Türkçe aracılığıyla kopyalandığını söyleyebiliriz. “ahde vefa etme” gibi kalıplaşmış bir anlatımın işaretleyicisi içerisinde yer alması sözcük için oldukça önemlidir. Kopya aynı zamanda farklı biçimbirimle çeşitlendirilmiştir.

ügede’ēn kürbe ‘ahd/dju: “ahde vefa etti” ME 3245.

Sabır

(صبر) **sabr** yapısı için Arapça **şbr** kökünden türetilmiştir. **sabr** yapısı Arapçada “katlanma, tahammül” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Moğolcaya kopyalamış anlam da yine buradaki kullanımla paralellik göstermektedir. Söz konusu kopyalama işleminde yalnızca biçimsel farklılaşmaya gidilmiştir. Akuzatif eki almış olan **sabiri** biçimi dolayısıyla Moğolcaya Türkçe üzerinden kopyalandığını söyleyebilmekteyiz.

***da’ūsba sabiri:** “sabrı tükendi” ME 788.

Gaflet

(غفلت) **gaflet** yapısı Arapça **gfl** kökünden türetilen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Arapça “boş bulunma, olanları fark edememe” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı anlam olarak yine aynı alanları işaretleyen ve farklı biçimbirimle kullanım sağlanan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

gaflettu adalitkaba: “gaflete nispet etti” ME 1152.

Raht

raht yapısı Arapçada “peşin fiyat” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı “fiyat” anlam alanını işaretleyerek

anlam alanlarının farklılaşmadığını yalnızca biçimsel olarak ise farklı biçimbirimlerle kullanımı söz konusudur. Sözcük genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

hüle'ülebe rahtni üneyini nim nikenēse: “birbirlerine eşyanın fiyatını arttırdılar” ME 1331.

İhtimam

(اهتمام) ***ihtimam*** yapısı Arapça ***hemm*** kökünden türetilen ve “özen göstermeme, dikkat etmeme” anlam alanlarının işaretleyicisi konumunda olarak karşımıza çıkmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapının Moğolcada da yine aynı anlamlar etrafında şekillendiğini belirtebiliriz. Sözcük biçimsel ve anlamsal olarak değişime ya da uyarlamaya maruz kalmadan kopyalanmıştır. Genel kopya kategorisinde değerlendirilebilecek bir başka kopyadır.

ihtimam kibe tūni  rild : “onun isteğinin üstünde durdu” ME 1397.

Layık

(لا يـق – لا ئق) ***l y k*** yapısı Arapçada ***l ' k*** > ***l y k*** biçiminde bir gelişim ve değişim göstermiştir. Sözcük Arapçada “uygun, yaraşır” anlam alanlarını işaretlemektedir. Moğolcaya kopyalanmış olan bu yapı anlamsal paralellik göstermesinin yanında ***l y k*** > ***layık*** şeklinde biçimsel farklılık göstermektedir. Söz konusu bu yapı Moğolcaya kopyalanırken biçimbirimlerle çeşitlendirilmemiştir fakat ***bol-*** yardımcı unsuruyla kurulum ihtiyacı doğmuştur.

layık bolba t nd : “ona l y k oldu” ME 1663.

Havadarlık

Arapça (هوا) ***hev *** Farsça (دار) ***d r*** yapılarından meydana gelen bu birleşik yapı Moğolcaya da bu şekilde kopyalanmıştır. Söz konusu iki farklı dil etkileşiminin ardından sondaki (+***l k***) ekiyle üçüncü bir dilin izlerini de bünyesinde barındırmış bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde kullanım sağlanmış sayılı yapı vardır ***hawadarlık*** yapısı da bu yapılardan birisidir. Arapça (هوا) ***hev *** yapısı “hava, atmosfer” anlam alanının karşılığı olarak kullanılırken ayrıca bu yapının “heves, arzu” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak kullanıldığı da unutulmamalıdır. ME’de tanıklanan yapı bu anlam alanı dahilinde değerlendirilmesi gerektiğini yansıtmaktadır. Farsçadaki

(دَار) *dār* yapısı birleşik adlarla kullanılan “tutan, sahip olan” anlamı katan bir biçim olarak karşımıza çıkmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu birleşik yapı aynı anlam alanlarının işaretleyici olarak karşımıza çıkarken biçimsel olarak *hevādār > hawadarlık* şeklinde bir değişimin olduğunu belirtebiliriz. Söz konusu kopya karışık kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

hawadarlık kibe: “sevdalandı” ME 1242.

ME sözlüğünün Moğolca kısmında günlük hayat ile ilgili 49 Farsça yapı kopyalanmıştır bu sözcükler şu şekildedir: *Pazar, arzu, saray, pişman, hor, murdar, şehir, naz, civanmert, çekiç, palan, cihan, gevher, küstah, tanur, hak, aşikar, azar, berhudar, kemha* (çince fakat fars. şekliyle kopyalanmış), *maya, perişan, tava, reva, seza, harman, hoşnut, bizar, kilim, çevgen, perde, genc, laf, cihan, sifal, çark, mil, terzi, destur, şuh, feryat, havadarlık, nakes, râz, şenbe (şanbih), tahta, sandalye, uçar, şum.*

Yukarıda sayılan Farsça kopyaların istatistiği şu şekildedir:

Günlük Hayat İle İlgili (Farsça) Kopyaların İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	şehir	8
2	saray	7
3	pazar	5
4	arzu, narh	4
5	naz, bizar, laf, şenbe	3

6	pişman, murdar, civanmert, palan, cihan, gevher, küstah, tanur, aşkar, reva, sifal, feryat.	2
7	çekic, azar, berhudar, kemha, perişan, tava, seza, harman, hoşnut, kilim, çevgen, perde, genç, çark, mil, terzi, destur, şuh, nâkes, râz, tahta, sandalye, uçar, şum.	1

Şehir

(شهر) *şehr* yapısı Farsçada “tolu olarak yaşanılan yerleşim yeri” anlam alanın işaretleyicisi konumundadır. Bu kullanım Moğolcaya kopyalanan *şehar* yapısı için de geçerlidir. Kopyalama esnasında anlamsal bir değişim olmamasının yanında Moğolcadaki kullanımda farklı biçimbirimlerle birlikte kullanılan bir unsur karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kavramın konuşurlar tarafından tanınırlığını gösteren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kullanım sıklığı oranına bakıldığında da bu durum desteklenmektedir.

duşman bariba şehri: “şehri düşman tuttu” ME 876.

oran bariba şehri: “şehri yer edindi” ME 2019.

örēn bolba şehertü: “şehri kuşattı” ME 2133.

şehar: “şehir” ME 2717.

şeharūn dunda: “şehir merkezi” ME 2718.

şeharūn güri: “şehir taşı” ME 2718.

**yabuba şeherde*: “şehre girdiler” ME 3362.

**yabuba şehertü*: “şehirlere girdi” ME 3362.

Saray

Farsçadan Moğolcaya kopyalanan *saray* sözcüğü tezin kavramsal ve kuramsal çerçeve kısmında anlatıldığı gibi dilsel ve toplumsal temasların sonucunda kopyalanan

bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Moğolcada *saray* anlam alanını karşılayan bir yapının zaten var olması bu durumu doğrular niteliktedir. Anlattığımız ve işaret ettiğimiz gibi dilsel kopyalar yalnızca gereksinim ya da ihtiyaçtan kaynaklanmayıp etkileşim/etkilenme, toplumlar arasında kurulan kültürel bağlar neticesinde *saray* gibi zaten söz varlığında var olan bir unsurun işaretleyicisi olarak farklı bir dilden tekrardan farklı bir işaretleyicinin kopyalanması da bu açıklamayı desteklemektedir. Ayrıca *saray* yapısı yerine Moğolcada **casaba bal(a)ğasun gëri*: “sarayı inşa etti”; waqf kibe tündü *bal^ağasun gëri*: “sarayı ona bağışladı” gibi kullanım da söz konusudur.

bay(i)rilaba bal(A)ğasun ğertü: “sarayda yerleşti” ME 204.

bay(i)rilaba saraydu: “sarayda ikamet etti” ME 204.

bosğaba sarayyi: “sarayı yükseltti” ME 359.

***ëbdebe sarayyi** “sarayı bozdu” ME 905.

hëkilebe sarayyi: “saray yaptı” ME 1247.

kölesün bariba sarayi: “sarayı kiraya tuttu” ME 1583.

kölesündü ökbe tündü saray: “ona kiraya bina verdi” ME 1584.

Pazar

(بازار) **bāzār** yapısı Farsçada “çarşı, alışveriş yeri” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı aynı anlam alanları içerisinde kullanıldığı aşağıdaki tanıklardan da anlaşılmaktadır. Sözcük kopyalama esnasında anlamsal değişimin olmamasının yanında biçimsel farklılaşma ve uyarlamaya maruz kaldığını belirtebiliriz. Buradaki kullanım Türkçe “pazar” kullanımını yansıtması dolayısıyla Türkçe aracılığıyla kopyalandığı çıkarımı yapılabilir. Ayrıca kopya farklı biçimbirimlerle kullanılarak işlerliği hakkında bilgi sunmaktadır. Sıklık oranı da yine diğer kopyalara nazaran yüksek olduğu da dikkat çekmektedir.

adūsuni bazār: “hayvan pazarı” ME 37.

bazār olba ét: “mal pazar buldu” ME 270.

bazārun noyan: “pazarcı başı” ME 271.

ḥacidun bazār: “hacıların pazarı” ME 1359.

ora’ülba b adu’ūsuni bazārtu ḳudaldūḳ[udaja]: “hayvanı satmak için pazara getirdi” ME 2024.

Arzu

(آرزو) *ārzū* yapısı Farsçada “istek, dilek” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı aynı anlam alanları dahilinde kullanım sağlandığı söylenebilir. Sözcük Moğolcaya kopyalanırken anlamsal değişime uğramamış fakat Moğolcada kullanımı farklı biçimbirimlerle birlikte kullanılarak çeşitlilik göstermiştir. Ayrıca *bol-* yardımcı unsuruyla birlikte kullanım yolu da önemli bir özelliktir.

arzutu bolba sündü: “süte istekli oldu” ME 159.

arzutu bolba tündü: “ona istekli oldu” ME 159.

arzutu ème: “istekli kadın” ME 159.

**ène arzutu*: “bu istekli” ME 982.

Narh

(نرخ) *narh* yapısı Farsçada nirh “kıymet” anlam alanını karşılayan yapıdan şekillenmiştir. “sabit fiyat” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı aynı anlam alanları dahilinde kullanım sağlandığı söylenebilir. Moğolcadaki kullanım daha genel manada “fiyat” alanının işaretleyicisi konumundadır. Sözcük Moğolcaya kopyalanırken anlamsal değişime uğramamış fakat Moğolcada kullanımı farklı fonetik değerle kullanılarak çeşitlilik göstermiştir.

köngenlik kibe nerh “fiyat ucuz oldu” ME 1594.

**kündü kibe nerhi* “fiyatı ağır yaptı” ME 1626.

nerh talbiba “fiyat biçti” ME 1869.

Naz

(ناز) *nāz* yapısı Farsçada “övünme; işve” anlam alanlarını işaretleyen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı anlamsal başkalaşmaya

gitmemiş aynı anlam alanlarını temsil etmiştir. Genel anlamda münferit kullanım söz konusuysa yalnızca **nāzlaba ème**: “kadın naz etti” örneğinde farklı biçimbirim olarak farklı bir yapıda kullanım sağlanmıştır.

nāz kikçi: “naz edici” ME 1850.

nāz kikçi ème: “cılveli kadın” ME 1850.

nāzlaba ème: “kadın naz etti” ME 1851.

Bizar

(بیزار) **bizār** yapısı Farsçada “bezmek, usanmak” gibi anlam alanlarının işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı genel manada “nefret” anlam alanını işaret etmektedir. Farklı bir kullanım olarak **bizar bolba tünese öri tulada**: “borçtan dolayı ondan kaçınır” kullanımı karşımıza çıkmaktadır. Temsil ettiği anlam alanıyla örtüşen bu yapı kullanımların bir kolu olarak farklılaşmıştır. Ayrıca bu yapının ihtiyacı doğrultusunda **bol-** yardımcı unsuruyla kullanımı önemlidir.

bizar: “nefret” ME 327.

bizar bolba tünese: “ondan nefret etti” ME 327.

bizar bolba tünese öri tulada: “borçtan dolayı ondan kaçınır” ME 327.

Laf

(لاف) **lāf** yapısı Farsçada “söz dizisi” anlamını işaretlemekte ve Moğolcaya kopyalanmış biçimi bu anlam alanının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözcük genel kopya kategorisinde yer almış ve biçimsel hiçbir değişime maruz kalmamıştır. Aşağıdaki kullanımlar içerisinde diğerlerinden farklı **lāf kelebe ère**: “erkek gevezelik etti” örneğindeki kullanımı görmekteyiz.

lāf dèletbe: “lâfladı, çene çaldı” ME 1664.

lāf kelebe ère: “erkek gevezelik etti” ME 1664.

lāf okiba: “lafladı” ME 1664.

Şenbe

(شنبه) *şenbih* yapısı Farsçada “gün” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı anlam daralması yaşayarak yalnızca “cumartesi” anlamının işaretleyicisi konumuna gelmiştir. Ayrıca biçimsel olarak *şenbih* > *şenbe* değişimi de bu kopya da söz konusudur. Bunun haricinde farklı biçimbirimler almadan yalın halde kullanımı söz konusudur.

şenbe kibe cuhūdūt: “yahudiler cumartesiye kutladılar” ME 2720.

şenbe kikü: “cumartesiye kutlamak” ME 2720.

şenbe ödür: “cumartesi günü” ME 2720.

Pişman

(پشمان) *pişmān* yapısı Farsçada “yapılan şeyden dolayı üzüntü duymak” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki aynı anlam alanlarının işaretleyici olarak kullanılmaktadır. Anlamsal bir uyarılma ya da farklılaşmaya maruz kalmayan bu yapı farklı biçimbirimle çeşitlendirilmiştir.

ni’ūrba peşimāni: “pişmanlığı sakladı” ME 1905.

peşimān irebe tūndü: “ona pişmanlık geldi” ME 2147.

Murdar

(مردار) *murdār* yapısı Farsçada “kirli, necis” anlam alanlarının işaretleyicisidir. Moğolcada da bu yapı aynı anlam alanlarının karşılığı olma özelliğini korumaktadır. Farsçadaki kullanım haricinde farklı bir anlam dahilinde kullanılmayan yapı münferit kullanımının yanında bol- yardımcı unsuruyla da birlikte kullanımı tercih edilmiştir.

hūbe murdar: “leş sasıdı” ME 1357.

murdār bolba yama: “nesne rezil oldu” ME

Civanmert

(جوانمرد) Farsça *cuvān* > *civān* ve *merd* şeklinde iki farklı unsurdan meydana gelen bu yapı Moğolcaya birleşik şekilde kopyalanmıştır. Farsça “cömert yaradılışlı, yiğit” anlam alanlarını işaretleyen bu yapı Moğolcaya da yine bu anlamların işaretleyicisi konumundadır. Moğolca kopyanın anlam alanı Farsçadakiyle paralel olmasının yanında kopyalama işlemi sırasında biçimsel farklılaşma söz konusudur.

Moğolca kopyada farklı biçimbirimin kullanımı (+lik) söz konusu kopyanın farklı kullanım şekillerinin olduğunu göstermektedir.

cawānmardliḡ kibe tūndū mali tūni: “onun malıyla ona cömertlik yaptı” ME 509.

cūmardliḡ keleldübeler: “âlicenaplık göstererek konuştular (Türk. yaptılar)” ME 627.

Palan Kelimesi

(پالان) *pālān* yapısı Farsça “atlara ya da eşeklere vurulan bir çeşit semer, çul” anlam alanlarının işaretleyicisidir. Moğolcada da bu yapı aynı anlam alanlarının karşılığı olma özelliğini korumaktadır. Farsçadaki kullanım haricinde farklı bir anlam dahilinde kullanılmamıştır.

êçigenü palan: “eşek palanı” ME 959.

palantu morin: “palanlı at” ME 2143.

Cihan

(جهان) *cihān* yapısı Farsça “kainat, evren; dünya” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapının Moğolcaya kopyalanmış şekli de yine bu anlam alanları dahilinde değerlendirilmektedir. Söz konusu kopya Moğolcada “dünya” anlam alanının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanıklanan her iki kullanımda da farklı biçimbirimler eklenmiş ve çeşitli kullanımlar sağlanmıştır.

**oḡtaraba t. üküḡ cihānāsa*: “ölüm onu bu dünyadan ayırdı” ME 2013.

**ḡoyar cihāni cabsar*: “iki cihanın arası” ME 2381.

Gevher

(گهر – گهر) *gevher – guher* yapısı Farsça “cevher, mücevher” gibi değerli eşyayı ifade eden anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapının Moğolcada karşıladığı anlam alanları da yine Farsçadakiyle örtüşmektedir. Söz konusu kopya Farsçadaki anlamları işaretler fakat biçimsel olarak v > w değişiminin gerçekleştiğini belirtebiliriz. Münferit bir kullanım sağlanabilen bu yapı genel kopya kategorisindedir.

gewher ḡudalduḡçi: “mücevher satıcı” ME 1105.

hildüy(i)n gewher: “kılıcın cevheri” ME 1272.

Küstah

(کستاخ) ***gustāh*** yapısı Farsçada “saygısızlık, utanmazlık” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapıda anlamsal değişimin olmadığı Farsçadaki anlam alanlarının işaretleyicisi olarak kullanıldığı belirtilebilir. Bu yapı Moğolcaya kopyalanırken Türkçedeki gibi (g > k değişimi gibi) biçimsel bir değişimin olmaması da önemli bir noktadır. Ayrıca aşağıda tanıklanan yapıların birinde akuzatif biçimli kullanım dikkat çekmektedir. farklı biçimbirimler tercih edilerek kurulan yapıların var olduğu çıkarımı yapılabilir.

gustāh kère’ūrtü: “ağız dalaşında küstah” ME 1111.

gustāh(i) kibe tūndü: “ona küstahlık etti” ME 1112.

Tanur

(تنور) ***tennūr*** yapısı Farsça “fırın, ocak, tandır” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu kopya Moğolcaya kopyalanırken anlamsal değişime ya da uyarlamaya maruz kalmamıştır. Moğolcadaki kullanım alanı da Farsçadakiyle aynıdır. Söz konusu kopyanın biçimsel değişimi farklı biçimbirimler olarak çeşitli kullanımlar sağlandığını göstermektedir.

kala’ūtqaba tanūri: “fırını kızdırdı” ME 2214.

tanūrlaba miḳani: “eti fırınladı” ME 2865.

Aşkar

(آشکار) ***āškār*** yapısı Farsça “açık, belli” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapı Moğolcaya kopyalanırken biçimsel farklılaşmaya uğrayarak geçmiştir. Aşağıdaki kullanımlardan da anlaşılacağı üzere kibe yapısıyla birlikte kullanıldığı ve bir yardımcı unsura ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Bu farklılaşma haricinde anlamsal uyarlamanın olmadığını Moğolcadaki kullanımının Farsçadaki anlam alanıyla örtüştüğünü belirtebiliriz.

aşkara kibe sētkili: “sırrı açıkladı (Moğ. kanaat)” ME 175.

aşkara kibe tūni tere yamala: “onu o nesneyle tanıştırdı” ME 175.

Reva

(روا) *revā* yapısı Farsçada “uygun, münasip” anlam alanlarının işaretleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanım alanıyla paralel ilerlemiş ve bu şekilde kopyalanmıştır. Yapının Moğolcaya kopyalanırken *revā* > *rewā* biçiminde farklılığa maruz kalması dikkat çekicidir. Anlamsal farklılaşma söz konusu değildir.

rewā bariba üyleyi: “iş i reva gördü” ME 2489.

rewā bürkübe tündü: “ona reva gördü” ME 2489.

Sifal

(سفال) *sifāl* yapısı Farsçada “çanak, çömlek, toprak kap” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak kullanılmıştır. Söz konusu yapı Moğolcaya kopyalanırken de yine bu anlam alanlarının işaretleyicisi konumunda kopyalanmış ve kullanılmıştır. Hem biçimsel hem de anlamsal hiçbir değişime maruz kalmayan bu yapı Moğolcaya kopyalanan genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

sifāl ayağa: “porselen fincan” ME 2590.

sifāl çögüçek: “porselen fincan” ME 2590.

Feryat

(فرياد) *feryād* yapısı Farsçada “haykırış, bağırma” anlam alanlarının işaretleyicisi görevinde kullanılmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanım alanı etrafında şekillenerek kopyalanmıştır. Her iki dil için aynı anlam alanlarını ifade eden bu yapı Moğolcadaki kullanımında farklı biçimbirimlerle kullanım sağlandığını belirtmek gerekmektedir.

feriyadtu kürbe: “feryadına yetişt i” ME 1065.

feriyadtu yetiksen: “feryada yetişen” ME 1065.

Çekiç

çekūç yapısı Farsçada da Türkçede de aynı nesneyi ifade etmek için kullanılmış yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Farsçadaki anlamı “bir şeyi dövmek ya da çakmak için kullanılan alet” anlam alanlarının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bu anlam

alanının karşılığı olarak Türkçeye de kopyalanan bu yapı Moğolcaya da yine aynı anlam alanının işaretleyici olarak kopyalanmıştır. Yapı Türkçe üzerinde Moğolcaya geçtiği çıkarımı yapılabilmektedir.

çeküç: “çekiç” ME 683.

Azar

(آزار) *āzār* yapısı Farsça “incitme” anlam alanlarının karşılığı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel ve anlamsal bir değişim ve uyarlama söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

azar huyaba: “kırgınlık bağladı” ME 199.

Berhudar

(برخوردار) *berhūrdār* > *berhudār* yapısı Farsçada “nasipli, mesut” anlam alanlarının karşılığı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel ve anlamsal bir değişim ve uyarlama söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

barhurdar ère: “mutlu erkek” ME 242.

Kemha

((كمخا) *kemhā* yapısı köken itibariyle Çince'dir fakat Moğolcaya Farsça üzerinden kopyalanan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Farsçada “ipek kumaş” anlam alanlarının karşılığı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel ve anlamsal bir değişim ve uyarlama söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

kēmha nèkekçi: “ipekli kadife dokuyucu” ME 1499.

Perişan

(پریشان) *perişān* yapısı Farsçada “dağınık, düzensiz” anlam alanlarının karşılığı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel ve anlamsal bir değişim ve uyarlama söz konusu değildir. Genel

kopya kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu yapının *bol-* yardımcı unsuruyla beraber kullanım sağlanması önemlidir.

perişān bolba: “perişan oldu” ME 2145.

Tava

(**تابه**) ***tāba*** yapısı Farsçada “saplı geniş kap” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Anlamsal bir değişim ve uyarlama söz konusu değildir. Kopyanın farklı biçimbirim olarak kullanım sağlanması önemlidir.

ka’ūrba buğdayyi tabadur: “buğdayı tavada kavurdu” ME 2305.

Seza

(**سزا**) ***sezā*** yapısı Farsçada “uygun” anlam alanlarının karşılığı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel ve anlamsal bir değişim ve uyarlama söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

sezā kibe tūndū saynliktu: “onu mükafata lâayık gördü” ME 2581.

Harman

(**خرمن**) . ***harmen – ħirmen*** yapısı Farsçada “ekinın yığıldığı ve bu işin yapıldığı yer” anlam alanlarının karşılığı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel olarak ***harmen*** > ***ħarman*** değişimi yaşanmıştır ve anlamsal bir değişim ya da uyarlama söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

ħarman ūrķu ġacar: “harman dövme yeri” ME 3337.

Hoşnut

(**خوشنود**) ***hoşnūd*** yapısı Farsçada “razı ve memnun olma” anlam alanlarının karşılığı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel olarak farklı biçimbirimlerle (+lik) kullanımı söz konusuyken anlamsal bir değişimin yaşanması ve uyarlama söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

huşnudlık ʿeribe tūnēse: “ondan hoşnutluk istedi”

Kilim

(گليم) **gilīm** yapısı Farsçada “yaygı, yer örtüsü” anlam alanlarının karşılığı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel farklılaşma olarak **gilīm** > **kilim** değişimi söz konusuysen anlamsal bir değişim ya da uyarlama söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

curi’ātu kilim: “çizgili kilim” ME 619.

Çevgen

(چوگان – چوگن) **čevgān** yapısı Farsçada “değnek, sopa ucu” anlam alanlarının karşılığı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel farklılaşma olarak **čevgān** > **čevgen** değişimi söz konusuysen anlamsal bir değişim ya da uyarlama söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

čevgen nātba: “čevgen oynadı” ME 691.

Perde

(پرده) **perde** yapısı Farsçada “örtü, kapı ya da çadır örtüsü” anlam alanlarının karşılığı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel ve anlamsal herhangi bir değişimin yaşanması ya da uyarlaması söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

čimektü perde: “işlemeli perde” ME 713.

Genc

(گنج) **genc** yapısı Farsçada “hazine” anlam alanlarının karşılığı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel ve anlamsal herhangi bir değişimin yaşanması ya da uyarlaması söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

genc talbiba mali: “malı define olarak koydu” ME 1081.

Çark

چرخ *çark* yapısı Farsçada “tekerlek, işleyen şeyin çalışmasını sağlayan parça” anlam alanlarının karşılığı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel farklılık olarak *çark* > *çarh* değişimi söz konusuyken anlamsal herhangi bir değişimin yaşanması ya da uyarlaması söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

tègirmenü çarh: “değirmen çarkı” ME 2924.

Mil

(میل) *mil* yapısı Farsçada “farklı ölçütlerdeki metal çubuklar” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Anlamsal değişim olarak Farsçada metal çubukların tamamı için kullanılırken Moğolcada yalnızca belli alan içerisinde kullanılmıştır. Bu durum da kopyalama esnasında anlam daralmasının gerçekleştiğinin bir göstergesiyeğin biçimsel herhangi bir değişimin yaşanması ya da uyarlaması söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

yaray(i)n m(i)l: “yara sondası” ME 3389.

Terzi

(درزی) *darzī* yapısı Farsça (درز) *darz* “dikiş” kökünden türetilmiş bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. *darzī* yapısı Farsçada “dikici” anlam alanlarının karşılığı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel olarak yapının farklı biçimbirimler eklenerek kullanımı söz konusuyken anlamsal herhangi bir değişimin yaşanması ya da uyarlaması söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

derz(i)n torba: “terzi çantası” ME 818.

Destur

(دستور) *destur* yapısı Farsçada “izin, ruhsat” anlam alanlarının karşılığı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel ve anlamsal herhangi bir değişimin yaşanması ya da uyarlaması söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir. Söz konusu kopya *bol-* yardımcı unsuruyla kullanım tercihi dikkat çekmektedir.

destur bolba tündü üyle: “iş ona müsaade edildi” ME 819.

Şuh

(شوخ) *şūh* yapısı Farsçada “güzellik, işve, cilve” anlam alanlarının karşılığı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel olarak kopyalama sırasında *şūh* > *şoh* değişimi söz konusuyken anlamsal herhangi bir değişimin yaşanması ya da uyarlaması söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

**ēne şoh*: “bu şuh” ME 982.

Râz

(راز) *râz* yapısı Farsçada “gizli şey, sır” anlam alanının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı içerisinde hem Farsça hem Moğolca hem de Türkçe unsurları bir arada barındıran önemli kopyalardan birisidir. Bu türdeki kopyalar dilsel etkileşimin bir izdüşümü mahiyetindedir. dillerde oluşan ve gerçekleşen yoğun temasın ve etkileşimin birer kalıntıları olarak karşımıza çıkmaktadır. (F) *râz* + (T) *laş* - (M) *ba* - (T) *lar* biçimindeki kullanım bunu bize göstermektedir. Karışık kopya kategorisinde değerlendirilen bu yapı Farsçadaki anlam alanını koruyarak Moğolcaya ve Türkçeye kopyalandığını belirtebiliriz.

râzlaşbalar: “birbirlerine sırlarını açtılar” ME 2486.

Tahta

(تخته) *tahte* yapısı Farsçada “biçilmiş ağaç” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel olarak kopyalama sırasında *tahte* > *tahta* değişimi söz konusuyken anlamsal herhangi bir değişimin yaşanması ya da uyarlaması söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

ö. *tahtayi*: “tahtayı kaldırdı” ME 3310.

3.2.2. Din ile İlgili Kelimeler

Arap harfli Moğolca sözlükler kapsamında elde edile veriler dahilinde dinle ilgili toplamda 65 sözcük kopyalanmıştır. Bunlardan 50’si Arapça olurken 14’ü

Farsçadan kopyalanmıştır. Buradaki kopyaların da çoğunluğunu Arapça oluşturmaktadır. Kopyalanan unsurlar Moğolların o dönemdeki edindikleri dinle ilgili bilgi verebilecek düzeyde değildir. Elde edilen veriler üzerinden genel anlamda İslam'ı kabul etmiş bir Moğol halkından ziyade etrafı dolayısıyla öğrenilmiş bir dinden bahsetmek daha mümkündür. Yani birbirinden etkilenen konuşurların oluşturdukları iletişimsel ağın izdüşümleri olarak görmek daha doğru olacaktır. Bu duruma örnek olarak ME'de tanrı sözcüğünün daima korunması bunun yerine herhangi bir işaretleyici kullanılmaması önemli bir ayrıntıdır. Genel anlamda kopyalanan yapıların İslam'daki ritüelleri oluşturması da bu durumun destekleyicisi konumundadır. Elde edilen veriler ışığında derinleştirilmiş dinsel bir yapıyla karşılaşmamız önemlidir. Kod kopyalamadaki anlamsal kopyalama ya da daha ileri işlerlik kazanmış yapıların olmaması ve bu işaretleyicilerin Moğolcayla karşılanması ve ifade edilmesi bir diğer önemli noktadır. Tüm bu açıklamalardan sonra din ile ilgili ME sözlüğündeki Moğolca kısmında Arapça şu sözcükler kopyalanmıştır: *Mescit, kurban, iman, batıl, tövbe, bela, helal, haram, kafir, zekat, kıyamet, küfr, rahmet, din, halife, hak, hutbe, id, rüku, hac, zahid, ihram, Müslüman, dua, taziye, isnad, lahit, teala, hadis, mürted, necis, rahim, vacip, vakf, vaaz, fakih, farz, imam, kefare, rivayet, şâfi, vesvese, fasik, fetva, bismillah, gaza, kefen, şehit, zunnar* (Yun. fakat Ar. şekliyle kopyalanmış).

Yukarıda sayılan kopyaların istatistiği şu şekildedir:

Din İle İlgili (Arapça) Kopyaların İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	kuran	9
2	kafir, kurban	8
3	hac	7
4	bela	6
5	mescit, rahmet, hak	5

6	mushaf, Müslüman	4
7	helal, haram, kıyamet, din, hutbe, zahid, farz, batıl	3
8	iman, tövbe, halife, id, rüku, ihram, vakf, rivayet, şâfi, fetva, kefen	2
9	küfr, dua, hadis, mürted, necis, rahim, vacip, vaaz, fakih, imam, kefarete, vesvese, fasik, bismillah, gaza, şehit, zunnar	1

Kuran

Dini bir terim olarak İslam dini için kutsal sayılan dini kitabın işaretleyicisi olarak *ḡurān* yapısı Moğolcaya fonetik ve anlamsal hiçbir değişim olmadan kopyalanmıştır. Sözcüğün kullanımına bakıldığında ise akuzatif (+i) biçimbirimi eklenerek kullanıldığını ve bu kullanımın yalın halden daha çok tercih edildiğini belirtebiliriz. Söz konusu kopya genel kopya kategorisine giren kopyalardan birisidir.

surgaba tündü ḡurān: “ona kur’an öğretti” ME 2661.

algür ungşiba ḡurāni: “kur’an’ı tertil ile okudu” ME 65.

**cölen ungşiba ḡurāni*: “kur’an’ı tertil ile okudu” ME 602.

onār ungşiba ḡurāni: “kur’an’ı düşünerek okudu” ME 1998.

ḡaylaci ungşiba ḡurāni: “kur’an’ı sesli okudu” ME 2198.

**sayn surba ḡurāni*: “kur’an’ı iyi öğrendi” ME 2505.

surḡuyi eribe tünēse ḡurāni: “kur’an’ı ondan öğrenmek istedi” ME 2661.

tefsir kibe ḡurāni: “kur’an’ı yorumladı” ME 2921.

**ungşiba ḡurān[i]*: “kur’an’ı okudu” ME 3142.

Mushaf

Söz konusu *mushaf* kopyası aslında hem kuran hem de genel anlamda kitap isimlerinin işaretleyicisidir. Moğolcaya kopyalanan bu yapı anlamsal olarak her iki anlamı karşılayan unsur olarak kullanılmıştır. Genel kopya içerisinde değerlendirilmektedir. Moğolcaya kopyalanırken fonetik ve anlamsal değişim olmasa da farklı biçimbirimlerle (akuzatif, +tu gibi) farklı kullanımlar söz konusudur.

altanār çimebe mush afni: “altın ile süsledi” ME 72.

mushafi: “kur’an’ı” ME 1773.

ūtadu dürübe mushafi: “cildi kılıfa koydu” ME 3218.

nuқта talbiba mushaftu: “kur’an’a nokta koydu” ME 1949.

Hak

Arapçadan Moğolcaya kopyalanan *hak* yapısı Arapçadaki anlam alanlarıyla paralel Moğolcada “hak, gerçek, yaratıcı” anlam alanları dahilinde bir anlamlandırma söz konusudur. Buna göre Moğolcaya kopyalanan *hak* yapısı Arapçadaki birçok anlamıyla kopyalanmış bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlam çeşitliliği bu anlamda önemli bir ayrıntıdır. Bu durum aslında sözcüğün birçok yerde kullanıldığını ve sözcüğün her anlamını kopyaladıklarını göstermektedir. Aşağıdaki kullanım biçimleri arasında *hak uyaba emeyi*: “kadını hak mecbur etti” yapısı dikkat çekicidir. Buradaki *hak* yapısı ve anlamı daha önce hiç tercih edilmemiş bir kullanımı ve anlatımı temsil etmektedir. ME sözlüğü içerisinde yaratıcıyı işaretleyen yapı daima *tengri* yapısıyken burada yaratıcıyı işaretleyen ve anlatan unsur Arapça *hak* yapısının olması önemlidir. Farklı bir tercih söz konusudur. Ayrıca bu kopya genel kopya kategorisi içerisinde değerlendirilmektedir. Öte yandan Moğolcaya kopyalanan *hak* yapısı farklı biçimbirimlerle (akuzatif, nâ yapısı gibi) beraber kullanımı söz konusudur.

***bügüde ökbe tündü haqi:** “ona hakkı tam verdi” ME 440.

***sabika tūni haqni:** “onun hakkını sakladı” ME 2521.

nāhak çisun kibe: “haksız yere kanını döktü” ME 1842

bélgetü kibe haqki: “gerçeği ortaya koydu” ME 293.

hak uyaba emeyi: “kadını hak mecbur etti” ME 1366.

Mescit

Genel kopya kategori içerisinde değerlendirilen *mescid* yapısı Moğolcaya kopyalanırken biçimsel hiçbir değişime uğramamışken anlamsal açıdan farklılaşmıştır. Moğolcada *mescid* yapısı +tü ekiyle genişletilmiş ve farklılaşmıştır. Bu kullanımda anlamsal açıdan “cami” işaretleyicisi olarak kullanılırken yalın haldeki *mescid*

yapısında anlam üç farklı din için kutsal sayılan yerleri işaretlemektedir. Bu kullanımlardan da anlaşılacağı üzere kopyalama esnasında anlam genişliğine uğradığı çıkarılabilir. Moğolcada bu sözcük “dinler için kutsal sayılan mabetler” olarak kabul edilmiştir denilebilir.

adinayı mescid: “Cuma mescidi” ME 34.

cuhūdun mescid: “Yahudilerin sinagogu, havrası” ME 612.

ërke’ünü mescid: “Hristiyanların kilisesi” ME 1026.

mescidtü debitkü (debiskü?) èbesün: “camiye serilecek ot” ME 1721.

uşak g. débise mescidtü: “camiye ufak taş döşedi” ME 3195.

Kurban

Dini ritüelleri ifade eden sözcüklerden biri olan *ḡurbān* yapısı Moğolcaya kopyalanırken fonetik ve anlamsal bir değişikliğe uğramamasının yanında farklı biçimbirimler alarak (akuzatif, +tu, +lık) çeşitli kullanımların tercih edildiği görülmektedir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilen bu yapı Arapçadaki dini bir görevin adı olarak Moğolcaya da kopyalanması söz konusudur.

belge ḡurbān: “seçilmiş kurban” ME 291.

***ḡacar kürbe ḡurbān tēmēn:** “kurban devesi yere ulaştı” ME 1144.

ḡurbān kibe: “kurban etti” ME 2451.

ḡurbān kibe ḡonini: “koyunu kurban etti” ME 2451.

***alaba ḡurbānu tem[e]n:** “kurban devesini öldürdü” ME 46.

ḡurbāntu: “kurbanlık” ME 2452.

ḡurbānu tēm[e]n: “kurban devesi” ME 2453.

***ilebe ka‘badu ḡurbānliḡ:** “kâbeye kurbanlık gönderdi” ME 1404.

İmam

(امام) *imām* Arapça *amm* kökünden türetilmiştir. Arapçadan Moğolcaya kopyalanan bu yapı “önde duran, önder” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak

kullanılmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçadaki kullanımla paraleldir. Biçimsel olarak kopyalama sırasında kopyanın farklı biçimbirimlerle kullanımı (+lık gibi) söz konusuyken anlamsal herhangi bir değişimin yaşanması ya da uyarlaması söz konusu değildir. Genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

imamlik kibe irendü: “halka imamlik etti” ME 1407.

İman

(ایمان) **imān** yapısı Arapça **amn** “emin olmak, güvenmek” kökünden türetilmiş bir yapıdır. Arapçada “kuvvetli inanç; dini inanç” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Moğolcaya kopyalanan **iman** yapısı kopyalanırken bu anlam alanı korunmuş ve biçimsel hiçbir değişime uğramadan kopyalanan bir yapıdır. Söz konusu yapı genel kopya kategorisindedir.

***anda kibe tūni iman:** “iman onu arkadaş etti” ME 116.

imān açaraba tēngri dū: “Allah’a inandı” ME 1408

Batıl

(باطل) **bāṭil** yapısı “doğru olmayan, yanlış” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı anlam olarak yine aynı alanları işaretleyen fakat biraz daha dinsel boyutu kapsayan bir anlam işaretleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Kopyanın biçimsel durumuna baktığımızda farklı biçimbirimle (akuzatif gibi) kullanım sağlanan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

batil kibe yamayi: “nesneyi batıl etti” ME 244.

ügey b. batil: “batıl zail oldu” ME 3248.

ügey kibe tēngri batili: “Allah batılı zail etti” ME 3248.

Tövbe

(توبه) **tevbe** yapısı Arapçada “pişmanlık duyma” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkan bir yapıdır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı aynı anlam alanının işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Genel kopya kategorisine giren bu yapı kopyalama esnasında alıcı dil konumundaki dilde hiçbir uyarlamaya gidilmemiştir.

tewbe  ribe  r   wes : “g nahk rlıktan el çekmek istedi” ME 2955.

Bela

(   ) *bel * yapısı Arapçada “deneme, imtihan; kader, sıkıntı” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak kar ıımıza çıkan bir yapıdır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı aynı anlam alanın işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Söz konusu kopya, kopyalanırken biçimsel farklılaşmaya gidilmemesinin yanında alınan dilde farklı biçimbirimlerle kullanımı (+du, +sa gibi) söz konusudur. Genel kopya kategorisine giren bu yapı kopyalama esnasında alıcı dil konumundaki dilde hiçbir uyarlamaya gidilmemiştir.

**g rbe t. yeke bela*: “ona büyük bela geldi” ME 1127.

**  ri’ n bel du u’ rba*: “kendisini belaya attı” ME 2134.

**sabika t ni t. bel sa*: “Allah onu belalardan korudu” ME 2521.

 ina san bel : “sınayan bela” ME 2766.

t dend  hurb san bal : “onlara dönen bela” ME 2917.

** k l kik i bal *: “ ld r c  bela” ME 3285.

Helal

(    ) * al l* yapısı Arapçada “izinli, meşru, dinin yasaklamadı ı şey” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak kar ıımıza çıkan bir yapıdır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı farklı anlam alanın işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Tanıklandı ı biçimlerden de anlaşılacağı üzere bu yapılar “biat, sünnet, serbest” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak kar ıımıza çıkmaktadır. Söz konusu kopya, kopyalanırken biçimsel farklılaşmaya gidilmemesinin yanında alınan dilde farklı biçimbirimlerle kullanımı söz konusudur. Genel kopya kategorisine giren bu yapı kopyalama esnasında alıcı dil konumundaki dilde hiçbir uyarlamaya gidilmemiştir.

** ne   lal*: “bu biat” ME 982.

 el l kibe kökeni: “o lanı sünnet etti” ME 1265.

 el l kibe yamay i: “nesneyi serbest bıraktı” ME 1372.

Haram

(حرام) *ḥarām* yapısı Arapçada “yasak, dini anlamda yapılmasına izin verilmeyen” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkan bir yapıdır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı aynı anlam alanının işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Söz konusu kopya, kopyalanırken biçimsel farklılaşmaya gidilmemesinin yanında yardımcı unsur olan bol- eylemiyle kullanımı söz konusudur. Genel kopya kategorisine giren bu yapı kopyalama esnasında alıcı dil konumundaki dilde hiçbir uyarlamaya gidilmemiştir.

ḥaram bolba yama: “nesne yasak oldu” ME 1367.

ḥaram kibe tūndū yamay: “ona nesneyi yasakladı” ME 1367.

ḥelāl kibe ḥarami: “yasağı serbest bıraktı” ME 1371.

Kafir

(كافر) *kāfir* yapısı Arapça *kufir* kökünden türetilmiş bir yapıdır. Sözcük Arapçada “dinsiz, (dine) inanmayan, inkar eden” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkan bir yapıdır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı aynı anlam alanının işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Söz konusu kopya, kopyalanırken biçimsel farklılaşmaya gidilmemesinin yanında farklı biçimbirimlerle kullanımı söz konusudur. Genel kopya kategorisine giren bu yapı kopyalama esnasında alıcı dil konumundaki dilde hiçbir uyarlamaya gidilmemiştir.

ḥaddāsa öngere’ūlbe kāfir: “kafir haddinden aştı” ME 1361.

kāfir kelebe tūni: “ona kâfir dedi” ME 1448.

musulmān bolba kāfir: “kâfir Müslüman oldu” ME 1783.

**ḡayḡuldān kāfirlā*: “kâfirlerle meydan savaşı” ME 2294.

ḡatḡuldaba kāfirlartu: “kâfirlerle savaştı” ME 2295

**ḡola k. tēngri kāfiri raḡmatāsa*: “Allah kâfiri rahmetten uzak tuttu” ME 2341.

tamḡalaba tēngri kāfir(i)n sētkili: “Allah kâfirin gönlünü damgaladı” ME 2849.

**olca ökbe tēngri musulmāndu kāfir(i)n mali*: “Allah kâfirlerin malını Müslümanlara ganimet verdi” ME 1988.

Zekat

(زكاة – زكّات) *zekāt* yapısı Arapçada “bereket, fazlalık; temizlik” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkan bir yapıdır. Ayrıca Arapçada İslam dininde her yıl sahip olunan mal için ödenen sadaka olarak da bir ibadet adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçayla aynı anlam alanın işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Söz konusu kopya, kopyalanırken biçimsel farklılaşmaya da gidilmemesi söz konusudur. Genel kopya kategorisine giren bu yapı kopyalama esnasında alıcı dil konumundaki dilde hiçbir uyarlamaya gidilmemiştir.

mal(i)n zekāt ökbe: “malın (kırkta birlik yıllık artış vergisi) zakâtını verdi” ME 1674.

zekāt abuba zekātçi: “zekâtçı zekât aldı” ME 3429.

Kıyamet

(قيامت) *kīyāmet* yapısı Arapça (قام) *kāma* kökünden türetilmiş bir yapıdır. Sözcük Arapçada “kalkma, ölümden sonra dirilme” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkan bir yapıdır. Ayrıca Arapçada bu yapı Semavî dinlerde her şeyin yok olması, ölümlerin tekrar dirilmesi gibi anlamlarda da kullanılmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı aynı anlam alanın işaretleyicisi olarak kullanılmaktadır. Söz konusu kopya, kopyalanırken biçimsel farklılaşmaya gidilmemesinin yanında farklı biçimbirimlerle birlikte kullanımı söz konusudur. Genel kopya kategorisine giren bu yapı kopyalama esnasında alıcı dil konumundaki dilde hiçbir uyarlamaya gidilmemiştir.

kī’āmat ödür: “kıyamet günü” ME 2310.

kī’āmat ödürün belgesinu: “kıyamet günün belirtileri” ME 2310.

kī’āmat(i)n ödür: “kıyamet günü” ME 2311.

Küfr

(كفر) *kūfr* yapısı Arapçada “dini inkar etme, reddetme” anlam alanlarının işaretleyicisidir. Arapçadan Moğolcaya kopyalanan bu yapı aynı anlam alanların işaretleyicisi konumunda kullanıma devam edilmiş, yapı kopyalanırken biçimsel uyarlamaya maruz kalmamıştır.

duşman kibe tūni küfr: “inançsızlık onu düşman etti” ME 876.

Dua

(دعاء) ***du’ā*** yapısı Arapça “yardıma çağırmak, tanıya yakarmak” anlam alanlarının işaretleyicisidir. Arapçadan Moğolcaya kopyalanan bu yapıda hem anlam hem de biçimsel farklılaşma söz konusudur. Moğolcaya kopyalanan bu yapıya göre “şahadet” anlamı “dua” işaretleyicisiyle karşılanmıştır. Bu da aslında sözcüğün anlamı dışında kullanımının önünü açmıştır. *du’āy(i)n* biçimine bakıldığında yine kopyaya farklı eklerin ilave edildiği ve böyle kullanım sağlandığını söyleyebiliriz.

du’āy(i)n ħurūn: “şahadet parmağı” ME 888.

Rahmet

(رحمت) ***rahmet*** yapısı Moğolcaya kopyalanırken fonetik ve anlamsal hiçbir değişime uğramamış ve Arapçadaki anlam alanlarıyla da paralel bir kullanım sergilenmiştir. Aşağıdaki örneklerde de bu görülmektedir. Moğolcaya kopyalanan bu yapı farklı biçimbirimlerle (+la, +asa, +tu gibi) kullanım sağlamıştır.

bürkübe tēngri tūni rahmatlā: “Allah onu rahmet ile kapladı” ME 445.

****ħola k. tēngri kāfiri rahmatāsa:*** “Allah kâfiri rahmetten uzak tuttu” ME 2341.

rahmat kibe tūndü: “ona merhamet etti” ME 2488.

****sayn üyletü rahmattu:*** “hayırsever ve merhametli” ME 2505.

Din

(دين) ***din*** yapısı Arapçadan Moğolcaya kopyalanan önemli dini terimlerden birisidir. Bu yapının Moğolcaya kopyalanma biçimleri olarak *d(i)nēse*, *d(i)ntü* şeklindeki yapılar farklı ekler olarak Moğolcada kullanımı mevcuttur. Bunun haricinde fonetik ve semantik bir değişime uğramaması kapsadığı anlam alanı için önem taşımaktadır. Arapçadaki anlamıyla paralellik gösterse de Arapçadaki asıl anlamı “yasa” olması önemlidir. Yine Türkçede de “yasa” anlamından çok “inanış biçimi” olarak algılanmasının izlerini Moğolcaya kopyalanan *din* yapısında da görebilmekteyiz. Sözcük genel kopya kategorisi içerisinde değerlendirilmektedir.

****ēne tēngr(i)n dīn:*** “bu Allah’ın dini (İslam)” ME 982.

mürted bolba d(i)nēse: “dinden döndü” ME 1808.

onaku kibe tūni d(i)ntü: “dinde onu fakih yaptı” ME 1995.

Halife

(خليفة) *halife* yapısı Arapça *half* “birinden sonra gelmek” anlamındaki kökten türetilmiştir. Arapçada “birinin yerine geçen kimse” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkan bu yapı Moğolcaya kopyalanmış hali de yine bu anlam alanlarının işaretleyicisi görevindedir. *halife* yapısı biçimsel olarak farklı biçimbirimlerle (+lik) kullanımı söz konusudur. Bunun haricinde kopyalanırken fonetik ve semantik değişmelerin olmadığı bir yapı olarak tanımlayabiliriz. Arapçadaki anlam alanlarını işaretleyen kullanımların Moğolcada da devam etmesi söz konusu kopyanın genel kopya kategorisinde değerlendirilmesinin de önünü açmaktadır.

**ēne halife*: “bu halife” ME 982.

halifalik kibe tūndü: “ona halifelik etti” ME 3334.

Hutbe

(خطبة) *hutbe* yapısının Arapçadaki anlamı “nutuk” olarak değerlendirilen *hutba* yapısı Moğolcada İslam dininde anlaşıldığı anlam alanları doğrultusunda kopyalanmıştır. Söz konuş kopyanın *hutbayi* biçimindeki akuzatif ekiyle kullanımı önemlidir. Tek farklı kullanım buradaki kullanım olarak tanıklanmıştır. Anlam bakımından Türkçeye aynı alan içerisinde değerlendirilebilir. Kopya aynı zamanda genel kopya kategorisindedir.

ēse sētkici ungšiba hutbayi: “hutbeyi düşünmeden okudu” ME 1040.

oḡtalukšan hutba: “kesik hutbe” ME 2012.

hutba ungšiba hat(i)b irgendü: “hatip cemaate hutbe okudu” ME 3359.

‘id

(عيد) *‘id* yapısı Arapçada “yıl dönümü, bayram” ” anlam alanlarının işaretleyicisidir. Arapçadan Moğolcaya kopyalanan bu yapıda anlamsal ve biçimsel

farklılaşma söz konusu değildir. Moğolcaya kopyalanan yapı yine aynı anlam alanlarının işaretleyici konumundadır.

ḳurbān '(i)d: “kurban bayramı” ME 2451.

Rüku

(رکوع) *rukū* yapısı Arapçada “eğilme, eğilerek saygı gösterme” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Aynı zaman bu sözcük İslam dininin ibadeti olan namazda da kullanılan bir yapıdır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçadaki her iki anlam alanının da işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal hiçbir değişime uğramadığını biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını fakat yanına farklı biçimbirimler alarak yapının çeşitlendirildiğini söyleyebiliriz.

hèkinēn ūruba k. rukūdu: “rükûda başını eğdi” ME 1250.

rükū ' *kibe tēngridū*: “Allah’a rükû etti” ME 2491.

Hac

(حج) *ḥacc* yapısı Arapçada “İslam farz olan ibadet” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Aynı zaman bu sözcük İslam’da kutsal sayılan Kabe’yi ziyaret etme -ekonomik imkanı yetiyorsa- eyleminin karşılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçadaki her iki anlam alanının da işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal hiçbir değişime uğramadığını biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını fakat yanına farklı biçimbirimler alarak yapının çeşitlendirildiğini söyleyebiliriz. Kullanım sıklığı açısından da önemli sözcüklerden birisidir.

ḥac kibe ka’ba(i)n: “kabe evini hac etti” ME 1358.

ḥacidun bazār: “hacıların pazarı” ME 1359

ḥacidun ḳarbuḳsan uşak gūri: “hacıların attığı ufak taş” ME 1359.

ḥac(i)n mōr: “hacılar yolu” ME 1360.

ḥac(i)n orta’ūt: “hacılar kervanı” ME 1360.

itḳaba duşman ḥacilari: “düşman hacıları engelledi” ME 1440.

oḡtalba ḥacit üsünēn: “hacılar saçlarını kısalttılar” ME 2008.

Zahid

(زاهد) *zāhid* yapısı Arapçada “dindar” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Aynı zaman bu sözcük “dünyadan vazgeçmiş ve inandığı din çerçevesinde yaşamını devam ettirme hali” olarak da karşımıza çıkmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçadaki her iki anlam alanının da işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal hiçbir değişime uğramadığını biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını fakat yanına farklı biçimbirimler alarak yapının çeşitlendirildiğini söyleyebiliriz.

ērke’ūd(i)n zahidin: “Hristiyan zahidi” ME 1023.

zahidlik kibe: “zahitlik etti” ME 3423.

zahidun maḡalay: “zahitlerin bōrkü” ME 3424.

İhram

(احرام) *iḥrām* yapısı Arapça *ḥrm* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “yasaklama; hac giysisi” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçadaki her iki anlam alanının da işaretleyicisi konumunda olmayıp yalnızca “hac giysisi” anlamlarının işaretleyicisi olarak kopyalanmıştır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğrayarak anlam daralmasına gidilmiştir. Biçimsel olarak ise yine farklılaşmadığını fakat yanına farklı biçimbirimler alarak yapının çeşitlendirildiğini söyleyebiliriz.

iḥram huyaba: “ihram baḡladı” ME 1398.

iḥramāsa ḡarba mahrem: “mahrem ihramdan çıktı” ME 1399.

Müslüman

(مسلمان) *muslimān* yapısı Arapça *muslim* “boyun eğmek, barış yapmak” anlam alanlarının karşılığı olan kökten türetilen bir yapıdır. Sözcüğün sonunda yer alan Farsça çoḡul +ân ekinin birleşiminden meydana gelmiştir. Ele alınana bu yapı hem Arapça hem de Farsça unsuru bünyesinde taşımaktadır. Moğolcaya kopyalandıktan sonra bu yapı bir de Moğolcada kullanılan biçimbirimlerle de çeşitli kurulumlar

yapılmıştır. **muslimān** yapısı “İslam dinine inanan kimse” anlamında karşımıza çıkmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçadaki aynı anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal hiçbir değişime uğramadığını biçimsel olarak **muslimān** > **musulmān** şeklinde farklılaştığını ve yanına farklı biçimbirimler alarak yapının çeşitlendirildiğini söyleyebiliriz.

musulmān bolba kāfir: “kâfir Müslüman oldu” ME 1783.

musulmānliḡ(i)n mör üce’ülbe tündü: “ona Müslümanlık yolunu gösterdi” ME 1784.

***olca ökbe têngri musulmāndu kāfr(i)n mali**: “Allah kâfirlerin malını Müslümanlara ganimet verdi” ME 1988.

***talbiba têngri bōllar musulmānliḡ(i)n mōri**: “Allah’ın kulları Müslümanlık yolunu bıraktı” ME 2842.

Taziye

(تعزية) **ta’ziye** yapısı Arapça **‘azā** kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “baş sağlığı dileme” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamıştır. Biçimsel olarak ise farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

***gürbe t. ta’ziye**: “ona taziye geldi” ME 1127.

İsnat

(اسناد) **isnād** yapısı Arapça **send** “destek ve dayamak” kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “bir sebebe yükleme ve ona dayandırma” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak ise farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

isnad kibe ḡadisi peyḡambar: “hadisi peygambere isnad etti” ME 1434.

Lahid

(لحد) **lahd** yapısı Arapça **lhđ** kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “mezar, kabir” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı

Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak ise farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

lahd ügey ha'ür: “lâhitsiz kabir” ME 1659

Teala

(تعالى) *te'ālā* yapısı Arapça علا *'alā* “yükseldi, yüksek” kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “yücelsin; Allah, Hak, Tanrı gibi sözcüklerden sonra kullanılan ünlem” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak ise *te'ālā* > *ta'ālā* şeklinde farklılaştığını söyleyebiliriz. Moğolcadaki kullanım alanı bakımından tercih edilme biçimi dikkat çekicidir. İncelenen verilerde Tanrı yerine herhangi bir unsur kullanılmamışken ünlem görevi gören ve saygıyı ifade eden *te'ālā* yapısı kopyalanmıştır.

***niken kibe têngri ta'ālā:** “Moğ. yüce Allah bir yaptı, Türk. yüce Allah verdi” ME 1885.

Hadis

(حديث) *hadis* yapısı Arapça *hds* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “olay; peygamber hakkında söylenenler” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak ise farklılaşmadığını fakat farklı biçimbirimlerle kullanımının çeşitlendiğini söyleyebiliriz.

isnad kibe hadisi peygambar: “hadisi peygambere isnad etti” ME 1434.

Mürted

(مرتد) *murtedd* yapısı Arapça *rd* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “dönmek; dininden dönmek” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak ise

murtedd > *mürted* şeklinde farklılaştığını ayrıca yardımcı unsur olan *bol-* yapısıyla birlikte kullanıldığını söyleyebiliriz.

mürted bolba d(i)nēse: “dinden döndü” ME 1808.

Necis

(نَجِس) *necis* yapısı Arapça *ncs* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “pis, murdar” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak ise farklılaşmadığını, yardımcı unsur olan *bol-* yapısıyla birlikte kullanıldığını söyleyebiliriz.

necis bolba: “necis oldu” ME 1853.

Rahim

(رَاحِم) *rahim* yapısı Arapça *rhm* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “döl yatağı; şefkat, merhamet” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da farklılaşmamış olduğunu söyleyebiliriz.

rahim kikçi: “merhamet edici” ME 2487.

Vacip

(وَاجِب) *vācib* yapısı Arapça *wcb* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “yapılması gerekli olan” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak ise farklılaşmadığını, yardımcı unsur olan *bol-* yapısıyla birlikte kullanıldığını söyleyebiliriz.

wacib bolba tūndü yama: “nesne ona gerek oldu” ME 3327.

Vakf

(وقف) *vakf* yapısı Arapça *wkf* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “durma; herhangi bir şeyi tamamen bir şeye adama, tahsis etme” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış olduğunu, biçimsel olarak da farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

wakf kibe morini têngri tulada: “Allah yolunda atı kurban etti” ME 3329.

wakf kibe tündü balğasun gèri: “sarayı ona bağışladı” ME 3329.

Vaaz

(وعظ) *va‘z* yapısı Arapça *wʿz* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “yetkili kişinin din ve ahlak konuşması; uyarı” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış olduğunu, biçimsel olarak da farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

wa‘z kibe danişmend: “hoca vaaz verdi” ME 3331.

Fakih

(فقيه) *faqih* yapısı Arapça *fkh* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “bilgin, İslam hukuku bilgini” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış olduğunu, biçimsel olarak da farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

faqih mèdekçi ère: “erkek fıkıhlı oldu” ME 1058.

Farz

(فرض) *farz* yapısı Arapça *frz* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “kertlik; gereklilik, dini ve ahlaki zorunluluk, ahlaki yükümlülük” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış olduğunu, biçimsel olarak da farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

farz kibe têngri namāzi: “Allah namazı farz kıldı” ME 1060.

farize kibe têngri namāzi: “Allah namazı farz kıldı” ME 1060

farize kibe têngri namāzi: “Allah orucu farz kıldı” ME 1060.

İmam

(امام) *imām* yapısı Arapça *amm* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “önde duran, öncü” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak ise farklılaşmadığını fakat farklı biçimbirimlerle (+lık) kullanımının çeşitlendiğini söyleyebiliriz.

imamlık kibe irendü: “halka imamlık etti” ME 1407.

Kefaret

(كَفَّارَت) *kefāret* yapısı Arapça *kfr* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “suç ya da işlenen günaha karşılık olarak bedel ödenmesi, suç örtme” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

kefāret ökbe: “kefaret verdi” ME 1467.

Rivayet

(روایت) *rivayet* yapısı Arapça *rwıy* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “söyleme; nakletme, anlatma” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

riwāyet kibe payğambarun ügen[i]: “peygamberin hadisini rivayet etti” ME 2490.

riwāyet kibe tündü қошағи: “şiiri ona açıklattırdım” ME 2490.

Şâfi

(شافع) *şāfi* yapısı Arapçada “yardım etmek; dilek dilemek; vasıtaıyla istemek” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

şefi’ kibe têngridü: “Allah’ın rahmetine koştular” ME 2715.

şefi’ açaraba tündü têngri: “Allah ona şefaati etti” ME 2715.

Vesvese

(وسوسه) *vesvese* yapısı Arapçada “fısıldama; kuruntu, vehim” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

weswese: “vesvese” ME 3333.

weswese kibe elē sêtkildü: “şeytan gönlüne vesvese soktu” ME 3333.

Fasik

(فاسق) *fāsik* yapısı Arapça *fsk* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “günahkar; suçlu” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

fāsik kelebe tūni: “ona fasik dedi” ME 1061.

Fetva

(فتوى – فتوا) *fetva* yapısı Arapça *fsk* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “hukuki görüş; sorunun şer’î cevabı” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

fetwa ʿeribe daniřmanāsa: “müftüden fetva istedi” ME 1066.

fetw(i) ökbe hocam: “müftü fetva verdi” ME 1067.

Bismillah

(الله بسم) *bi’smi’llāh* yapısı Arapça *harf-i cer bi-, ism “isim”* ve *Allāh* unsurlarından türetilen bir yapıdır. Arapçada “Allah’ın adıyla” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

gebe bismillah: “ Allah’ın adıyla dedi” ME 1069.

Gaza

(غزاء – غزا) *ğazā* yapısı Arapça *ğzw* kökünden unsurlarından türetilen bir yapıdır. Arapçada “akın etme; İslam uğruna yapılan savaş” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış fakat biçimsel olarak farklılaştığını söyleyebiliriz. Arapça *ğazā* yapısı Moğolcaya *kazad(i)n* biçiminde geçmiştir. Fonetik ve morfolojik değişimler söz konusudur.

gariba kazad(i)n (?) kērūrēse: “gaza savaşından döndü” ME 1182.

Kefen

(كفن) *kefen* yapısı Arapça *kfn* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “cenaze torbası; İslam’da ölülerin sarıldığı bez” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

kefen kibe tündü: “onu kefen yaptı” ME 1468.

kefen kulağukçi: “kefen soyucu” ME 1468.

Şehit

(شهيد) *şehid* yapısı Arapça *şhd* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “din uğruna ölen kimse” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

şeh(i)d bolba tère kü'ün: “o kişi şehit düştü” ME 2716.

Zunnar

(زنار) *zunnār* yapısı Arapça *znr* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “keşişlerin bağladığı kuşak” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı genel manada Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Aşağıdaki tanıkta kime ve neye işaret ettiği tam anlaşılmaması dolayısıyla “keşiş kuşağı” anlamından çok “kuşak” anlam alanının işaretleyicisi olarak kabul edilebilir. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

zunnār huyaba bēldēn: “beline zunnar bağladı” ME 3435.

Farsça

Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bu yapı dini ritüellerin toplum içerisinde bilinmesi adına önemli kopyalardan olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda kültürel bir unsur olarak da karşımıza çıkması muhtemel olan yapılardan birisidir. Çokdilli bir ortamda öğrenilen din gibi köklü oluşumlar çeşitlilik oluşturan toplumlarda dikkat çeken ve öğrenilmek istenen bir oluşumdur. Arap harfli Moğolca sözlüklerin yazıldığı ortam ve çevre de böyle bir yerdir. Moğolların din olgusu hakkındaki bilgi ve birikimleri dinsel kabuller aracılığıyla olmasından ziyade temas ve iletişimden kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz. Bu kelimeler şunlardır: *Namaz, ferişte, cuhud, peygamber, kilise, hoca, baht, mug, ruz (oruç ve nimet), peri (cin anlamında), danişment (hoca), duşvar, duzah, parsalık*.

Yukarıda sayılan Farsça kopyaların istatistiği şu şekildedir:

Din İle İlgili (Farsça) Kopyaların İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	namaz	22
2	Peygamber, cuhud	4
3	ferište, duşvar, ruz (nimet)	3
4	kilise, hoca, baht, mug, ruz, peri, danişmend, duzah, parsalık, zındık	1

Namaz

Dini terim kavramlarının başında (نماز) *namāz* yapısı gelmektedir. Sözcük Moğolcaya Farsçadan kopyalanmıştır. Söz konusu kopya farklı biçimbirimlerle kullanıldığını ve toplum tarafından bilindiğini kullanım sıklık oranının yüksek olmasından anlayabilmekteyiz. Aşağıdaki kullanımlardan *namāz kaylaķu ğacar*: “ezan okuma yeri” ME 1818; **kaylaba bāng-i namāz muķri*: “müezzin ezan okudu” ME 2196; *hūle’ū kikū namaz*: “nafile ibadet” ME 1330 kullanımlarında “namaz” haricinde bir anlam alanının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

çaķ talbiba tēngri namāzi: “Allah namaza vakit koydu” ME 633.

**ēne namāz kikū*: “bu namazlı” ME 982.

ērtēyin namāzi karanķudu kibe: “sabah namazını karanlıkta kıldı” ME 1030.

farz kibe tēngri namāzi: “Allah namazı farz kıldı” ME 1060.

farize kibe tēngri namāzi: “Allah namazı farz kıldı” ME 1060.

ġarān çe’ēcidēn bariba namazda: “namaz kılarken elini göğsüne kamet bağladı” ME 1173.

ğurta (?) namāzın çaķ: “ikinci namazı vakti” ME 1213.

kèteküy(i)n namāz(i)n çaķ: “yatsı namazı vakti” ME 1221.

hèkinèse hekilebe namāzi: “namazı yeni baştan kıldı” ME 1215.

hüle’ū bolba tūndür: “ona üstün geldi” ME 1330.

hüle’ū kikü namaz: “nafile ibadet” ME 1330.

hülū namāz kibe: “nafile namaz kıldı” ME 1336.

namāz kibe çağāsa koyına: “vaktinden sonra namaz kıldı” ME 1818.

namāz kibe têngriy(i)n tulada : “Allah için namaz kıldı” ME 1818.

namāz kikü ğacar: “namaz kılınacak yer” ME 1818.

namāz kaylaķu ğacar: “ezan okuma yeri” ME 1818.

namāztu: “namazlı” ME 1819.

nēbe namāzi: “namaza başladı” ME 1872.

oraba namāztu: “namaza durdu” ME 2017.

**ķaylaba bāng-i namāz mukri:* “müezzin ezan okudu” ME 2196.

Burada namaz anlamı kullanılmadan ezanla ilişkilendirilmiş.

tahārat kibe namāz tulada: “namaz için abdest aldı” ME 2835.

Burada taharet abdest anlamında kullanılmış.

ūdeş(i)n namāz(i)n çaķ: “akşam namazı vakti” ME 3238.

Ferişte

(فرشته) *firişte* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “melek; elçi” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak *firişte* > *ferište* değişiminin olduğunu söyleyebiliriz.

amin abukçi ferişte: “can alıcı melek, Azrail” ME 92.

tamuḡ saḡıḡıḡi ferıṣte: “cehennem bekçisi melek, malik” ME 2857.

uçmaḡ saḡıḡıḡi ferıṣte: “cennet bekçisi melek, Rıdvan” ME 3110.

Cuhud

(جھود) *cuḡūd* yapısı köken itibariyle Arapçadır fakat Moğolcaya Farsçadan kopyalanmış olmasından dolayı Farsça başlık altında değerlendirilmektedir. Farsçadaki “Yahudi” anlamıyla Moğolcaya kopyalandığını aşağıdaki kullanımlardan anlayabilmekteyiz. Farsçadaki anlam alanının dışına çıkmayan bu kopyadan biçimsel herhangi bir değişime de rastlamamaktayız.

cuḡūd bilges: “yahudilerin bilgisi” ME 611.

cuḡūd bolba ere: “erkek Yahudi oldu” ME 611.

cuḡūdun mescid: “Yahudilerin sinagogu, havrası” ME 612.

cuḡūdun daşman. “yahudi hacı” ME 612.

Peygamber

(پیغامبر) *peyḡambar* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsça *peyḡam* “haber” ile *bar* “getiren” yapılarından meydana gelmiştir. Bu birleşik yapı Moğolcaya da birleşik olarak kopyalanmıştır. Kopyalama sırasında e > a değişimin olduğunu belirtebiliriz. Kelimenin Farsçadaki anlamı “haber getiren” anlamından çok “tanrının elçisi” anlamının işaretleyicisi olarak kullanım sağlandığı belirtilebilir. Moğolcada da bu anlam dahilinde kopyalanmış ve kullanılmıştır.

isnad kibe ḡadisi peyḡambar: “ḡadisi peygambere isnad etti” ME 1434.

musā payḡambarun defteri: “musa peygamberin kitabı, Tevrat” ME 1780.

payḡambar kixsen caruḡsan: “peygamberin yaptığı ve söylediği, sünnet” ME 2141.

payḡambartu durūd kelebe: “peygambere salavat getirdi” ME 2142.

Kilise

Sözcük köken bakımında Yunancaya kadar uzanmaktadır fakat bu şekli ve kullanımıyla Farsçadan alınan bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Farsça *kelisā*

biçiminden kopyalanan bu yapı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan unsurlar arasında değerlendirilen bir genel kopyadır.

érke'ūdün kilise: “Hristiyanların manastırı” ME 1024.

Hoca

(*خواجه*) *hōca* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “saygın kimse, efendi; din görevlisi” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişiminin olmadığını söyleyebiliriz.

fetw(i) ökbe hocam: “müftü fetva verdi” ME 1067.

Baht

(*بخت*) *baht* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “talih, kismet, şans” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişiminin olmadığını söyleyebiliriz.

baht ügey: “bahtsız” ME 253.

Mug

(*مغان*) Fars. *muğ* (ve - *ān* çoğul eki *muğān*) yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “Zerdüşt dininden olanlar, ateşe tapanlar, ateşperestler, Mecûsîler” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişiminin olmadığını söyleyebiliriz. Kullanım biçimi dikkat çekmektedir. söz konusu yapı Moğolcaya kopyalandığında kullanımında yardımcı unsura ihtiyaç duyduğunu ve bu sebeple bol- yapısıyla birlikte kullanıldığını belirtebiliriz.

muğ bolba: “ateşe tapıcı oldu” ME 1746.

Ruz

(روز) *rōz* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “gün” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Söz konusu yapı zamanla ibadet anlamındaki “oruç” ritüelinin işaretleyicisi konumuna gelmiştir. Moğolca da bu ibadetin adını *rūz* biçiminde kopyalayarak almıştır. Moğolcada Farsçadan farklı olarak bir de *rızık* anlam alanının işaretleyicisi konumunda kullanılmıştır. Bu kullanım Farsçadaki kullanım alanından farklıdır. Kısacası Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumunda değil anlam alanı daha da genişlemiş ve kapsayıcı bir anlamın işaretleyicisi olmuştur. Biçimsel olarak da yine *rōz* > *rūz* şeklinde değişiminin olduğunu söyleyebiliriz.

rūz(i) ěribe tūnese: “ondan rızık istedi” ME 2494

rūz(i) ökbe tūndü: “ona rızık verdi” ME 2494.

farize kibe ruzani (yazmada şavmı): “Allah orucu farz kıldı” ME 1060.

Peri

(پری) *peri* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “efsanevî varlık; cin” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Anlamsal açıdan Farsça ve Moğolca arasında Farsçada peri yapısı daha çok dişilikle ilişki kurulmuşken burada eril bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olduğu biçimsel olarak farklılaşmadığını fakat farklı biçimbirimle çeşitlendiğini söyleyebiliriz.

per(i)n ěçiĝe: “cinlerin babası” ME 2146.

Danişment

(دانشمند) *dānişmend* yapısı Farsça *dāniş* “bilgi, ilim” ve *-mend* eki olarak şekillenmiş bir yapıdır. Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “ilim sahibi kimse, bilgin, âlim” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişiminin olmadığını söyleyebiliriz.

wa‘z kibe danişmend: “hoca vaaz verdi” ME 3331.

Duşvar

(دشوار) *duřvār* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “zor, güç” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak *duřvār* > *duřhuār* şeklinde bir değişimin olduğunu ve bazı durumlarda yardımcı unsur olan bol- yapısıyla birlikte kullanım sağlandığını söyleyebiliriz.

duřhuār: “güç” ME 833.

duřhuār bolba üyle: “iş güç oldu” ME 833.

duřhuār üyle: “güç iş” ME 833.

Duzah

(دوزخ) *dūzah* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “cehennem” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişiminin olmadığını fakat farklı biçimbirimler olarak çeşitlendiğini söyleyebiliriz.

duzahıtuy(i)n gōga: “cehennemliklerin zebanisi” ME 887.

Parsalık

(پارسا) *pārsā* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “dinine çok bağlı, zâhit, takvâ sahibi kimse” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundan biraz farklılaşmıştır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişime uğrayıp yalnızca “iffetli” olma durumunun işaretleyici konumuna gelmiş bir kopya olarak karşımıza çıkmaktadır. Biçimsel olarak ise değişiminin olmadığını fakat +*lik* biçimbirimiyle çeşitlendiğini söyleyebiliriz.

parsalık: “iffetli” ME 2144.

Zındık

(زندیق) *zindik* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “dinden sapan” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişiminin olmadığını söyleyebiliriz. Dikkat çeken bir özellik olarak söz konusu unsur yardımcı unsura ihtiyaç duymuş ve bol- yapısıyla birlikte kullanılmıştır.

zindik bolba: “kâfir oldu” ME 3431.

3.2.3. Yiyecek ve İçecek ile İlgili Kopyalar

Arapça

Helva, ta’am, zeytin.

Yiyecek ve İçecek ile İlgili (Arapça) Kopyaların İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	helva	5
2	ta’am	2
3	zeytin, baharat	1

Helva

(حلوى – حلوا) *halvā* Arapçadan Moğolcaya kopyalanan *halwa* yapısı Moğolcada yalnızca “helva” dediğimiz tatlı yiyeceği karşılarken bu durum Arapçada farklıdır. Arapçada bu unsur genel anlamda “tatlı yiyeceği” karşılamaktadır. Moğolcaya kopyalanan yapı anlam daralması yaşayarak kopyalanmıştır. *halwa* yapısı yalnızca *halwāy(i)n* biçimiyle farklı bir kullanım sergilediğini ekleyebiliriz.

dāru halvāy(i)n galbuğa: “ilaç helvasının kepçesi” ME 794.

êçkeksen halwa: “kesme helva” ME 939.

ḥalwa kudalduḳçi: “helva satıcısı” ME 1364.

ḥalway(i)n ḡalbuḡa: “helva kepçesi” ME 1365.

maḡztu ḥalwa: “fıstıklı helva” ME 1670.

Bahar(at)

(بهارات) *bahārāt* yapısı Arapça behār > bahār ve çoḡul eki -āt ile baharat biçiminden şekillenmiştir. Arapçadan Moğolcaya kopyalanan ve Arapçadaki “yemeklerde koku ve tatlar için kullanılan maddeler” anlamıyla aynı anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlilik kazandığını söyleyebiliriz.

**hūnisbe bahar*: “baharat koktu” ME 1350.

Ta’am

Arapçadan Moğolcaya kopyalanan *ta’am* yapısı, Arapçada genel manada “yeme eylemi” karşılığında kullanılan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapıyı biz “yemek” isminin karşılığı olarak tanımlayabiliyoruz. “yeme eylemi” olarak çiğnemeyi ifade eden **cançiba* yapısı kullanılmaktadır. Bu durum da Moğolcada belli yemeklerin karşılığı olarak (muhtemelen kültürel yemeklerin işaretleyicisi olarak) kullanıldığını söyleyebilmekteyiz. Bu kopya genel kopya kategorisinde değerlendirilen kopyalar arasında yer almaktadır.

**cançiba ta’ami*: “yemeği çiğnedi” ME 484.

dabusun ügey bolba ta’am: “yemek tuzsuz oldu” ME 763.

Zeytin

(زيتون) *zaytūn* yapısı Arapça *zyt* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçadan Moğolcaya kopyalanan *zeytuni* yapısı akuzatif almış biçimiyle tanıklanmıştır. Arapçadaki anlam alanıyla paralellik gösteren yapı Moğolcada da Arapçada olduğu

gibi aynı anlamları işaretleyen bir unsur görevindedir. Genel kopyalama kategorisinde değerlendirilmektedir.

zeytūni tosun: “zeytin yağı” ME 3428.

Farsça

Hurma, biryan, nar, tirit, şor (çorba), nohut, bahar(at), incir, şeftali, bor, köke lahişa, nişün, peynir.

Yiyecek ve İçecek İle İlgili (Farsça) Kopyaların İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	hurma	20
2	nar	4
3	biryan, tirit, zire, maya.	2
4	şor, nohut, incir, şeftali, bor, köke lahişa, nişün, peynir	1

Hurma

(خرما) *ḥurmā* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “yemiş, özellikle taze hurma” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişiminin olmadığını fakat farklı biçimbirimler alarak çeşitlilik kazandığını söyleyebiliriz. Öte yandan kültürel bir unsur olduğunu ve bu yüzden değişimin rastlanmadığını da belirtmek doğru olacaktır.

Hurma Biçimi

cançıkşan ḥurma: “ezilmiş hurma” ME 486.

èse kürüksan ḥurma: “yetişmemiş hurma” ME 1040.

**mū hurma*: “kötü hurma” ME 1785.

noytan hurman: “yaş hurma” ME 1916.

ķōsun hurma: “kuru hurma” ME 2393.

**unaba hurma*: “hurma düştü” ME 3131.

hurma modunu beye: “hurma ağacı gövdesi” ME 3352.

hurma sêlthe açıkşan modun: “hurma yüklü ağaç” ME 3352

Hurmay(i)n Biçimi

noytan hurmay(i)n açānu örele: “yarım yük yaş hurma” ME 1916.

oķtalba hurmay(i)n hirār: “hurma dibini kesti” ME 2008.

oķtalba hurmay(i)n moduni: “hurma ağacını kesti” ME 2008.

ķo’āsun hurmay(i)n açānu örele: “kuru hurma yükünün dengi” ME 2331.

hurmay(i)n bor: “hurma şarabı” ME 3353.

çinēbe hurmayi: “hurmayı ölçtü” ME 718.

hurmay(i)n bor kibe: “hurma şarabı yaptı” ME 3353.

hurmay(i)n hüçüken modun: “hurma fidanı” ME 3353.

hurmay(i)n yasun: “hurma çekirdeği” ME “3353.

hurmay(i)n yasuni kaçarkay: “hurma çekirdeğinin yarığı” ME 3353.

açi’ātu kibe hurmayin moduni: “hurma ağacını yükledi” ME 24

butaba hurmay(i)n modunu örgesüni: “hurma ağacının dikenini budadı” ME 424.

Biryān

(بریان) *biryān* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “kebap, kızartma et” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişiminin olmadığını fakat farklı *bol-* yardımcı unsura ihtiyaç duyduğunu ve böylelikle çeşitlilik kazandığını söyleyebiliriz.

biryan bolba miķan: “et kebab oldu” ME 322.

Nar

(نار) *nār* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “nar ağacı ve meyvesi” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi olarak karşımıza çıkarken aynı zamanda **ēne nardu adali köketü ökin*: “bu nar gibi memeli kız”; *nār kökentü bolba*: “nar memeli oldu” örneklerde “nar meyvesine benzetme yapılan bir unsur ve işaretleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişiminin olmadığını söyleyebiliriz.

nār(i)n arasun: “nar kabuğu” ME 1846.

nārdāni budān: “nar taneli yemek” ME 1845.

Benzetme olarak;

**ēne nardu adali köketü ökin*: “bu nar gibi memeli kız” ME 982.

nār kökentü bolba: “nar memeli oldu” ME 1844.

Tirit

(ترید) *terīd* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “et suyu ile haşlanmış kızarmış ekmekten yapılan yemek” anlamındaki kökle aynı alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak değişimin *terīd* > *tirit* şeklinde olduğunu söyleyebiliriz.

**ēne tirit*: “bu tir(i)t” ME 982.

tirid kibe ètmegi: “ekmeği tirit yaptı” ME 2959.

Şor

(شور) *şōr* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “tuzlu” anlamındaki kökle aynı alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır.

Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlilik kazandığını söyleyebiliriz.

şorta ğacar : “tuzlu toprak” ME 2818.

Nohut

(نخود) **nohūd** yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “baklagillerden bir bitki” anlamındaki kökle aynı alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlilik kazandığını söyleyebiliriz.

nohūd: “nohut” ME 1924.

Zire

Farsçadan Moğolcaya kopyalanan **zire** yapısı Farsçadaki “kimyon” anlamındaki kökle aynı alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlilik kazandığını söyleyebiliriz.

zire: “kimyon, anason” ME 3432.

zirey(i)n budān: “kimyon, anason aşısı” ME 3432.

Maya

(مايه) **māye** yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “öz, hammadde, maya, sermaye” anlamındaki kökle aynı alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını söyleyebiliriz.

maya ökbe: “maya verdi” ME 1693.

maya ügey cūraba ğuluri: “hamuru mayasız yoğurdu” ME 1693.

İncir

(انجير) *encir* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “dutgillerden, içinde küçük çekirdekler bulunan meyve” anlamındaki kökle aynı alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak *encir* > *injr* şeklinde değişimin olduğunu söyleyebiliriz.

injr (انجير) (“incir” [202b] şeklinde King Sözlüğünde tanıklanmıştır.

Şeftali

(شفت آلو) *şaftālū* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsça *şaft* (شفت) “semiz, yağlı” *ālū* (آلو) “erik cinsi meyvelerin genel adı” sözcüklerinin birleşimidir. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak *şaftālū* > *şaftali* şeklinde değişimin olduğunu söyleyebiliriz.

şaftali (شفتالي) (“şeftali” [202b] biçiminde King Sözlüğünde tanıklanmıştır.

Bor

bor (بور) yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan unsurlar arasındadır. KS’de kelime “içki; şarap” anlamının karşılığı olarak verilmiştir.

bor (بور) (“içki; şarap” [205b] biçiminde King Sözlüğünde tanıklanmıştır.

Lahişa

köke lâhîša yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan unsurlar arasındadır. KS’de kelime “bir tür erişte yemeği” anlamının karşılığı olarak verilmiştir. Burada iki farklı yapının birleşimi söz konusudur. *lâhîša* yapısı Farsçadır.

köke lâhîša “bir tür erişte yemeği” [187c; 192c] biçiminde King Sözlüğünde tanıklanmıştır.

Nişün

nişün (نشون) yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan unsurlar arasındadır. KS’de kelime “tatlı; helva” anlamının karşılığı olarak verilmiştir.

nişün (نشون) “tatlı; helva” [205b] biçiminde King Sözlüğünde tanıklanmıştır.

Peynir

beinir (بينر) yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan unsurlar arasındadır. KS’de kelime “tatlı; helva” anlamının karşılığı olarak verilmiştir.

beinir (بينر) “peynir” [205b] biçiminde King Sözlüğünde tanıklanmıştır.

3.2.4. Devlet ve Askeri ile İlgili Kopyalar

Arapça

Kadı, ganimet, hüccet, miras, hak, hazine, sicil, hüküm, şehit (hem din hem de devlet), meclis.

Devlet ve Askeri Terimler İle İlgili (Arapça) Kopyaların İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	hak	5
2	miras	4
3	hüccet	3
4	ganimet, kadı	2
5	sicil, hazine, hüküm, şehit, meclis	1

Kadı

(قاضی) **kādi** yapısı Arapça **kady** kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçadan Moğolcaya kopyalanan ve Arapçadaki “yargıç” anlamındaki kökle aynı alanlarının

işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapça kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını söyleyebiliriz.

êse sonasba kâdi gëreyi: “hâkim tanığı dinlemedi” ME 1040.

üge’ü kibe tûni kâdi: “hakim onu yoksul etti” ME 3254.

Ganimet

(غنيمت) *ganimet* yapısı Arapçadan Moğolcaya kopyalanırken Arapçada temsil ettiği anlam alanlarını Moğolcaya kopyalandıktan sonra da devam ettirmiştir. Anlamsal ve biçimsel hiçbir değişime uğramayan ganimet yapısı önemli kopyalardan birsidir. Ganimet yerine Moğolcada *olca* yaygın şekilde kullanılmaktadır. Kullanım alanı ve sıklığı bakımından Moğolca olan *olca* yapısı Türkçeye de kopyalanış bir yapıdır. ME’de de tanıklanan bu yapı söz konusu dönemde de kullanımda olduğu söylenebilir: **olca* “ganimet, bulun” ME 1988 *ganimet* sözcüğü ise yine *saray* yapısında olduğu gibi kültürel ve toplumsal temas ve etkileşimler sonucunda Moğolcaya kopyalanan genel bir kopyadır.

ganimet bariba: “doyumluk kaptı” ME 1165.

Hüccet

(حجت) *huccet* yapısı Arapçadan Moğolcaya kopyalanan ve Arapçadaki “delil, senet, belge” anlamındaki kökle aynı alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak değişimin *huccet* > *hüccet* şeklinde olduğunu söyleyebiliriz.

hüccet açaraba tündü tère yamadu: “ona o işine ispat getirdi” ME 1376

hüccet kildübeler: “karşılıklı olarak ispat ettiler” ME 1376.

hüccetlebe tünle: “onunla iddialaştı” ME 1377.

Miras

(ميراث) *mirās* yapısı Arapça *wrs* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçadan Moğolcaya kopyalanan ve Arapçadaki “ölen bir kimseden yakınlarına kalan mal, mülk, para vb.” anlamındaki kökle aynı alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak değişimin söz konusu olmadığını söyleyebiliriz. Aşağıdaki kullanımlardan *mirās idekçi*: “mirasyedi” kullanımı katmanlaşmış bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada olumsuz bir insan özelliğini anlatan birleşik yapının kullanımı söz konusudur. Bu bakımdan önemli bir kullanım ve tanıktır. Söz konusu kopyanın kurulumunun Arapça ve Moğolca yapılardan oluşması önemli bir noktadır.

mirās abuba bağı nim nikenēse: “bağı birbirinden miras aldılar” ME 1734.

mirās idekçi: “mirasyedi” ME 1734.

mirās mal: “miras mal” ME 1734.

mirās ökbe tündü māl: “ona (Moğ. mal) miras bıraktı” ME 1734.

Hazine

(خزينة) *hazine* yapısı Arapçadan Moğolcaya kopyalanan ve Arapçada “gözü, depo, kıymetli eşya veya para konulan yer” alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak değişimin *hazine* > *kazina* şeklinde olduğunu söyleyebiliriz.

kazina kudalduķi: “hazine satıcı” ME 2307.

hazinadu talbiba mali: “malı hazineye koydu” ME 3348.

Sicil

(سجل) *sicill* yapısı Arapça *scl* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “mahkeme, tapu, nüfus vb. resmî dairelerce tutulan kayıtlar ve bu kayıtların yazılı bulunduğu belge veya defter” alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya

kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak değişimin olmadığını söyleyebiliriz.

sicil biçibe tündü: “ona mahkeme kararı yazdı” ME 2589.

Hüküm

(حكم) *hukm* yapısı Arapça *hkm* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “mahkeme, tapu, nüfus vb. resmî dairelerce tutulan kayıtlar ve bu kayıtların yazılı bulunduğu belge veya defter” alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak değişimin olmadığını söyleyebiliriz.

hüküm kibe tūni maldu: “onun malına hüküm getirdi” ME 1378.

Şehit

(شهيد) *şehid* yapısı Arapça *shd* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “din uğruna ölen kimse” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

şeh(i)d bolba tère kü'ūn: “o kişi şehit düştü” ME 2716.

Meclis

(مجلس) *meclis* yapısı Arapça *cls* kökünden türetilen bir yapıdır. Arapçada “oturum veya oturacak yer” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

ū kibe tūni tulada meclistü: “meclisi onun için geniş yaptı” ME 3203.

Farsça

Düşman, dad, zindan, azad.

Devlet ve Askeri Terimler İle İlgili (Farsça) Kopyaların İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	düşman	35
2	azad	3
3	dad, zindan	2

Düşman

(دشمن) *dušmān* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “iyi duygu beslemeyen, kötülük yapman kişi; hısım” anlamındaki kökle aynı alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını fakat farklı biçimbirimlerle kullanımı sayesinde *duşmanlaldubalar nim niken*: “birbirini düşman tuttular” örneğinde olduğu gibi çeşitlilik kazandığını söyleyebiliriz. Buradaki kullanımı en işletilmiş kullanım olarak karşımıza çıkmaktadır. *duşmanlaldubalar* yapısı birçok unsuru bünyesinde barındırdığı için karışık kopya kategorisinde değerlendirilmektedir. Aşağıda tanıklanan örneklerden de anlaşılacağı üzere bazı yapılar genel kopya kategorisinde değerlendirilirken bazıları karışık kopya kategorisinde değerlendirilmektedir. Bunlardan yalın halde kullanılan düşman yapısı genel kopya kategorisinde yukarıda gösterilen *duşmanlaldubalar* yapısı ise karışık kopya kategorisindedir.

Düşman Biçimi

baķiba (?) tūni duşman dergede: “düşmanın yakınına çağırdı” ME 221.

**bayasaķaba tūndū duşman*: “düşman onu sevindirdi” ME 258.

duşman bariba ěme ěreyi: “kadın erkeği düşman tuttu” ME 876.

duşman bariba şeheri: “şehri düşman tuttu” ME 876.

düşman bariba tūni: “onu düşman tuttu” ME 876.

düşman üyleyi: “işi düşman gördü” ME 876.

düşman bariķu ěeme: “düşman tutan kadın” ME 876.

**ěene ěreyěn duşman bariķsan ěeme*: “bu, kocasını düşman tutan kadın” ME 982.

düşman kibe tūni küfr: “inançsızlık onu düşman etti” ME 876.

düşman kixsen: “düşmen olan” ME 876.

itķaba duşman ĥacilari: “düşman hacıları engelledi” ME 1440

těde bidani odunam duşman cūk: “şu öbürleri düşmana doğru gidiyorlar” ME 2916.

bidani odunam duşman cūk: “şu öbürleri düşmana doğru gidiyorlar” ME 2916.

**těngri tūni ĥiběbe duşman tulada*: “Allah ona düşmana karşı yardım etti” ME 2943.

ķababa tūni duşman: “düşman onu (bir yerde) kapadı” ME 2148.

Duşmantu Biķimi

**bělěn bolba duşmantu*: “düşmana hazır oldular” ME 286.

duşmantu: “düşmanlık” ME 882

ķola ěribe těngriyěse duşmandu: “Allah’tan düşmanına karşı zafer diledi” ME 741.

küķin bolba duşmandu: “düşmana karşı zafer kazandı” ME 1616.

ķor kürgebe duşmandu: “düşmana zarar verdi” ME 2361.

**ķora ökbe duşmandu*: “düşmana zehir verdi” ME 2362.

söni daruba duşmandu: “düşmanı gece bastı” ME 2631.

ķata’ū duşmantu kü’ūn: “katı husumetli insanlar” ME 2288.

Karmaşık Biķimler

daruba duşmani: “düşmanı bastı” ME 784.

duşmanliķ kibe tūnlě: “düşmanlık etti” ME 879.

duşmanliķ üce’ūlbe: “düşmanlık gösterdi” ME 880.

duşmanlıkni: “düşmanlığı” ME 881.

ile kibe duşmalik: “düşmanlığını açığa vurdu” ME 1403.

ķata’ū duşmanlık: “katı husumetli” ME 2288.

buyan ökbe tēngri tūndū duşmanāsa: “Allah ona düşmanından nusret verdi” ME 432.

**sēr*sērebe duşmanāsa*: “düşmanı sezdiler” ME 2554.

Birden Fazla Biçimbirimle Kullanımı

duşmanlaldubalar nim niken: “birbirini düşman tuttular” ME 878.

bayasuķsan duşmanduri’ān: “düşmanına sevinen” ME 262.

duşmanlalduba tūnle: “onun ile düşmanlaştı” ME 877.

Dad

(داد) *dād* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “adalet, doğruluk” anlamındaki kökle aynı alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlilik kazandığını söyleyebiliriz.

dad ēribe ķanāsa: “hakandan adalet istedi” ME 765.

dadni ökbe: “hakkını verdi” ME 766.

Zindan

(زندان) *zindān* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan ve Farsçadaki “içine tutukluların, hükümlülerin konulduğu kapalı yer; hapisane” anlamındaki kökle aynı alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını söyleyebiliriz.

ķata’ū zindan: “sıkı zindan” ME 2288.

zindān saḳīḳçi: “zindan bekçisi, gardiyan” ME 3430.

Azad

(آزاد) **āzād** yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı Farsçada “serbest bırakma, serbest, özgür” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını fakat söz konusu unsurun *bol-* gibi yardımcı unsurlara ihtiyaç duyduğunu söyleyebiliriz.

azad bolba bōl: “köle azat oldu” ME 198.

azad ěme: “hür kadın” ME 198.

azad kibe bōli: “köleyi azat etti” ME 198.

3.2.5. Tabiat (Hayvan ve Bitki) ile İlgili Kopyalar

Arapça

Safran, mercan, nal.

Tabiat (Bitki ve Hayvan) İle İlgili (Arapça) Kopyaların İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	safran	3
2	mercan, nal	1

Safran

(زعفران) **za‘farān** yapısı Arapçada” sarı boya veren soğanlı bitki, *crocus sativus*” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama

sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını söyleyebiliriz.

za‘ferāni: “safranlı” ME 3426.

za‘farāni’ār boduba dēli: “kürkü safranla boyadı” ME 3427.

sürçibe kabartān za‘ferān: “burnuna safran sürdü” ME 2691.

Mercan

(مرجان) **mercān** yapısı Arapçada “bir deniz yaratığı, bundan elde edilen ziynet maddesi” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlendiğini söyleyebiliriz.

marcānu burğasun: “mercan budağı” ME 1686.

Nal

(نعل) **na‘l** yapısı Arapça **n‘l** kökünden türetilmiş bir yapıdır. Arapçada “ip veya kayışla bağlı ayaklık, sandal, nal; at nalı” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlendiğini söyleyebiliriz.

oyaba na‘l(i)nni: “takunyayı dikti” ME 2045.

Farsça

Koza, bağ, gül, rüzgar, horoz, nihâl, raht (atlarla ilgili), leylek, mazu, çakal, ahta.

Tabiat (Bitki ve Hayvan) İle İlgili (Farsça) Kopyaların İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	bağ	5

2	koza	4
3	horoz	3
4	göl, rüzgar	2
5	leylek, nihal, mazu, çakal	1

Koza

(غوزه) *gōza* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı Farsçada “içinde tohum veya kelebek durumuna gelmemiş böcek bulunan yuvarlak korunmuş unsur; pamuk kozası” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak *gōza* > *guza* şeklinde değişimin söyleyebiliriz.

**aman bütü guza*: “ağız açılmamış koza” ME 74.

**aman nēksen guza*: “ağız açılmamış koza” ME 74.

ēse kürüksen goza: “yetişmemiş koza” ME 1040.

goza kudalduçi: “pamuk kozası satıcı” ME 1200.

Bağ

(باغ) *bāg* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı Farsçada “tahsis edilen mülk; bahçe” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını fakat söz konusu unsurun farklı biçimbirimlerle kullanımıyla çeşitlilik kazandığını söyleyebiliriz.

bağın balğasun: “bahçe duvarı” ME 200.

bağın e’ūden: “bahçe kapısı” ME 200.

bağın tulğa: “bahçe direği” ME 200.

bal(a)gasutu bağ: “duvarlı bahçe” ME 213.

yabu’ūlba usuni bağıtu: “suyu bahçeye saldı” ME 3368.

Gül

(گل) *gul* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı Farsçada “çiçek” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını söyleyebiliriz. Söz konusu kopyanın anlam alanı Farsçayla paralel olması önemli Türkçede bu yapı “gül türündeki çiçek” anlam alanının karşılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da yapının Türkçede anlamsal daralma yaşadığının göstergesidir. Bu bakımdan Türkçe üzerinden geçmeyen yapı olarak tanımlanabilmektedir.

balār casağsan gül: “bal mumu ile yapılan çiçek, nakilbent” ME 205.

Rüzgar

(روزگار) *rūzgār* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Farsça *rōz* “gün, gündüz” sözcüğünden türetilmiştir. *rōzkār* “bir günde yapılan iş, gün (süre) > *rūzgār* yapısı Farsçada “zaman, gün, gündüz” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumunda değildir. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olduğunu ve Moğolcadaki anlam alanının Farsçadakinden farklı algılanıp kullanım sağlandığını belirtebiliriz. Biçimsel olarak ise hiçbir değişimin olmadığını söyleyebiliriz. Genel kopya kategorisindedir.

butara’ūlba ēdeni rūzgār: “kader onları dağıttı” ME 430.

ūge’ū kibe tūni rūzgār: “kader onu yoksul düşürdü” ME 3254.

Horoz

(خروس) *hurūs* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı Farsçada “tavuğun erkeği” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını söyleyebiliriz.

boqtatu ħoros: “Moğ. ibikli horoz, Türk. horoz ibiği” ME 349.

kèrè’ūrēse tutāba ħoros: “horoz dövüşten kaçtı” ME 1512.

**manġlayn hümeriküb unaba ħoros*: “horozun alın saçı döküldü” ME 1679.

Nihal

(نهل) *nihāl* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı Farsçada “fıdan” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını söyleyebiliriz.

nihāl ħatġuba: “fıdan dikti” ME 1884.

Leylek

Farsça *leglek* ses taklidinden şekillenen bu yapı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı Farsçada “uzun gagalı, uzun bacaklı, tüyleri beyaz, bataklıklara konan, kışın sıcak yerlere göç eden göçmen kuş” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını söyleyebiliriz.

legleg(i)n modun: “leylek ağacı” ME 1665.

Mazu

mâzu (مازو) yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan unsurlar arasındadır. Farsça “meşe uru” anlam alanın işaretleyicisidir. KS’de kelime “mazı” anlamının karşılığı olarak verilmiştir.

mâzu (مازو) “mazı” [202a] biçiminde King Sözlüğünde tanıklanmıştır.

Çakal

şagāl (شغال) yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan unsurlar arasındadır. Farsça “köpek türünden yırtıcı bir hayvan” anlam alanın işaretleyicisidir. KS’de kelime “çakal” anlamının karşılığı olarak verilmiştir. Biçimsel olarak *şagāl* > *cağal* şeklinde değişim söz konusudur.

cağal (چغال) “çakal” [199c] biçiminde King Sözlüğünde tanıklanmıştır.

3.2.6. Organ ile İlgili Kopyalar

Farsça

Çiray

Çerag/ Çiray

(چراغ) *çerāğ* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı Farsçada “yağ kandili ve genellikle mum, meş’ale gibi ışık veren şey” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumunda değildir. Farsçada “ışık veren şey” anlam alanlarının işaretleyicisiyken Moğolcada anlam farklılaşmasıyla “organ olarak yüz” anlam farklılaşmasıyla kopyalanmıştır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal ve biçimsel değişimin olduğunu belirtebiliriz. Söz konusu yapı Moğolcaya kopyalanmış ve anlam farklılaşması gerçekleşmiş bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Farsçadaki anlam alanının dışında bir kullanım sağlanması Moğolcadaki anlam alanın değişimine uğramasına sebep olmuş ve sözcük farklı anlam alanın işaretleyicisi konumuna gelmiştir. Ayrıca söz konusu kopyanın biçimsel farklılaşması da söz konusudur. *çerāğ* > *çiray* biçimindeki değişim dikkate değerdir. Kopyanın yalnızca fonetik benzerliği kalmıştır.

**çiray hümeri bolba*: “suratını astı” ME 730.

3.2.7. Giyim ile İlgili Kopyalar

Arapça

Esbab. cübbe, ferace

Giyim İle İlgili (Arapça) Kopyaların İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	cübbe	2
2	esvab, ferace	1

Esvab

(ثوب) *esvāb* yapısı Arapça *sevb* (ثوب) kökünden türetilmiş bir yapıdır. Arapçada “giyilecek şeyler, elbise” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel *esvāb* > *asbab* şeklinde farklılaştığını ve farklı biçimbirimlerle çeşitlendiğini söyleyebiliriz. Bu yapı genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir.

abadaanlaba asbabān: “elbiseleri tamir etti” ME 585.

Cübbe

(جبة) *cübbe* yapısı Arapça *cbb* kökünden türetilmiş bir yapıdır. Arapçada “elbise üstüne giyilen, bedeni uzun ve bol düğmesiz giyecek” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlendiğini söyleyebiliriz. Bu yapı genel kopya kategorisinde değerlendirilmektedir. Kopya Arapça hali korunarak kopyalanmış durumdadır herhangi bir değişiklik yapılmadan alınmaması kullanım azlığının da bir göstergesidir.

Ayrıca Arapça içerisinde bir nesnenin adı konumunda olan cübbe yapısı Arap kültüründe önemli bir yere sahip olması bu durumun destekleyicilerindendir.

cübbe ömüsbe: “cübbe giydi” ME 629.

hünege cübbe: “tilki kaftan” ME 1344.

Ferace

(فراجه) **ferace** yapısı Arapça **fereci** > **fereciyye** “kadınların dışarıda giydikleri mantoya benzer elbise”den türeyen bir yapıdır. Moğolcaya kopyalanan bu yapılardan **fereci** biçiminin kopyalandığını görmekteyiz. Bu yapı Farsçada “kadınların dışarıda giydikleri mantoya benzer elbise” anlam alanlarının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını söyleyebiliriz.

fereci ömüsbe: “ferace giydi” ME 1064.

Farsça

Dastar

(دستار) **destar** yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı Farsçada “sarık” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlilik kazandığını söyleyebiliriz.

dastār: “sarık” ME 785.

dastār çulğadı: “sarık sardı” ME 785.

dastār kuçiba: “sarık sarındı” ME 785.

dastār kuçiba tündü hêkindü: “onun başına sarık sardı” ME 785

dastār(i)n çaçak: “sarık püskülü” ME 786.

ğari’ân dastartu arçiba: “elini havluya sildi” ME 1180. Havlu anlamında kullanılmış.

kuçiba destār: “sarığı sardı” ME 2407.

kuçiba destāri hēkindēn: “başına sarık sardı” ME 2407.

3.2.8. Özel İsim ile İlgili Kopyalar

Arapça

Şam, Musa

Özel İsimler İle İlgili (Arapça) Kopyaların İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	Şam, Musa	1

Şam

Özel isim olan (شام) *şam* yapısı Arapçada “Sûriye” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlendiğini söyleyebiliriz.

şamdu orçiba: “Suriye’ye (sirus) yetti” ME 2708.

Musa

Özel isim olan (موصی) *mūşā* yapısı Arapçada “vasiyet edilen; vasî seçilmiş (kimse)” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlendiğini söyleyebiliriz.

musā payğambarun defteri: “musa peygamberin kitabı, Tevrat” ME 1780.

Farsça

Hindistan, Rüstem

Özel İsimler İle İlgili (Farsça) Kopyaların İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	Hindistan, Rüstem	1

Hindistan

Bu kopyada yer alan **+istān** (ستان) yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı Farsçada “birleşik adlara gelerek yer ve ülke adlarını belirten bir takı konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlilik kazandığını söyleyebiliriz.

Hindustānu hildü: “Hint kılıcı” ME 1274.

Rüstem

Özel isim olan **Rüstem** yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı Farsçada “İran mitolojisinde ünlü kahraman ve savaşçı” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlilik kazandığını söyleyebiliriz.

rüstem/(i)n numu: “Rüstem’in yayı” ME 2492.

3.2.9. Yön Kopyaları

Arapça

Cenup, şimal

Yer-Yön (Arapça) Kopyalarının İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
	cenup, şimal	1

1		
---	--	--

Cenup

(جنوب) *cenūb* yapısı Arapçada “dört yönden biri, yüzünü doğuya dönen birini sağ tarafına düşen cihet, güney” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlendiğini söyleyebiliriz. Yapının kullanım ve anlam alanları Arapçayla paralellik göstermektedir. Kopyalanan *cenūbun* biçimindeki kullanımı dikkat çekmektedir. Türkçe vasıtasıyla kopyalandığını söyleyebiliriz.

cenūbun key: “güney rüzgârı” ME 530.

Şimal

(شمال) *şimāl* yapısı Arapçada “dört ana yönden biri, yüzünü doğuya dönen kimsenin sol tarafına düşen cihet, kuzey” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Arapçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal değişime uğramamış biçimsel olarak da yine farklılaşmadığını fakat farklı biçimbirimlerle çeşitlendiğini söyleyebiliriz.

şimālūn key: “kuzey rüzgârı” ME 2761.

3.2.10. Dilbilgisel Kopyalar

Arapça

bi yapısı

Dilbilgisel (Arapça) Kopyalarının İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	Bi yapısı	1

Bi- Yapısı

Arapçadan kopyalanan (بـ) **bi-** yapısı, Arapça “kelimelerin başına gelerek “ile” anlamı katarak zarflaştırır ön ek” olarak tanımlanır ayrıca harf-i cer kategorisindedir. Moğolcaya kopyalanan bu yapı seçilmiş kopya kategorisinde yer almaktadır. Arapçadaki kullanım amacı Moğolcada da devam ettirilmiş üstelik Moğolca söz dizilimine uyarlanmıştır. Yapı “bir şeyin içinde” olmayı temsil eden dilbilgisel bir yapıdır. Buradaki kopyalamanın ve uyarlamanın ilerlemiş olduğunu özellikle **ariyūn bi têngri** yapısında görebilmekteyiz. **têngri** yapısıyla birlikte kullanımı ve tercih edimi önemlidir. Söz konusu yapı yaratıcıyı işaretleyen bir unsur görevindedir. Bu durum da kültürel etkileşimin sentezi haline getirmektedir.

ariyūn bi têngri: “münezzeh Allah” ME 154.

defter cūra tère yama bi: “kitabın içinde bilmem ne var” ME 798.

***mū e. bi zeyd:** “zeyd kötü erkektir” ME 1785.

ķana‘at kibe bi: “ben kanaat ettim” ME 2244.

Farsça

nâ yapısı

Dilbilgisel (Farsça) Kopyalarının İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	Nâ yapısı	2

Nâ Yapısı

(نـ) **nâ-** yapısı genellikle Farsça bazen de Arapça sıfatların başına gelerek “olmayan, değil” anlamı katar” Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bir unsur olarak karşımıza çıkan bu yapı Farsçadakiyle aynı anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını fakat farklı

biçimbirimlerle çeşitlilik kazandığını söyleyebiliriz. Buradaki kopya tanıkları birleşik bir yapı olarak alınmış yukarıdaki *bi-* harfi cer gibi Moğolcadaki unsurlarla kullanımı söz konusu değildir.

nāḥaḫ ḫisun kibe: “haksız yere kanını döktü” ME 1842.

nāḫēs: “alçak, bayağı” ME 1843.

3.2.11. Ünlem Kopyaları

Farsça

vay

Ünlem (Farsça) Kopyasının İstatistiği		
No	Kopya	İstatistiği
1	vay yapısı	1

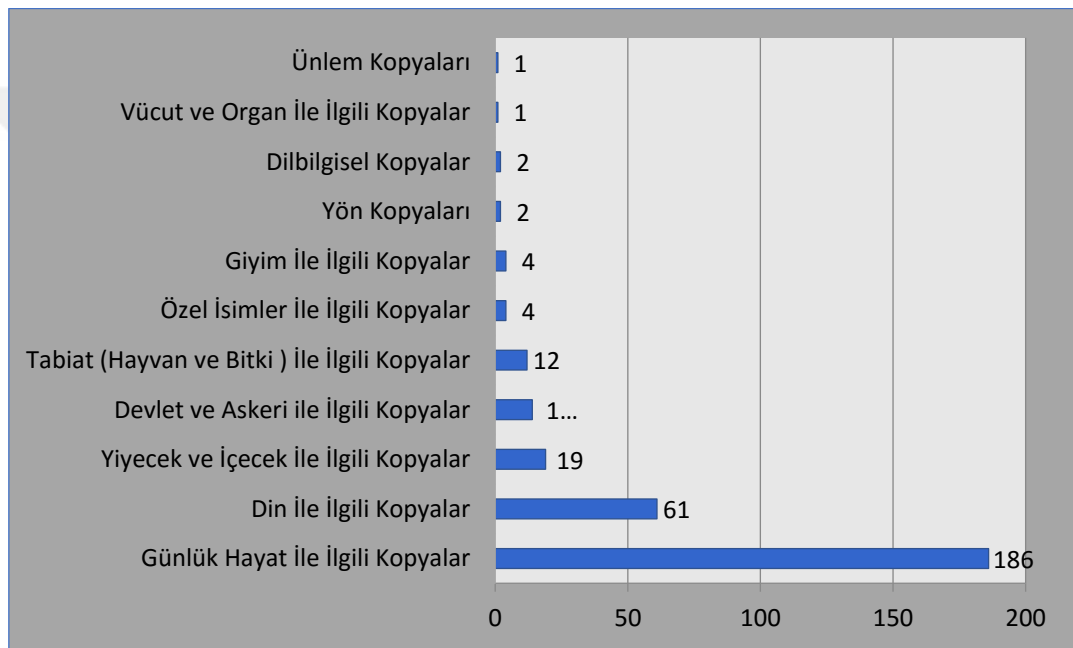
Vay

(وای) *vāy* yapısı Farsçadan Moğolcaya kopyalanan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapı Farsçada “esef ve acı belirten ünlem” anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Moğolcaya kopyalanan bu yapı Farsçada kullanılan anlam alanının işaretleyicisi konumundadır. Bu bakımdan kopyalama sırasında anlamsal bir değişimin olmamasının yanında biçimsel olarak da değişimin olmadığını söyleyebiliriz.

way ḫimadu: “vay sana!” ME 3328.

Elde edilen veriler doğrultusunda Arap harfli Moğolca sözlükler arasında yazıldığı dönem ve kullanıldığı, hitap ettiği coğrafya sebebiyle ME çalışmaya en çok katkı sağlamış sözlüktür. Bu durumun anlaşılır olması ve çalışmamızın da ilk kısımlarında yer alan ikidillilik ya da çokdillilik durumunu göz önüne almak gerekmektedir. Çokdilli/ikidilli konuşurları olan toplumların bu özelliğe sahip ya da maruz kalmış bireyler tarafından günlük yaşamla ilgili kelimelerin kopyalanması ve ikinci ya da üçüncü dil konumundaki dillerde yer alan temel düzeydeki söz varlığına

öncelik olarak aşinalık kazanılmaktadır. Bunu bazen kültürel yakınlık bazen da dinsel benzerlik ya da etkileşim tetiklemektedir. Bu sözlüklerin hitap ettiği kitlede sayılan her iki özelliği barındırması dolayısıyla adeta etkileşim ve temasla birbirine bağlı zincirlerin tetikleyicisi konumuna getirmiştir. Bu sebeple günlük hayatla ilgili sözcük alışverişlerinin görülmesi ve çok fazla söz varlığını etkilemesi etkileşim dilbilim başlığı altında anlatılan sebep ve sonuçlar burada karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda sözcük alışverişlerinin hangi alanda çok ya da az olduğunu gösterdiğimiz tablo yer almaktadır:

Şekil: 11 Sınıflandırılan kopyaların dağılımı

3.3. Kopyaların İstatistiği

Aşağıdaki tabloda yer alan ve istatistiği verilen kopyalar Mukaddimetü'l-Edeb sözlüğünden elde edilmiştir. İncelenen ve taranan diğer sözlüklerde oldukça düşük oranda malzeme elde edilmişken söz konusu ME sözlüğü kullanım yeri ve oranı bakımından birçok veri ve argümana alan açmıştır. King Sözlüğünden yalnızca Farsça yapılar elde edilmiş ve nerede nasıl geçtiği tanımlanamamıştır. Bu sözcükler ise *mâzu*, *injir*, *şafıali*, *cağal*, *bor*, *köke lâhîşa*, *nişün*, *beinir*, *sanjali*, *anâr* olmak üzere toplam

10 sözcük tanımlanmıştır. Bunlar bir önceki kısımda açıklanmış ve kopyalama biçimleri hakkında bilgi verilmiştir.

3.3.1. Arapça Verilerin Kullanım Sıklık Sıralaması

KOPYA	İSTATİSTİK
MAL	56
DEFTER	22
KURAN	9
KAFİR	8
KURBAN	8
HAC	7
BELA	6
MESCİT	5
GARİP	5
HAK	5
RAHMET	5
HELVA	5
ŞÜKÜR	5
Bİ	4
MEŞGUL	4
DEVİT	4
HAD	4
HARF	4
KANAAT	4
MİRAS	4

KELİME	4
MÜSLÜMAN	4
MELAMET	4
MUSHAF	4
ZEYD	4
ARAP	3
BATIL	3
DİN	3
FARZ	3
HÜCCET	3
HUTBE	3
SELAM	2
HACAMAT	3
KIYAMET	3
MEDED	3
HARAM	3
MİSVAK	3
SAFRAN	3
HELAL	3
HATİP	3
ZAHİD	3
İMAN	2
‘ALEM	2
HAZIR	2
TA’AM	2

CÜBBE	2
TEF	2
HALİFE	2
KADI	2
GANİMET	2
MEKR	2
MAHREM	2
NÜKTE	2
RÜKÜ	2
HÜRMET	2
İHRAM	2
LANET	2
NAİP	2
İMLA	2
HAYRAN	2
ZEKAT	2
FAHİR	2
FETVA	2
NOKTA	2
MİSAFİR	2
KEFEN	2
SİL	2
HAS	2
SADAKA	2
VAKF	2

TAHRET	2
KUMAR	2
RİVAYET	2
ŞERH	2
TÖVBE	2
İD	2
ESBAB	1
AŞK	1
AHMAK	1
AMAN	1
ANBAR	1
TEDBİR	1
BEREKET	1
BEYİT	1
CENUP	1
SEFER	1
SABIR	1
KÜFR	1
DUA	1
SABİ	1
SELEM	1
BAYRAM	1
FAKİH	1
FERAĞ	1
FASİK	1

FEDA	1
FERACE	1
Fİ'L	1
BİSMİLLAH	1
TAZİYE	1
GAFLET	1
HAREM	1
GAZA	1
HARUN	1
HEMZE	1
HAVADAR	1
HELAK	1
HİCRET	1
HASBA	1
HİMAYE	1
HOKKA	1
HUKNA	1
HÜKÜM	1
İCAZET	1
İHTİMAM	1
İMAM	1
İSNAD	1
HADİS	1
İSTİNCA	1
İHTİYAR	1

İHTİLAF	1
İ'RAB	1
KEFARET	1
LAHİT	1
LAYIK	1
LUTF	1
MAHV	1
MERCAN	1
MAHMUR	1
MERİFET	1
MAZUR	1
MECZUM	1
MESEL	1
MİNNET	1
MİSKİN	1
MUBAH	1
MUHABBET	1
MUHTAÇ	1
MUSA	1
MUSTAHAZE	1
ZAMAN	1
MÜENNES	1
MÜKATEB	1
MÜKERRER	1
MÜLK	1

MÜRTED	1
MÜŞERREF	1
NAKİT	1
NECİS	1
NAHS	1
NEŞAT	1
TEALA	1
SAAT	1
ZALİM	1
EMİN	1
NAL	1
KANİ	1
HAZİNE	1
KİBARLIK	1
RA'D	1
RAHİM	1
SALAH	1
SEBEP	1
SECİ'	1
SİCİL	1
ŞAM	1
SATRANÇ	1
ŞÂFİ	1
ŞEHİT	1
ŞEK	1

ŞİMAL	1
TAFSİL	1
MECLİS	1
AHD	1
VACİP	1
VAAZ	1
VESME	1
VESVESE	1
HANCER	1
HARAP	1
HAYAL	1
ZAYİ'	1
ZEYTİN	1
ZINDIK	1
ZİYARET	1
ZUNNAR	1

3.3.2. Farsça Verilerin Kullanım Sıklık Sıralaması

KOPYA	İSTATİSTİK
DÜŞMAN	35
NAMAZ	23
HURMA	20
ÇERAĞ/ÇİRAY	14
DASTAR	8

ŞEHİR	8
SARAY	7
PAZAR	5
BAĞ	5
NAR	4
PEYGAMBER	4
NARH	4
ARZU	4
HOR	4
KOZA	4
FERİŞTE	3
HOROZ	3
AZAD	3
DUŞVAR	3
LAF	3
BİZAR	3
NAZ	3
GÜL	2
BİRYAN	2
RÜZGAR	2
ŞENBE (ŞANBİH)	3
RUZ (RIZIK)	2
FERYAT	2
CİVANMERT	2
DAD	2

PALAN	2
SİFAL	2
TİRİT	2
GEVHER	2
KÜSTAH	2
MURDAR	2
NÂ	2
PİŞMAN	2
CİHAN	2
TAC	2
TANUR	2
MAYA	2
ZİNDAN	2
ZİRE	2
AŞIKAR	2
REVA	2
AZAR	1
ÇEKİÇ	1
ÜSTAD	1
BERHUDAR	1
BAHT	1
KİLİM	1
ÇEVGEN	1
PERDE	1
TERZİ	1

DESTUR	1
DUZAH	1
ŞUH	1
KİLİSE	1
RUZ	1
HOCA	1
GENC	1
HAVADARLIK	1
HİNDİSTAN	1
RAHT	1
BAHAR(AT)	1
KEMHA	1
LEYLEK	1
MUG	1
NAKES	1
NİHAL	1
NOHUT	1
PARSALIK	1
PERİŞAN	1
PERİ	1
KAFTAN	1
TAVA	1
CİHAN	1
RÂZ	1
RÜSTEM	1

SEZA	1
ŞOR	1
ÇARK	1
TAHTA	1
VAY	1
DANIŞMENT	1
HARMAN	1
HOŞNUT	1
MİL	1

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ele alınan Arap harfli Moğolca sözlüklerden elde edilen veriler ışığında kod kopyalama modeli ele alınmış ve açıklanmıştır. Söz konusu kod kopyalama modeli dahilinde diller arası etkileşim ve temasın etkenleri ve bu etkenlerin ortaya çıkardığı sonuçlar elde edilmiştir. Bu verilerin ışığında Batı Orta Moğolca döneminde yazılan sözlüklerden 186 Arapça, 88 Farsça sözcüğün Moğolcaya kopyalandığı tespit edilmiştir.

Bu kopyalama stratejisinin nedenleri ve sonuçlarına bakıldığında sosyal açıdan etkin olan B dili konumundaki Arapça ve Farsça dillerinin sosyal açıdan baskın olmayan Moğol dilini etkilemiştir. Bu etkileşim bazen kültürel etki olsa da sosyal olarak tesiri yoğun bir şekilde görülen iki farklı dilin olması ve söz konusu toplumun neredeyse genelinin ikidilli/çokdilli olması da bu durumun ana etmenlerinden birisidir. Çalışma kapsamında tespit edilen kopyalar aşağıda verilmiştir:

Arapçadan 186 kopyalanan yapı: mal, defter, kuran, kafir, kurban, hac, bela, mescit, garip, hak, rahmet, helva, şükür, bi, meşgul, devit, had, harf, kanaat, miras, kelime, müslüman, melamet, mushaf, zeyd, arap, batıl, din, farz, hüccet, hutbe, selam, hacamat, kıyamet, meded, haram, misvak, safran, helal, hatip, zahid, iman, ‘alem, hazır, ta’am, cübbe, tef, halife, kadı, ganimet, mekr, mahrem, nükte, rükü, hürmet, ihram, lanet, naip, imla, hayran, zekat, fahir, fetva, nokta, misafir, kefen, sil, has, sadaka, vakf, tahret, kumar, rivayet, şerh, tövbe, id, esvab, aşk, ahmak, aman, anbar, tedbir, bereket, beyit, cenup, sefer, sabır, küfr, dua, sabi, selem, fakih, ferağ, fasık, feda, ferace, fi’l, bismillah, taziye, gaflet, harem, gaza, harun, hemze, havadar, helak, hicret, hasba, himaye, hokka, hukna, hüküm, icazet, ihtimam, imam, isnad, hadis, istinca, ihtiyar, ihtilaf, i’rab, kefare, lahit, layık, lutf, mahv, mercan, mahmur, merifet, mazur, meczum, mesel, minnet, miskin, mubah, muhabbet, muhtaç, musa, mustahaze, zaman, müennes, mükateb, mükerrer, mülk, mürted, müşerref, nakit, necis, nahs, neşat, teala, saat, zalim, emin, nal, kani, hazine, kibarlık, ra’d, rahim, salah, sebep, seci’, sicil, şam, satranç, şâfi, şehit, şek, şimal, tafsil, meclis, ahd, vacip, vaaz, vesme, vesvese, hancer, harap, hayal, zayi’, zeytin, zındık, ziyaret, zunnar.

Farsçadan 88 kopyalanan yapı: düşman, namaz, hurma, çerağ/çiray, dastar, şehir, saray, pazar, bağ, nar, peygamber, narh, arzu, hor, koza, ferişte, horoz, azad, duşvar, laf, bizar, naz, gül, biryan, rüzgar, şenbe (şenbih), ruz, feryat, civanmert, dad, palan, sifal, tirit, gevher, küstah, murdar, nâ, pişman, cihan, tac, tanur, maya, zindan, zire, aşikar, reva, azar, çekiç, üstad, berhudar, baht, kilim, çevgen, perde, terzi, destur, duzah, şuh, kilise, hoca, genc, havadarlık, hindistan, raht, bahar(at), kemha, leylek, mug, nakes, nihâl, nohut, parsalık, perişan, peri, kaftan, tava, cihan, râz, rüstem, seza, şor, çark, tahta, vay, danişment, harman, hoşnut. mil.

King Sözlüğünden yalnızca Farsça yapılar elde edilmiş ve nereden nasıl geçtiği tanımlanamamıştır. Bu sözcükler ise *mâzu*, *injir*, *şaftali*, *cağal*, *bor*, *köke lâhîşa*, *nişün*, *beinir*, *sanjali*, *anâr* olmak üzere toplam 10 sözcük tanımlanmıştır. Bunlar bir önceki kısımda açıklanmış ve kopyalama biçimleri hakkında bilgi verilmiştir. Diğer üç sözlükte tanık bulunamamıştır. Tez kapsamında yapılan ve elde edilen çalışma neticesinde Moğolcaya kopyalanan unsurların genel manada günlük hayatta kullanılabilecek ve ifade edilebilecek yapıların kullanılması ve kopyalanması dikkat çekmektedir. Bu durumun ana etmeni aynı coğrafyayı paylaşan farklı etnik kültüre ait olan insanların bir arada yaşamasıdır. Anadolu'da çeşitli sebeplerin oluşturduğu çokdilli toplum ve bu toplumun dil öğrenme ve öğretme sebebiyle yazılmış olan çok dilli sözlükler elde edilen verilerin bulunmasında önemli rol oynamaktadır.

Tez kapsamında önceki kısımda anlatılan etkileşim dilbilim dalı için söylenen çoğu şey burada da tekrarlanabilir niteliktedir. Toplumların ve dillerin birbirinin etkileşim alanına girmesi sonucunda az ya da çok mutlaka etkilenme ve temas sonucunda değişim/gelişim olmaktadır. Bunun önemli sebeplerinden bir diğeri de dönemde yazılan ve bizim de ele aldığımız sözlüklerin iki hatta çok dilli bireylerin dil öğrenmesine yardımcı olan temel düzeydeki söz varlığına sahip sözlükler olmasıdır. Söz konusu Arap harfli Moğolca sözlüklerin tamamı bu özelliğe sahip sözlüklerdir.

Ele alınan Arap harfli Moğolca sözlükler dahilinde Moğolcaya kopyalanan unsurların büyük çoğunluğu Mukaddimetü'l Edeb adlı sözlük içerisinde elde edilmiştir. Akabinde King's Sözlüğü az da olsa veri sunabilmiş bu iki sözlük haricindeki Şamül Luga ve İbni Mühenna sözlüklerinden hiç veri elde edilememiştir.

Elde edilen kopyalarla ilgili genel kullanım sıklığı verilip ardından 11 ayrı başlık altında sınıflandırılmıştır. Her başlık kendi içerisinde Arapça ve Farsça olmak üzere tekrardan ikiye ayrılmaktadır.

Arap harfli Moğolca sözlükler kapsamında elde edile verilere göre günlük yaşamda kullanılabilecek söz varlığının çokluğu göze çarpmaktadır. Sözlüklerin temel düzeyde dil öğrenim ihtiyacını karşılaması amacıyla hazırlanması bu durumun en etkili gerekçedir. Söz konusu sözlüklerde günlük yaşamla ilgili toplamda 186 kopya elde edilmiştir. Bu kopyaların 142’ü Arapça olup 44’si ise Farsçadır. Söz konusu orana bakıldığında Moğolcanın Farsçaya oranla Arapça ile daha etkileşim halindedir çıkarımı yapılabilmektedir. Moğolcanın Arapçayla olan teması Türkçe üzerinden gerçekleşmesi de bu durumun en büyük etkenlerinden birisidir. Aynı zamanda karışık bir toplumun bir arada yaşadığı dönem ve coğrafyada Arapça ve Moğolcanın temas halinde olması ve her iki dilin konuşurlarının birbirinden etkilenmesi bunun sonucunda kod kopyalama işlemini gerçekleştirmesi kaçınılmazdır.

Etkileşim/etkilenme, toplumlar arasında kurulan kültürel bağlar neticesinde *saray* gibi zaten söz varlığında var olan bir unsurun işaretleyicisi olarak farklı bir dilden tekrardan farklı bir işaretleyicinin kopyalanması da bu açıklamayı desteklemektedir. Ayrıca saray yapısı yerine Moğolcada **casaba bal(a)ğasun gèri:* “sarayı inşa etti”; *wakf kibe tũndũ balğasun gèri:* “sarayı ona bağışladı” gibi kullanım da söz konusudur. Bu duruma bir başka tanık ise *hazır* ve *saray* yapılarının Moğolcada bu durumu ifade eden bir işaretleyicinin zaten var olduğu şu örneklerle açıklanabilir **bèlèn bolba duşmantu:* “düşmana hazır oldular” ME 286 ve *cöbüşüybe safartu:* “sefere hazırlandı” ME 594 şeklindeki kullanımlar bunu doğrulamaktadır.

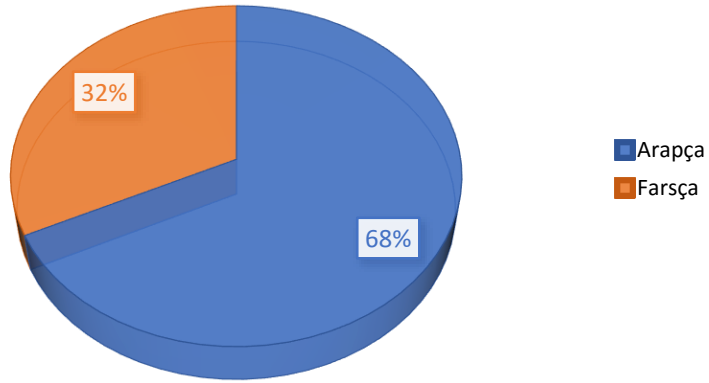
Bir diğer önemli nokta ise elde edilen çoğu verinin farklı biçimbirimlerle -bu biçimbirimlerin bazıları Moğolca bazıları Türkçe- kullanım sağlanıyor olmasıdır. Bu şekildeki farklı kullanım ve işlerlik kazandırma eğilimi sıklık ve dayanıklılık açısından fikir verebilir. Bu şekilde kopyalanan bazı yapıların dilde işler ve aktif bir şekilde kullanılan yapılar olduğunu söyleyebiliriz. Bu duruma da yine ME’de tanıklanan *rāzlaşbalar:* “birbirlerine sırlarını açtılar” ME 2486. *himayetlaba tũni noyan dèrgede:* “onu bey yanında korudu” ME 1373 yapısını verebiliriz. Buradaki *rāz* yapısı Farsça

olup devamında aldığı hem Türkçe hem de Moğolca biçimbirimlerle çeşitlilik göstererek aslında diller arasındaki etkileşimin ve temasın sembolik örneklerinden birisi olmaktadır.

Elde edilen kopyalar içerisinde genel kopyaların çokluğu göze çarparken seçilmiş kopyaların azlığı dikkat çekmektedir. Seçilmiş kopyalar kategorisinde “Dilbilgisel Kopyalar” başlığı altında verilen kopyaları sayabiliriz. Bunlara ek olarak anlamsal olarak hiçbir benzerliği barındırmadan alındığı dilde olduğu gibi çok farklı alanların işaretleyici olarak kullanılan **çiray hümeri bolba*: “suratını astı” ME 730 yapısını verebiliriz. Sözcük Farsçadan kopyalanmış bir yapı olarak çıkarken Farsçadaki “yağ kandili ve genellikle mum, meş’ale gibi ışık veren şey” anlam alanından oldukça uzaklaşarak Moğolcaya “yüz, surat” anlam alanlarının işaretleyicisi olarak kopyalanmış, fonetik ve biçimsel benzerlik haricinde hiçbir benzerliği kalmamıştır.

Elde edilen verilerin büyük çoğunluğu Mukaddimetü’l Edeb sözlüğünden olduğunu yukarıda belirtilmiş olup aşağıda bu sözlük içerisindeki kopyaların dağılım grafiği verilmiştir:

KOPYALARIN YÜZDELİK ORANI

Arap harfli Moğolca sözlükler kapsamında elde edilen veriler dahilinde dinle ilgili toplamda 65 sözcük kopyalanmıştır. Bunlardan 46’sı Arapça olurken 15’i Farsçadan kopyalanmıştır. Buradaki kopyaların da çoğunluğunu Arapça

oluşturmaktadır. Kopyalanan unsurlar Moğolların o dönemdeki edindikleri dinle ilgili bilgi verebilecek düzeyde değildir. Elde edilen veriler üzerinden genel anlamda İslam'ı kabul etmiş bir Moğol halkından ziyade etrafı dolayısıyla öğrenilmiş bir dinden bahsetmek daha mümkündür. Yani birbirinden etkilenen konuşurların oluşturdukları iletişimsel ağın izdüşümleri olarak görmek daha doğru olacaktır. Bu duruma örnek olarak ME'de **tanrı** sözcüğünün daima korunması bunun yerine herhangi bir işaretleyici kullanılmaması önemli bir ayrıntıdır. Genel anlamda kopyalanan yapıların İslam'daki ritüelleri oluşturması da bu durumun destekleyicisi konumundadır. Elde edilen veriler ışığında derinleştirilmiş dinsel bir yapıyla karşılaşmamamız önemlidir. Kod kopyalamadaki anlamsal kopyalama ya da daha ileri işlerlik kazanmış yapıların olmaması ve bu işaretleyicilerin Moğolcayla karşılanması ve ifade edilmesi bir diğer önemli noktadır.

Yapılan çalışma kapsamında bir diğer önemli nokta ise kopyalanan yapılar içerisindeki soyut kavramların çokluğudur. Aşağıda Moğolcaya kopyalanan Arapça ve Farsça yapılar verilmiştir. Bu kopyaların toplamı 112 olup 84'ü Arapça olurken 28'i Farsçadan kopyalanan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arapça		Arapça		Farsça	
Ahmak	İhtimam	Marifet	Fâsik	Aşıkâr	Duzah
Aman	Hadis	Mekr	Garip	Azad	Şuh
Bereket	Layık	Miskin	Şükür	Azar	Feryat
Tedbir	Mahmur	Müşerref	Hürmet	Berhudar	Nâkes
Taziye	Meded	Nahs	Lanet	Perişan	Parsalık
İcazet	Muhtaç	Kıbarlık	Melamet	Reva	Râz
İsnad	Mürted	Şafi	Meşgul	Sezâ	Vay
Meczum	Emin	Fahir	Şerh	Hoşnut	Arzu
Minnet	Rahim	Feda	Rahmet	Baht	Pişman
Muhabbet	Vacip	Bismillah	Hak	Bizar	Murdar
Zaman	Hazır	Helak	Din	Ruz	Civanmert
Teala	Fakih	Hüküm	İd	Peri	Küstah
Zalim	Ferağ	Mahv	Batıl	Destur	Ferişte
Kani'	Farz	Mazur	İman	Naz	Dad
Sebep	Kefaret	Mesel	Tövbe		
Şek	Lütf	Mubah	Bela		
Âhd	Tafsil	Neşat	Helal		
Sabır	Vesvese	Nükte	Haram		
Küfr	Has	Kanaat	Kafir		
Dua	Zayi'	Salah	Kıyamet		
Gaflet	Ziyaret	Hayal			
Hayran					

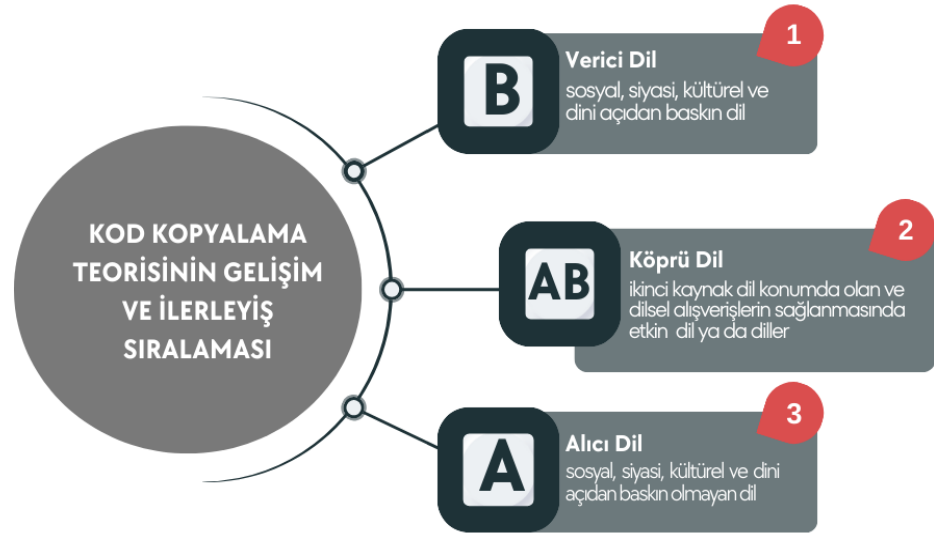
Kopyalanan soyut kavram alanı elde edilen bulgular dahilinde önemli bir noktadadır. Dil alışverişlerinde soyut kavramların çokluğu dilin gelişmişliğinin de bir göstergesi mahiyetindedir. kültürel zenginliğin ve yeni fikirlerin ifade ediş

biçimlerinin göstergesidir. Tüm bunlar da yine söz konusu dilin geliştiğini ve etki alanının büyüdüğünü göstermektedir. Bu bakımdan soyut kavramlar dilsel alışverişlerde birçok şeyin göstergesi konumundadır. Daha önce de belirtildiği gibi buradaki etkileşim ve temas sosyal açıdan gelişim ve değişim sağlayan bir ortamda gerçekleşmiştir. Bu da dillerdeki teması ve etkileşimi etkileyen önemli rollerden birisidir. Moğolcaya kopyalanan çoğu yapı kültürel ve toplumsal etkileşimin ürünüdür.

Kod kopyalama teorisi olarak kabul edilen ve Türk dilleri kapsamında Lars Johanson tarafından geliştirilen teorinin yapılan bu çalışmayla dilsel etkileşim ve değişim yollarının farklı yönleri ortaya çıkmıştır. Söz konusu teoride A (baskın olmayan) ve B (baskın olan) dilleri konumundaki alıcı ve verici dil sınıflandırması gözden geçirilmelidir. Dil ilişkilerinde bu sınırlandırmaların kesin ve net çizgilerle çizilemediği bazı etkileşimlerin diller arasındaki etki alanını farklı boyuta taşıdığını belirtebiliriz. Söz konusu durum için yalnızca A ve B dilleri değil etkileşimin ve temasın sonucunda (AB) konumunda köprü işlevini üstlenen dillerin de var olabileceği yapılan çalışmayla doğrulanmış ve birçok argüman sunmuştur. Söz konusu (AB) konumundaki köprü dillerin (Türkçe gibi) dilsel alışverişlerde etkileşimin sekteye uğramamasını sağlayan büyük faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Elde edilen bu teori yalnızca bu tez kapsamında değil dilsel ilişkilerin söz konusu olduğu çoğu durumda görülebilir ve fark edilebilir konumdadır. İlişkisel anlamda birbirini destekleyen dillerin varlığı Etkileşim Dilbilim ve Toplumdilbilim alanının gelişim sağlamasında ve veri sunmasında büyük paya sahiptir. Etkileşim ve ilişki içerisindeki dillerin başka dil üzerinden alınan sözcüklerin aslında direkt kaynak dilden alınmadığı farklı bir hedef dilden (ikinci kaynak dil konumunda olan diller de denebilir) aldığı durumu söz konusu olabilir. Söz konusu durumun ilişkisel ağların bir zincir halkası şeklinde ilerlediğini ve algılandığını ortaya çıkarır niteliktedir. Yapılan çalışmayla ME'den alınan Arapça ve Farsça verilerin büyük çoğunluğu Türkçe üzerinden Moğolcaya geçtiğini belirtmek gerekmektedir. Arapça ve Farsçadan direkt kopyalanan yapıların sınırlı olduğunu bu duruma da ME'de tanıklanan şu örnekleri gösterebiliriz: *helāl kibe kūkeni*- ç. sünnet kıldı oğlanı “oğlanı sünnet etti” ME 1265 *gerteke mal*- ç. üydeki raht: “evdeki eşya” ME 1091 *ërke’üdüñ kilise*- ç. terselerin sawma’ayı: “Hristiyanların manastırı” ME 1024 buradaki örneklerde de görüldüğü gibi Türkçe karşılığı olarak verilen

yapıların ve anlamların Moğolca kullanımı birbirinden farklı olduğunu bu örneklerin söz konusu sözlükte oldukça az sayıda olduğunu özellikle belirtilmelidir. Moğolcanın Arapça ve Farsçayla etkileşimi ve teması Türkçe aracılığı ile gerçekleştirdiği bu örneklerin sayısının azlığı kanıtlamaktadır. Yapılan çalışmada bu örnekler az da olsa kendini gösterirken büyük çoğunluğun Türkçe aracılığıyla Moğolcaya hatta kopyalanan yapıların büyük çoğunluğun fonetik değerlerinin dahi korunduğu ya da Türkçedeki fonetik değere yakın olduğu elde edilmiştir.

Bu çalışmayla Lars Johanson'un öne sürdüğü teoride yalnızca alıcı ve verici dillerin olmadığını bu iki unsurun yanında (AB) konumundaki köprü görevinde olan dillerin de var olabileceğine dikkat çekilmiştir. Yapılan bu çalışma sayesinde ileri sürdüğümüz bu düşünce Arapça, Farsça, Türkçe ve Moğolca dilleinin etkileşimini doğrulamaktadır.

Yukarıdaki gibi bir etkileşim sırası ve grafiği verilebilir. Bu etkileşim sıralaması birçok dilsel etkileşim için de geçerlidir. İlişkideki köprü görevini üstlenen bir hatta birden fazla dilin olması da yine mümkündür. Dil edinim koşullarında da bu durum üzerinde durulmaktadır. İkidilli ya da çokdilli bireylerin siyasi, kültürel veya dini nedenlerle birden fazla dile maruz kalan toplumlarda köprü görevini üstlenecek (AB) konumunda bir dilin olması olağan ve süreçle beraber gelen bir gereksinimdir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Basımevi.
- Albrecht, Ester (2003, 2004). “*I can speak German - und Deutsch*” *The Development and Use of Code-Switching among Simultaneous and Successive English-German Bilingual Children*. Doktora Tezi. Albert-Ludwigs Üniversitesi Filoloji Fakültesi, Freiburg.
- Aşkın Balcı, H. (2019). Etkileşim Dilbilimi Ve Toplumdilbilim. *Journal Of International Social Research*, 12(68).
- Atasoy, İ. O. Ve Ercan, G. S. (2022) “Dil ve Toplum: Dillerarası Etkileşim ve İlgili Kavramlar” *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (31), 565-586.
- Auer, Peter (1998). Bilingual Conversation Revisited. (Editör: Peter Auer). *Code-Switching in Conversation*. Londra: Routledge, 1-24.
- Baker, C. ve Jones, Sylvia P. (1998). *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*, Clevedon: Multilingual Matters LTD.
- Bican, Gülşat (2017). İki dilliliğin tanımlanması: Kuramsal tartışmalar ve güncel yaklaşımlar. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(2), 353-366.
- Bloomfield, Leonard (1984). *Language* Chigago ve Londra: Chigago Üniversitesi Yayınları.
- Bullock, Barbara E. ve Toribio, Almeida J. (2009). Themes in the study of code-switching. (Editör: Barbara E. Bullock ve Almeida Jacqueline Toribio). *The Cambridge Handbook of Linguistic Code-switching*. Londra: Cambridge Üniversitesi Yayınevi.
- Demir, Sema Aslan (2013) Türkçede Anaforik Zaman İfadeleri, *Turkish Studies*, 8/9, 1099-1109, Ankara.
- Demircan, Ö. (1990). *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri*, İstanbul: Ekin Eğitim-Yayıncılık ve Dağıtım.
- Ermers R. (1999) *Arabic Grammars of Turkic*, Lieden-Boston-Köhn: Brill.
- Golden vd. (2000), *The King's Dictionary The Rasûlid Hexaglot*. Lieden-Boston-Köhn: Brill.
- Grosjean F. (2010) Myths About Bilingualism, (https://www.francoisgrosjean.ch/myths_en.html, Erişim Tarihi: 02.01.2024).
- Gül, B. (2010) İbni Mühennâ Lügati'nin Türk ve Moğol Dil Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi, *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 11 (19), 87-95.

- Gül, B. (2015) “Arap Harfli Moğolca Sözlüklerin Moğol Dili Tarihi Açısından Önemi” *Alkış Bitigi. Kemal Eraslan Armağanı*. (Ed. Bülent Gül), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Gül, B. (2022) Arap Harfli Çok Dilli Sözlüklerde Moğolca Askerî Terminoloji, *Türkoloji*, (112), 30-41.
- Gül, B. (2015) Orta Asya’dan Anadolu’ya Moğol Yayılımının Dilsel Sonuçları, *Türkbilig*, S. 30 s. 187-200.
- Gül, Bülent (2016). *Moğolca İbni Mühennâ Lügati*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Hoffman, Charlotte (2014). *An Introduction to Bilingualism*. Londra: Routledge.
- Holmes, Janet (2013). *An Introduction to Sociolinguistics*. Londra: Routledge.
- Hudson, R. A. (1996). *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- İmer, Kamile (1997). Türkçe-Lazca Konuşan İkidillilerde Kod Değiştirimi. (Editör: Kamile İmer ve N. Engin Uzun). *VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 275-283.
- İmer, Kamile, Kocaman, Ahmet, ve Özsoy, A. Sumru (2011). *Dilbilim Sözlüğü* (Editör: Ergun Kocabıyık). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Johanson, L. (1979). Die westoghusische Labialharmonie. *Orientalia Suecana* 27-28: 63- 107.
- Johanson, L. (1988a). Iranian elements in Azeri Turkish. (ed. Yarshater, Ehsan) *Encyclopædia Iranica* London & New York: 248b-251a.
- Johanson, L. (1988b). Code-copying in Irano-Turkic. *Language Sciences* 20: 325-337.
- Johanson, L. (2000). Turkic indirectives. (ed. Johanson, L. & Utas, B.) *Evidentials. Turkic, Iranian and neighbouring languages*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Johanson, L. (2002). Converging codes in Iranian, Semitic and Turkic. (ed. Csató, É. A. & Isaksson, B. & Jahani, C.). *Linguistic convergence and areal diffusion, Case studies from Iranian, Semitic and Turkic*. London & New York: Routledge Curzon. 3-31.
- Johanson, L. (2007). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. (çev. N. Demir). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Johanson, L. (2008) Remodeling grammar: Copying conventionalization, grammaticalization, *Language Contact and Contact Languages* (ed. Siemund P. Noemi, K.) Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins, 325-337.
- Johanson, L. (2009). Modals in Turkic. (ed. Hansen, Bj. & de Haan, F.). *Modals in the Languages of Europe*. A Reference Work. (Empirical Approaches to Language Typology 44.) Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 487–510.
- Johanson, L. & Bulut, C. (ed.) (2006). *Turkic-Iranian Contact Areas, Historical and Linguistic Aspects* (Turcologica 62.). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Kaçalin, S. M. (1997), *Hüseyinoğlu Hasan'ın Dört Dilli Sözlüğü: Şamilü'l-Luga*. Türk Dilleri Araştırmaları, C7:55-122.
- Karaağaç, G. (2011) Bireysel İki Dillilik ve Toplumsal İki Dillilik. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, (717), 222-228.
- Kaya B., Fatma, Hançer, Fatma Burcu ve Golynskaia, Anna (2019). İki Dillilik: Tanımı ve Türleri Üzerine Kuramsal Tartışmalar. *International Journal of Languages Education and Teaching*, (7): 98-113.
- Kemp, C. (2009) Defining multilingualism. *The Exploration of Multilingualism*, (ed. Aronin, L.- Hufeisen, B.). Amsterdam, John Benjamins Publishing. 11-26.
- Kıral, F. (2004) Converging codes in Iranian, Semitic and Turkic. (ed. Csató, É. A. & Isaksson, B. & Jahani, C.), *Linguistic convergence and areal diffusion. Case studies from Iranian, Semitic and Turkic*, London, New York: Routledge Curzon. 3-31.
- Kıral, F. (2005) Modal constructions in Turkic of Iran. *Linguistic Convergence and Areal Diffusion. Case studies from Iranian, Semitic and Turkic*. London and New York : Routledge. 285-295.
- Kirtoklu, F. (2012) *Code Switching bei Türkischen Migrantennachkommen in Deutschland*. Yüksek Lisans Tezi. Stuttgart Üniversitesi Dilbilim Enstitüsü, Stuttgart.
- Maschler, Y. (1998) On the Transition from Code-Switching to a Mixed Code. (Editör: Peter Auer). *Code-Switching in Conversation*. Londra: Routledge, 125-150.
- Milroy, L. ve Muysken, Pieter (1995) *One Speaker Two Languages: Cross-Disciplinary Research on Code-Switching*. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları.
- Muhvic-Dimanovski, Vesna (2005) Languages in Contact. (Editör: Anita Sujoldzic). *Linguistic Anthropology*. EOLSS: Paris, 52-62.

- Mutçalı S. (1995) *Arapça Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınevi.
- Oruç, Ş. (2016). Ana Dili, İkinci Dil, İki Dillilik, Yabancı Dil. *The Journal of Academic Social Science Studies* (45): 279-290.
- Poplack, S. (1980). *Sometimes I'll start a sentence in Spanish y termino en español: towards a typology of code-switching*. Linguistics. Vol. 18, Nos. 7/8, 581-618.
- Poppe, N.N.(Haz.), Kaçalin, S. Mustafa (Çev.) (2017), *Mukaddimetü'l-Edeb: Moğolca- Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumları Yayınları.
- Riehl, Claudia Maria (2004). *Sprachkontaktforschung: eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Saitô Y. (2006) *Kitâb Majmû' Turjumân Turkî wa- 'ajamî wa-Muğalî: Text and Index*. Kyôto.
- Seidlitz, Lisa M. (2003). *Functions of Code Switching in Classes of German as a Foreign Language*, Doktora Tezi. Texas Üniversitesi Yüksek Lisans Fakültesi, Austin.
- Skutnabb-Kangas, Tove (1981). *Bilingualism or Not: The Education of Minorities*. İngiltere: Multilingual Matters Ltd.
- Şçerbak A. (2019). *Eski Dönem Türk- Moğol Dil İlişkileri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- The King's Dictionary: *The Rasulid Hexaglot: Fourteenth Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armenian and Mongol*. (2000). Translated by: T. Halasi Kun, Peter B. Golden, L. Ligeti and E. Schütz with essays by Peter B. Golden and Thomas A. Allsen, Brill: Leiden-Boston-Köln.
- Uyar, Gülşen (2012). İki Dillilik (Bilingualism). *Ankara Üniversitesi Dilbilim Topluluğu, ADİT* (9) 21-24.
- Yılmaz, Mehmet Yalçın (2014) İki Dillilik Olgusu ve Almanya'daki Türklerin İki Dilli Eğitim Sorunu, *Turkish Studies*, 9(3), 1641-1651.
- Záňová, Sona (2011). *Code-switching as a Communicative Strategy in Bilingual Children*. Yüksek Lisans Tezi. Masaryk Üniversitesi İngiliz ve Amerikan Çalışmaları Bölümü. Çek Cumhuriyeti.

